جنګ او فرهنګ
په افغانستان کې

(د پوهنیزو، ادبي او څېړنیزو لیکنو ټولګه)

Ketabton.com

محمد اسمعیل یون

۱۳۹۴ لمریز کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنګ او فرهنګ

په افغانستان کې

(د پوهنیزو، ادبي او څېړنیزو لیکنو ټولګه)

محمد اسمعیل یون

۱۳۹۴ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم: جنګ او فرهنګ په افغانستان کې

لیکـــوال: محمد اسمعیل یون

خپرونـدی: د افغانستان ملي تحریك، فرهنګي څانګه

وېـبپـاڼـه: www.melitahrik.com

کمپوز: ضیاء ساپی

پښتۍ ډیزاین: فیاض حمید

چـاپشمېـر: ۱۰۰۰ ټوکه

چـاپـکـال: ۱۳۹۴ ل کال/ ۲۰۱۵م

د تحریك د خپرونو لړ: (۹۷)

لیکوال د خپرونو لړ: (۴۲)

یادونه: د چاپ حقوق له ملي تحریک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسولیت لیکوال پورې اړه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تحریک یادښت

د افغانستان ملي تحریک د (۱۳۹۳ ل) کال په پیل کې له خپلو ګرانو هېوادوالو سره ژمنه کړې وه چې د دې کال په بهیر کې به (شل عنوانونه) بېلابېل دیني، علمي، ادبي او ټولنیز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې کوي. ملي تحریک دا ژمنه د یاد کال د کب پر (۲۸)مه نېټه پوره او د یوې پرتمینې غونډې په ترڅ کې یې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې کړل. ملي تحریک په یاده غونډه کې ژمنه وکړه چې د (۱۳۹۴ ل) کال په بهیر کې به انشاء الله د خدای (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې کوي. طبیعي خبره ده چې دا اسانه کار نه دی، ډېر زیات زیار او زحمت ته اړتیا لري، خو ملي تحریک ټینګ هوډ کړی چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملی کوي. دا اثر چې ستاسو په لاس کې دی د همدې (سل عنوانونو) ژمنه کړو اثارو له جملې څخه دی، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحریک هیله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې ګټه پورته کړي. ملي تحریک له ټولو هغو لیکوالو، ژباړونکو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندویانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهیر کې یې یو بل سره مرسته او ملګرتیا کړې او دا فرهنګي بهیر یې بریالی کړی، د زړه له کومې مننه کوي او کور وداني ورته وایي.

د هېواد د فرهنګ د ښېرازۍ په هیله
د افغانستان ملي تحریک فرهنګي څانګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیولیک

لیکنه مخ

- په تحمیلي جنګ کې راټوکېدلی فرهنګ..............................۱
- بیا هم په جنګ او فرهنګ کې..۷
- یو مثبت فرهنګي بدلون او اوښتون هڅه ۹
- پښتو رسنیو ته څو د زړه خبرې او څو د راز مشورې.............۱۴
- بابي ګله! ستا دلیدو په هیله...۲۱
- په ((ځانګو)) کې کوم فکر زانګي؟...................................۲۳
- پوهاند محمد حسن کاکړ د جګړې پر لومړۍ کرښه!.............۳۰
- د ودان اوښکه...۳۶
- د (ضمیر) پر مړینه ضمیر لړزېږي...................................۴۲
- جنګ او فرهنګ په افغانستان کې.....................................۴۴
- د خوشـــال پوځي نړۍ لید..۶۳
- ((د بریالیتوب لار)) له کومو پېچومو تېرېږي؟......................۷۸
- پښتو کې دري نوي شعري فورمونه ۸۶
- پښتو اوسنی شعر د حوادثو په مسیر کې.............................۱۱۲
- د یو ښه لیدلوري لپاره یوه ښه هڅه..................................۱۳۸
- د استاد الفت په نثر کې شل فکري لیدلوري.........................۱۴۱
- د نظم رغنده توکونه...۱۷۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تحمیلي جنګ کې راټوکېدلی فرهنګ

په افغانستان کې له تېرو څو لسیزو راهیسې په بېلابېلو نومونو جنګ یاني د تمدنونو ټکر (Clash of Civilisation) یا د (باچا خان بابا) په وینا د پردي جنګ تنور تود دی، چې خشاک یې افغانان په تېره بیا پښتانه دي، وینه د افغان تویږي، پښه د افغان غوڅېږي، کور د افغان ورانېږي، ښوونځی د افغان سوځول کېږي، ډاکټر، انجنیر، ښوونکی، سپین ږیری او ملک د پښتانه وژل کېږي، خو ثمر یې د سیمې او نړۍ زبېښونکي هېوادونه ځټي. په جنګ کې ګوړې نه وېشل کېږي، جنګ افغانستان ته زیات مادي او معنوي زیانونه اړولي دي، په تېره بیا زموږ فرهنګ یې تر کچې ډېر زیانمن کړی دی، چې بېلګه یې له هېواده د پښتون کډر فرار، پردی فرهنګي یرغل او نور دي، خو د دې ترڅنګ بیا هم ځینې ژمنو پښتنو د جنګ په دغه بټ کې هم خپله فرهنګي او علمي ډیوه بله ساتلې او وخت نا وخت یې نوموتي اثار پنځولي دي، چې په دې جمله کې (جنګ او فرهنګ په افغانستان کې) د درانه استاد پوهنوال محمد اسمعیل یون د بېلابېلو ارزښتمنو لیکنو ټولګه ده، چې دده بېلابېلې لیکنې په کې شاملېږي.

په نوموړې ټولګه کې استاد ډېر ښکلي او په زړه پورې لیکنې، چې ځینې یې د تېرو پنځو کلونو په بهیر کې د علمي کنفرانونو لپاره چمتو کړې وې او علمي ارزښت لري، ځای کړي دي، او ځینې نورې یې وخت ناوخت د هېواد په روانو حالاتو د زړه درد او د هغو تداوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

دواړه له ټولنې سره شریک کړي دي او ځینې نوري یې د هېواد د معتبرو لیکوالو پر اثارو تحلیلي لیکنې دي، د بېلګې په توګه: (جنګ او فرهنګ په افغانستان کې) لیکنه، چې په همدې نامه کتاب هم نومول شوی، استاد دغه لیکنه د سارک هېوادونو سکرتریت لپاره لیکلې وه، چې په کې یې د هېواد فرهنګي غنا ته نغوته کړې او هم یې د روان ((پردي جنګ)) له امله زمونږ هېواد ته اوښتي فرهنګي زیانونه ارزولي او په نږدې راتلونکي کې یې د شتو فرهنګي اثارو او فرهنګ ته د اوښتونکو زیانونو د مخنیوي لارې چارې په ګوته کړې دي. د (د یو مثبت فرهنګي بدلون اوښتون هڅه) لیکنه د هېواد پر نوښتګرو چارو باندې را څرخي، چې څرنګه موږ په ګډه د یون کلتوري یون له لارې د استاد یون (۳۳) بېلابېل اثار په پښتون ځیونکي ارګ کې راټول، ترتیب، کمپوز، ایډیټ او خپاره کړل، چې بېلګه یې تر اوسه په افغانستان کې نه ده لیدل شوې، د دغو کتابونو په پار په کابل سرینا هوټل کې شانداره غونډه جوړه شوې وه، چې بېلابېلو لیکوالو له هماغه ځایه د خپلو اثارو د راټولولو او د چاپ له لارې د خوندیتوب فکر واخیست او هوډ یې وکړ چې ورته کار به ترسره کوي، خو ((کار سخت کار دی)) ، له بده مرغه چې تر اوسه پورې یو پوخ لیکوال هم په دې چاره بریالی شوی نه دی.

په تېرو څوارلسو کلونو کې نړیوالو د پیسو د جوال خوله د افغانستان لپاره پرانیستې وه، چې له امله یې زیاتې رسنۍ راټوکېدې، خو له بده مرغه زیاتې رسنۍ په کې یرغمل شوې. د

(c) ketabton.com: The Digital Library

زوروا کو او بهرنیو له خوا یرغمل شوې رسنۍ اوس د هېواد د ملي ګټو پر ضد خپرونې کوي. له ښه مرغه په دې تېل کې یو شمېر پښتو رسنۍ هم را وتوکېدې، چې په (پښتو رسنیو ته څو د زړه خبرې او څو د راز مشورې) په لیکنه کې د پښتو رسنیو د چارو د لا ښه والي او رسنیز ځواک د اغېزمن کارولو لارې چارې په ګوته شوي دي، چې څنګه پښتو رسنۍ په تېره چاپي او برښنايي رسنۍ د بې ځایه تورونو او رسنیزو اخلاقو خلاف چارو پر ځای پر ملي او فرهنګی مسایلو تمرکز وکړي.

په افغانستان کې تل پر یوه غم پسې بل غم وي، یوازینۍ لوبې دي، چې د هېوادوالو په شونډو یې موسکا راوستې چې په دوی کې زموږ د کرکټ ملي لوبډلې لوبغاړي په سر کې راځي، دوی د هېواد بېرغ د نړۍ په ګوډ ګوډ کې ورپاوه. د تنظیمي جګړو پر مهال به موږ په پېښور کې کرکټ لوبې کتلې او کولې، خو په زړه کې مو د خپل هېواد د لوبډلې د لوبې د کتلو غټ ارمان و، چې الحمد الله دادی دا ارمان مو هم پوره شو، موږ به په خپلو ناستو کې ویل چې کله به د افغانستان ملي لوبډله په نړیوالو لوبو کې لوبېږي او موږ به په فخر ورته چکچې وهو او خپل احساسات او ولولې به څرګندوو، له ښه مرغه دا ورځ مو هم ولیده، استاد په خپله لیکنه (د ودان اوښکه) کې د کرکټ لوبې لېوالتیا ته او د هېواد د ملي لوبډلې لپاره خپل، د خپلې کورنۍ او کشري زوی (ودان) احساسات انځور کړي، چې نن سبا د هر افغان کورنۍ همدا احساسات دي، (ودان) بختور دی چې وار له مخه په ماشومتوب کې یې د ملي لوبډلې لوبې ولیدې او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي ټيم د ماتې له امله يې اوښکې د بريا په هيله تويې کړې، کېدی شي راتلونکې کې د هېواد د همدې لوبډلې ستوري شي، زموږ د نسل خو يوازې دا ارمان و، چې خپل بېرغ د نړۍ په ميدانونو کې رپانده ووينو، د (ودان) دا هيله چې ملي لوبډله به د نړۍ سترو لوبډلو ته ماتې ورکوي، يوه په بلې پسې رښتيا کېدونکې ده او هغه ورځ لرې نه ده چې زموږ هېواد به د نړۍ په کچه اتل وي.

يو چا رښتيا ويلي دي چې ((پښتانه ښه ژوندي او بد مړي نه لري)) خو دغه خبره بيا د د پوهاند محمد حسن کاکړ په اړه صدق نه کوي، ځکه چې پوهاند صيب او اروا ښاد زرملوال صيب دوه تکړه تاريخ ليکونکي وو، چې تل يې د غرضي او مرضي ستمي تاريخ تحريفوونکو ليکوالو پر وړاندې په زغرده په ثبوتونو او د تاريخ د علم د اصولو په رڼا کې ځوابونه ويلي دي، درانه استاد يون هم د (پوهاند محمد حسن کاکړ د جګړې پر لومړۍ کرښه!) ليکنې تر سرليک لاندې د پوهاند صيب په اړه خورا کره او پخه ليکنه کړې، چې په کې يې د پوهاند صيب کاکړ پر کړو خدمتونو رڼا اچولې ده.

يون صيب د يو ژمن او وفادار دوست په څېر خپل ملګري په ژوند او مرګ دواړو پاللي دي، چې د ښاغلي عبدالحميد بابي صيب پر مرګ يې هم په (بابي ګله! ستا دليدو په هيله) ليکنه کې اوښکې تويې کړې. دغه راز يې د (ضمير پر مړينه ضمير لړزېږي) سرليک لاندې د ځوانيمرګ ليکوال (احمد ضمير علم دوست) پر مړينه اوښکې توی کړې او هغه ته يې د عقيدت پيرزوينې وړاندې کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

[په ((ځانګو)) کې کوم فکر زانګي؟] ليکنه يې د نوموتي ليکوال فاتح الملک ننګ يوسفزي پر يوه کتاب (ځانګو) کښلې ده، چې په کې يې د کتاب منځپانګه په ژوره توګه روښانه کړې او د کتاب پر ارزښت او د موضوع پر اهميت رڼا اچولې ده.

زه چې څومره يون صيب پېژنم له خوشال بابا سره يوه روحي تړاو لري، چې پرې تر حده زيات ګران دی او ما چې د استاد څومره اثار لوستي، ده د خوشال بابا د شعر ښېګڼې په کې په يو نه يو ډول راوړي دي. (د خوشال پوځي نړۍ ليد) يې يوه بله جالبه ليکنه ده. دا ليکنه د پروفيسر علي احمد جلالي پر کتاب (د خوشال د عصر او چاپېريال پوځي څېړنه) نومي کتاب باندې شوې ده، چې د بابا فکر يې په کې ښه شنلی دی. په دې کتاب کې داسې ښېګړو ته اشاره شوې چې د هېواد په اوسنيو حالاتو کې هم د تطبيق وړ دي او ليکوال هڅه کړې چې نه يوازې د بابا د وخت، بلکې د هغه په رڼا کې اوسني جنګي چاپېريال او تکتيکونه هم وڅېړي. ورپسې ليکنه يې د نقيب احمد اتل پر ژباړه چې د نوموتي اروا پوه ډېل کارنيګي کتاب (د بريالېتوب لار) کتاب باندې کړې ده، چې د کتاب ټوله محتوا يې په لنډ ډول په کې واضح کړې ده، نوموړې ليکنه د کتاب پر منځپانګې سربېره نور ډېر ګټور مطالب راپېژني او د شخصيت جوړونې په اړه په کې لازمې لارې چارې راښيي، د کتاب په بله برخه کې يې د (د نړېوالو اړيکو، اند او انګېرنې) پر کتاب چې د ښاغلي (نورولي خان نور) يو څېړنيز او شننيز اثر دی، هم يوه هر اړخيزه ليکنې کړې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه راز استاد یون د خپلو علمي ترفیعاتو لپاره ځینې څېړنیزې علمي لیکنې هم په دې ټولګه کې ځای کړي دي، چې وخت ناوخت یې په کابل پوهنتون کې د کنفرانسونو له لارې وړاندې کړي دي، چې (په پښتو شعر کې دري نوي شعري فورمونه)، (پښتو او سنی شعر د حوادثو په مسیر کې)، (د استاد الفت په نثر کې شل فکري لیدلوري) او (د نظم رغنده توکونه) عنوانو لاندې لیکنو کې یې په پوره تفصیل سره علمي او ادبي بحث کړی دی، چې د علم او ادب لارویانو لپاره یوه مشعل کېدی شي او په ورته موضوعاتو کې ترې د ریفرنس په توګه ګټه اخیستلای شي.

په پای کې د ادب او لیکوالۍ د یو شاګرد په توګه ویلای شم، چې په دغه اثر کې کولای شو، د سریزې لیکنې، کره کتنې، یادښت لیکنې او نورو بېلابېلو لیکنو د لیکلو په اړه پوره مالومات ترلاسه کړو او کولای شو چې له دغو لیکنو په الهام اخیستنې سره ورته لیکنې وکړو، چې دا به زموږ د فردي وړتیا په غوړېدنه کې ستر رول ولوبوي، که څه هم ما هڅه کړې چې د کتاب د منځپانګې په اړه لنډیز وړاندې کړم، چې ایله په همدې څو کرښو په تورولو توانېدلی یم، په پای کې درانه لوستونکي ددې اثر لوستو ته رابولم او استاد ته د لوی الله ج له درباره د اوږد عمر، تاند قلم او ځیرک فکر هیله لرم.

په درناوي

پوهنیار وفاالرحمن وفا

کابل- بګرامي

د مرغومي ۲۲مه ۱۳۹۴ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه:

بیا هم په جنګ او فرهنګ کې

دا زما د متفرقه پوهنیزو، ادبي او څېړنیزو لیکنو یوه ټولګه ده، دا لیکنې د (۱۳۸۸ل) کال له پیل څخه بیا د (۱۳۹۴ل) کال تر پایه پورې په بېلابېلو وختونو کې لیکل شوي دي. ځینې یې چاپي او بریښنایي رسنیو کې پر خپل وخت خپرې شوي او ځینې یې لا خپرې شوي هم نه دي. په دې هیله یې د یوې ټولګې په توګه خپل ولس ته ډالۍ کوم، چې ګټه یې عامه شي. په دې لیکنو کې ځینې پر بېلابېلو ادبي اثارو لیکل شوي چې د همغو اثارو څرنګوالی څېړي.

څلور لیکنې په کې دا سې دي چې ما د (پوهنوالۍ) او (پوهاندۍ) د علمي رتبو لپاره د علمي کنفرانسونو په توګه وړاندې کړي او د کنفرانسونو ژوري هیئت له خوا مثبتې ارزول شوي دي، د هغوی سپارښتنه هم دا وه، چې دا کنفرانسونه باید چاپي بڼه هم خپله کړي. (جنګ او فرهنګ په افغانستان کې) په دې ټولګه کې شامله یوه لیکنه ده، دا لیکنه ما په هندوستان کې د جنوبي اسیا د لیکوالو د ټولنې د سکرتریت په غوښتنه هلته د یوه جوړېدونکي علمي کنفرانس لپاره لیکلې وه. یاد سکرتریت د یادې ټولنې د غړو هېوادونو له یو دوه درې تنو لیکوالو څخه غوښتي وو چې په خپله خوښه یوه مهمه فرهنګي موضوع وټاکي، یوه علمي لیکنه پرې وکړي او یاد سکرتریت ته یې ورولېږي!

څرنګه چې افغانستان یو جګړه ځپلی هېواد و او فرهنګ یې د پرله پسې جګړو له امله ډېر زیان لیدلی و، ما د څو کلونو په ترڅ کې په دې برخه کې څېړنې کړې وې او لږ تر لږه مې (درې عنوانه) ځانګړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

اثار هم په دې برخه کې چاپ کړي وو ، نو ځکه مې د (جنګ او فرهنګ) موضوع وټاکله، له دې لیکنې څخه مې هدف دا و چې مور، نړۍ په تېره بیا خپلو ګاونډیو هېوادونو ته دا په ډاګه کړو چې افغانستان له فرهنګي پلوه یو غني هېواد و ، خو جګړو یې ډېره زیاته مادي او معنوي شتمني له منځه وړې او پاتې یې هم ډېره زیانمنه کړې ده. ددې تر څنګ مې هدف دا و چې ددې فرهنګي شتمنۍ د نور ویجاړې مخه ونیول شي، زمونږ یو شمېر تاریخي اثار بېرته ترلاسه شي او هم د نړۍ پام زمونږ د فرهنګي شتمنۍ خوندیتابه ته راواوړي. دا لیکنه ما هغوی ته ورولېږله، دا چې هغوی پرې څه وکړل، په درد به یې ورته خوړلي وي که نه، خو ما خپل ملي او فرهنګي مسؤلیت ادا کړ. دلته مې په دې ټولګې کې یو ځل بیا دا لیکنه ځای پر ځای کړه، که بهرنیان زمونږ د فرهنګي شتمنۍ ساتنې ته پاملرنه نه کوي، مونږ خپله باید لاس په کار شو. نو همدې مسئلې ته د زیاتې پاملرنې په خاطر ددې لیکنو ټولګې ته مې همدا نوم (جنګ او فرهنګ په افغانستان کې) غوره کړ. هیله ده درانه لوستونکي ددې لیکنې تر څنګ نورې لیکنې هم په غور سره ولولي او هر څه یې چې د هېواد د فرهنګ د بېلابېلو خواوو د خدمت لپاره په وس کې وي، له هغو څخه ډډه ونه کړي. په همدې هیله د لیکنو دا ټولګه ستاسو مخې ته ږدم.

په ټوله هېوادنۍ فرهنګي مینه

محمد اسمعیل یون

(c) ketabton.com: The Digital Library

د يو مثبت فرهنګي بدلون او اوښتون هڅه

دا يادښت د (۱۳۸۷ل)کال په وروستيو کې د يون کلتوري يون له خوا د (۳۳) عنوانو بېلابېلو اثارو د چاپ په مناسبت ليکل شوی و.

په افغانستان کې روان د بېرش کلن بحران بېلابېل علتونه لري، سياسي، ټولنيز، اقتصادي، فقر، بهرني او کورني سياسي غرضونه او نور ډول ډول محروميتونه ددې بحران د اوږدېدو لاملونه دي. خو ددې ترڅنګ يو بل مهم عامل چې تر اوسه لا چا ورته ډېره اشاره نه ده کړې او نه يې ورته ډېر کار کړی دی، هغه فرهنګي فقر، فرهنګي محروميت او فرهنګي محکوميت دی. همدا فرهنګي فقر او محروميت ددې سبب شوی، چې زموږ د ټولنې د بېلابېلو خواوو ترمنځ د تفاهم امکانات کمزوري شي او هم له نورو ټولنو سره د افغاني ټولنې ذهني واټن رامنځته شي. د فرهنګي محروميت او محکوميت د ختمولو لپاره په هېواد کې د زياتو ښوونيزو، روزنيزو، علمي او فرهنګي مرکزونو جوړول ډېر ضروري دي. د رسنيو فعاليت او خلکو ته د مثبت پيغام رسول هم ډېر مهم دي. د ډول ډول علمي، ادبي، ټولنيزو او سياسي کتابونو چاپ او د هېواد هر

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوستي او کم لوستي وګړي ته د هغو رسول د فرهنګي فقر او کلتوري محکومیت په ختمولو کې مهم نقش لري.

هر څومره چې په هېواد کې د کتابونو د چاپ او خپرونو مراکز زیاتېږي، همغومره د فرهنګي فقر لمن راټولېږي، د خلکو ذهنونه روښانېږي، یو بل سره یې د تفاهم او تحمل روحیه پیاوړې کېږي. (یون کلتوري یون) چې په هېواد کې د یو ازاد علمي او کلتوري مرکز په توګه له (۱۳۸۷ل) کال راهیسې فعالیت کوي، د لومړي ځل لپاره یې په افغانستان کې د یو مثبت فرهنګي کار بریالۍ تجربه ترسره کړه. (یون کلتوري یون) د (۱۳۸۷ل) کال په وروستیو کې (۳۳) عنوانه بېلابېل ادبي، ټولنیز، سیاسي، روزنیز او علمي کتابونه په یوځایي ډول چاپ کړل. ددې (۳۳) عنوانو کتابونو مالي لګښت بېلابېلو افغانانو پر غاړه اخیستی و. کله چې دا کتابونه ټولنې ته وړاندې شول، نو د ټولنې له خوا یې تود هرکلی وشو، کتابونه نه یوازې په چاپي بڼه وو، بلکې (۳۳) عنوانه کتابونه په یوه سي ډي (CD) کې هم او د انټرنېټ له لارې هم لوستونکو ته وړاندې شول. ددې کتابونو هر عنوان له (۱۰۰۰-۲۰۰۰) ټوکو پورې په چاپي بڼه او نږدې (۳۰۰۰) سي ډګانو په شکل او همدارنګه په انټرنېټ کې د روهي، بېنوا، کتابتون او نورو سایټونو له خوا د لوستونکو په واک کې ورکړل شول. ټول (۳۳) عنوانه کتابونه د یوه پېکج یا بستې په شکل د هېواد هغو علمي، ښوونیزو او روزنیزو مرکزونو ته چې کتابتونونه یې درلودل، په وړیا ډول ورکړل شو، نږدې (۲۰۰) بکسې چې په هره یوه کې (۳۳) واړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اثـار اېښـودل شـوي لـه يـوې سـي ډي سـره د افغانسـتان د خيبـر پښتونخوا ايالت کتابتونونو ته ولېږل شول. نږدې (۵۰) پېکجـه، روسيې، هندوستان، ډنمارک، بلجيم، امريکا متحده ايالات، کويټ، سعودي عـرب، جرمني، متحده عربي امـاراتو او ځينو نورو هېوادونو ته له سي ډيانو سره ولېږل شول. نږدې (۲۰۰۰) سي ډياني افغان محصلينو، زده کوونکو، ښوونکو، ليکوالـو، شاعرانو او قلموالو ته ورکړل شوې او هيله ورڅخه وشوه، چې نورو اړتيا وړ کسانو ته هم دا (سي ډياني) کاپي کړي. په دې ډول يوه نوي تاسيس شوي علمي، خپرنيز مرکز د هېواد وګړو يـوه پام وړ برخه تر علمي پوښښ لاندې راوسته. دا د افغانسـتان پـه تاريخ کې لومړی ځل دی، چې يو نوی تاسيس شوی ازاد علمي مرکز دې په خپلو هڅو او نوښت علمي خدمتونه د چاپ، سي ډي، انټرنيټ لـه لارې پـر يـوه وخـت وړانـدې کـړي. کلـه چـې دا کتابونه د هېـواد بېلابېلو مرکزونـو او کتـابتونونو تـه ورسېدل، نو د لوستونکو ډېرې زياتې او مکررې غوښتنې (يـون کلتـوري يون) تـه راورسـېدلې او ددې اثـارو د لازيـات تکثيـر غوښـتنه يـې وکړه، خو يون کلتوري يون چې لـه کلونـو راهيسـې پـه دې پروژه کار کړی و، ددې اثـارو د بيـا چـاپ، تقسـيم او بيـا تکثيـر ورتـه اسانه نه و. دا چې يون کلتوري يون څه ډول يـو علمـي مرکـز دی، دلته به يې په لنډيز سره معرفي کړو:

يون کلتوري يون: يـون کلتـوري يـون يـو علمـي او خپرنيز مرکـز دی چـې پـر (۱۳۸۷ل) کـال يـې فعاليـت پيـل کـړ او پـه يـو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځايي ډول يې (۳۳) عنوانه علمي، ادبي او روزنيز کتابونه ټولنې ته وړاندې کړل. دا علمي مرکز زما (محمد اسمعيل يون) او زما نورو ملګرو (ضياء الرحمن ضياء، وفاء الرحمن وفا او شېر عالم املوال) له خوا تاسيس شوی. دا داسې يو مرکز دی چې نه سياسي فعاليت کوي، نه انتفاعي اهداف لري، يوازې د علمي، ټولنيز او روزنيز، سياسي او تفريحي اثارو د چاپ او خپراوي لپاره کار کوي. د هېواد د کوچنيانو، ځوان نسل او فرهنګيانو د روزنې لپاره روزنيز، علمي او ښوونيز سيمينارونه او ورکشاپونه جوړوي او فرهنګي استعدادونه روزي، دا مرکز يو علمي مشورتي بورډ لري، چې د مرکز له تګلارې او کړنلارې سره د مرکز فعاليتونه تنظيموي.

د يون کلتوري يون د علمي بورډ په مشوره لومړی ما (يون) خپل اثار ددې علمي مرکز له لارې ځکه چاپ کړل چې دا لومړۍ تجربه وه، لګښتونه مې هم خپله ورته پيدا کړل؛ ډېر دوستان مې وهڅول هغوی يې لګښتونه ورکړل. موږ ټولو وويل که دا تجربه بريالۍ شوه، نو بيا به يې همداسې پسې وغځوو، که چېرې په دې کار کې کومه نيمګړتيا وه، نو مسؤليت يې هم موږ ته راجع کېږي. سره له دې چې دې مرکز سره زما تخلص تړلی، خو دا په دې مانا نه وه چې يوازې زه به خپل اثار ورځخه چاپوم، ما ځکه خپل اثار له دې لارې چاپ کړل چې زه له خپل کاره وزګار او د نورو خلکو کار ته وخت پيدا کړم، ما خو به هم خپل اثار له يوې لارې چاپول، نورو خپرندويو ټولنو کېدی شي د شکل او محتوا له مخې ددې ټولو اثارو همهالي او يو ځايي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چاپ ته زړه نه وای ښه کړی، نو ځکه ما له دې مرکزه دا اثار چاپ کړل، له نورو لیکوالو مې هیله ده چې خپل لیکلي او بشپړ شوي اثار دې مرکز ته د چاپ لپاره راولېږي.

دا د یو مثبت فرهنګي بدلون او اوښتون لپاره یوه هڅه ده، موږ هیله لرو، ددې په شان نورې فرهنګي هڅې هم ترسره کړو، له ټولو هېوادپالو فرهنګیانو هیله کوو چې ددې ډول هڅو د بریالیتوب لپاره زموږ ملاتړ وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو رسنیو ته څو د زړه خبرې او څو د راز مشورې

دا لیکنه ما پر (۱۳۸۷ل) کال هغه مهال وکړه، چې یو شمېر لیکوالو په بېلابېلو وېبپاڼو کې په مستعارو او ځینو په خپلو نومونو یو په بل پسې لیکنې کولې او یو بل ته یې سپکاوی کاوه.

د تاریخ په اوږدو کې کله هم چې پښتانه له بهرني یرغل څخه څه ناځه په وقفه یې دول بې غمه شوي، نو بیا یې په خپلو منځونو کې یو په بل پسې را اخیستي ده، دا تجربه له پخوا نه تر دې دمه لا تکرارېږي، خو اوس ددې وخت رارسېدلی چې دا تجربه پریوږ مثبتې تجربې بدله کړو؛ تر بحران وروسته حالت او وخت پر پرمختګ او جوړونې ولګوو، نه د اختلافاتو پر راپنځونې. اوس سره له دې چې موږ لا د کورنیو او بهرنیو دښمنانو له ډول ډول ګواښونو څخه نه یو بې غمه شوي خو په فرهنګي برخه کې مو څه نا څه پرمختګ کړی او کوو یې، خو له بده مرغه یو شمېر ګړني او لیکني ویناوال او لیکوال لا هم اوسنیو سترو خطرونو او ګواښونو ته په ژور نظر نه ګوري، ددې پر ځای چې خپل فکر او قلم د هېواد د ملي کلتور د غوړونې لپاره وکاروي، پر تا ویلو او ما ویلو سر دي او ځینې هم په دې خاطر چې د خپل شهرت غریزه خړوب کړي، پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

منفي ليکنو خپل وخت تېروي او پر داسې مطرحو او مثبتو شخصيتونو غرضي ليکنې کوي، چې په ټولنه کې د درناوي پوړۍ ته رسېدلي دي، دا ډول اشخاص په دې ډول د بل چا د سپکاوي له لارې د خپل شهرت اسباب برابروي. دا عيبونه پخوا هم وو خو اوس په ځينو اشخاصو کې زيات ليدل کېږي، نو په دې ډول دا کټګورۍ اشخاص په عام ډول په ټولنه کې د شخصيت جوړونې پر معيارونو د ابهام تيارې خوروي او غواړي نور مثبتې شخصيتونه په خپلو دې ډول هلو ځلو خپلې کچې ته راټيټ کړي. زموږ د ټولنې د ځينو کسانو همدغه عيب ته په کتو سره (استاد روهي) مرحوم دا تشويش ښکاره کړی چې ((په وروسته پاتې ټولنو کې د شخصيت معيار معلوم نه دی)) مانا دا چې ځينې کسان په ټولنه کې د مثبتو شخصيتونو زغم ته تيار نه دي، دوی د رخې او کينې پر داسې يوې ناروغۍ اخته دي چې له ځانه پرته بل څوک نه شي زغملای. دوی ددې پر ځای چې پر ځان کار وکړي، د نورو کارونو او عملونو ته متوجه وي او هغه د خپل ذوق او تمايل په تله تلي، په حقيقت کې د دوی شخصيت د نورو په شخصيت پورې تړلی دی، که نور ښه، بشپړ او يا نيمګړي کارونه وکړي، نو دوی ته په واقعيت کې کار پيدا کېږي. څه د پاسه شل کاله کېږي چې زه د خپلو يو شمېر نورو ژمنو فرهنګي ملګرو تر څنګ پر کلتوري هلو ځلو بوخت يم او ددې تر څنګ يو شمېر سياسي او ټولنيزو هلو ځلو ته په دې خاطر زړه ښه کوم چې خپلو او د نورو ليکوالو ملګرو کلتوري هلو ځلو ته لار اواره کړم، خو په دې دوو-دوه نيمو لسيزو فرهنګي هلو ځلو کې مې د زمانې ډېرې تجربې ليدلي او دخپلو ځينې نږدې او لرې فرهنګيانو ذهني او شخصيتي حالت که راته ټول نه وي خو تر زياته حده معلوم دی. موږ داسې ليکوال هم لرو چې هم يې خپله کار

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي او هم یې نورو ته کار پیدا کړي، هم یې خپل شخصیت جوړ کړي او هم یې د نورو د شخصیت د ودې او تثبیت لپاره پانګه جوړه کړې، خو له بده مرغه موږ ځینې داسې په اصطلاح لیکوال هم لرو چې د نورو د شخصیت د ودې د مخنیوي په خاطر له ځان سره پر جګړه اخته دي، ددې پر ځای چې د خپل ځان، خپل قلم او خپل ژوند د پرمختګ په لټه کې شي د نورو کارونه شمېري. د نورو د جیبونو حساب کوي او د نورو د پرمختګ پوړۍ شمېري، د دوی پر دې سر خلاص نه دی چې له هر چا څخه چې کوم لوی شخصیت جوړېږي هغه د ازمون له بټۍ څخه تېرېږي، شخصیت په دې نه جوړېږي چې یو به زحمت ګالي او بل به په راحت وخت تېروي، بیا به په ټولنه کې د دواړو موازنه برابره وي. یو وخت موږ په پېښور کې ډېر کتابونه چاپول او بیا به مو کابل ته راوړل نو اکثره خلک ډېر خوشاله وو، یو وخت تکړه کره کتونکي (استاد اسدالله عضنفر) ماته وویل ((ډېر کارونه کوې او ښه کارونه کوې خلک درته ډېر احترام لري، خو ګوره چې یو شمېر خلک کینې او رخې هم لري یو څه عیبونه په ځان کې پرېږده، چې کینه ګر دې عیبونو ته متوجه شي او ته به خپل کار وکړې که نه وي نو کینه ګر به درته ډېر مشکل پیدا کړي...)) د استاد عضنفر به اوس دا خبره هېره وي که به یې په یاد وي خو زما ځکه په یاد ده چې زه عملاً په ژوند کې له دې ستونزې سره مخامخ شوی یم. له دې لیکنې څخه مې موخه دا ده، چې زموږ په ټولنه کې د ځینو شخصي عقدو له مخې یو منفي کړکېچ را ټوکېدونکی دی او که ددې بحران مزي کش شي نو کېدلای شي پر یو ژور بحران بدل شي. ددې بحران لومړنۍ نښې نښانې په ځینو چاپي او کتنیو رسنیو (ویبپاڼو) کې څرګندېږي او که مخه یې ونه نیول شي کېدی شي پر یوه فرهنګي

(c) ketabton.com: The Digital Library

بحران بدل شي. ستونزه په دې کې ده چې يو شمېر کم لوستي په اصطلاح ليکوال غواړي د خپل شهرت لپاره پر لويو او مطرح ليکوالو او شخصيتونو غرضي ليکنې وکړي، هغه ځوک چې لويې ارادې او لوی پلانونه لري که داسې ماشومانه جنګ او ځواب ته تمرېږي، نو خپل قيمتي وخت له لاسه ورکوي او لويو پلانونو ته يې زيان رسي او په نامستقيم ډول د کمزوري ليکوال د شهرت سبب ګرځي. زموږ يو شمېر مطرح ليکوال اوس له دې ستونزې سره مخ دي. زه په خپله ددې تجربو يو نچوړ لرم؛ يو ځل يو کمزوري، بل ځل متوسط او بل ځل يو قوي ليکوال زما د شخصيت پر وړاندې داسې سپورې ليکنې وکړې، چې د هغو يوه نښه څه چې څرک يې هم زما په شخصيت کې نه و، له روحي پلوه ډېر ارام ځکه وم؛ هغه ځوک چې د عقدې له مخې يې زما مخالفت ته دانګلي، ځومره سهوه شوي او ځومره په نا حقه دي او زړه کې مې ويل چې ليکنه توکړې لاړې دي چې يو ځل تو شوې بيا نه پورته کېږي، ماويل يو وخت به دا اشخاص ډېر پښېمانه شي، ځکه انسان د خپل فطري جوهر له مخې يو وخت خپله ملامتي مني. مياشتې لا وتې نه وې چې يوه وويل ((زه د پښتنو په جرګه درته پړ يم، هر څه چې ته يې غواړې زه يې منم، حتی پړي اچولو ته هم تيار يم)) بل راته له شرمه مخامخېدی نه شو، په تليفون کې يې راته وويل: ((استاده زه درته ډېر کوز ګوری يم، ستا کور او دفتر کې مې ستا نمک خوړلی، د شپې ارام نه لرم، که غواړې زه ارام شم زما د ليکنې ځواب راکړه، له ځواب پرته ما ته هېڅ خوب نه راځي...))

دريېيم په جلال اباد کې دفتر ته راغی، ډېر وخت ناست و کله چې نور خلک لاړل نو زما خنګ ته راغی ويې ويل: ((استاده ستا پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

وراندې مې يو دوه کاله مخکې بې ادبي کړې، زه هيله لرم ما وبښې...)).

دې درې واړو کسانو ته ما نه هغه وخت او نه هم وروسته ځواب ورکړ، ځواب مې ځکه ور نه کړ چې زه نه غواړم خپل يو روحي پور چاته په همدې ډول ځواب کړم، زه غواړم ملامت ټول عمر زما پوروړی پاتې شي.

په دې ورځو کې يو څو ښاغلي غواړي زما او زما څو تنو نورو هېوادپالو افغان ليکوالو پر ضد د ناوړه تبليغ له لارې ځان په پنځو کې حساب کړي، يو ښاغلی خو لا په کې داسې هم دی چې تر خپلې مور او پلار وروسته يې تر هر چا ما او زما ملګرو زيات خدمت کړی دی، له يو داسې حالت څخه مو چې دلته يې يادونه ضروري نه ګڼم، تر ليکوالۍ او نور مقامه پورې را ورسوه، هغه هم په ګړنيي تبليغ څه چې لا په ليکني تبليغ کې برخه اخلي، کېدی شي دوی فکر وکړي که دوی هر ډول ادبي ليکنې وکړي دومره قوت به په کې نه وي چې دوی زيات مشهور کړي، خو که پر پښتو ادبي کړيو او ليکوالو پسې بدې راونغاړي نو بيا خو کېدی شي ډېر خلک د دوی د ليکنو پر ضد عکس العمل وښيي او دوی به نو بيا په پنځو کې ياد شي. زه نه غواړم په دې ليکنه کې ددې ښاغلو ګړنيو اوليکنيو ويناوو مستقيم او نامستقيم تبليغ ته ځواب ورکړم، زه غواړم دا ډول اشخاص د يادو شويو مثالونو په شکل، ځواب کړم خو له ټولو چاپې، ليدنيو، اورېدنيو او کتنيو رسنيو څخه مې دا هيله ده چې د هېڅ هغې ليکنې خپراوي ته لاره اواره نه کړي چې اساس يې شخصي عقده او رخه وي او هېڅ ډول، سياسي، علمي، هنري او ټولنيز پيغام نه لري. دا ډول ليکنې مثبت او منفي غبرګون راپاروي، د سوال او ځواب لړۍ يې غبرګېږي، ورو ورو د يوې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ساري ناروغۍ بڼه نیسي او ډېرو لیکوالو ته سرایت کوي، په پایله کې زموږ فرهنګي بهیر ته درون زیان اړوي. دې کې هم هېڅ شک نشته هغه کمزوري لیکوال چې له دې لارې د خپل شهرت په لټه کې دي، په وروستۍ نتیجه کې دوی هم له خپلو دې ډول عملونو څخه پښېمانه کېږي، خو هغه پښېماني بیا څه ګټه ځکه نه لري چې زموږ د لیکوالو ډېره انرژي به یې ضایع کړې وي. زموږ ډېرو پخو لیکوالو ته ډېر غټ کارونه په مخ کې پراته دي، دوی باید د غني په جال کې راګیر نه شي. له دې خبرو څخه مې مقصد عام لیکوال او رسنۍ دي، چې د پښتنو لیکوالو تر منځ د هر ډول ټکر مخه ونیسي که د کوم ښاغلي د صبر کاسه ډېره ډکه وي نو وخت پر وخت ادبي غونډې، مشاعرې، بهیرونه او د کره کتنې غونډې جوړېږي، که انتقاد یې اصولي وي نو هلته دې مطرح کړي که مقابل طرف یې د ځواب وس درلود ځواب به یې ووایي او که نه دده انتقاد به خپل ځای ونیسي. تر کومه ځایه چې دې ښاغلو ته خبره زما په خپل ځواب پورې اړه لري زه نه غواړم چې خپله انرژي له کم لوستو، رخه ګرو اوشهرت غوښتونکو په اصطلاح لیکوالو سره پر تا ویلو او ما ویلو مصرف کړم، که څه هم د دوی ځوابونه ماته ډېره اسانه ده، زه چې د افغانستان د ملي ګټو او د هېواد د ځمکني بشپړتیا د مخالفینو څو ګونو جبهو اود هغو له لسګونو لیکوالو سره مقابله کولای شم، نو دا څو تنه خو هغه د چا خبره نسوار هم نه دي. تر موږ مشرانو، پخو لیکوالو او لویو استادانو څخه مو هم هیله ده چې خپلې شخصي لیکنې، ستونزې او نور ډول ډول زړه بداوي دې رسنیز ډګر ته نه راباسي، ځکه دا ډول لیکنې نور زړه بداوي او نور لیدلوري پیدا کوي او په پای کې دهېواد، ملت او ملي فرهنګ زغورنه او پرمختګ له موږه پاتې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېږي، اوس چې د ځينو مشرانو ليکوالو دا ډول ليکنې په رسنيو کې ګورو دا يو خواشينوونکی حالت دی او زموږ د ځوان کلتوري پښت پر سالمه روزنه ناوړه اغېز کوي، له خپلو نورو ځوانو ليکوالو څخه چې موږ ورته د ښې راتلونکې هيله لرو، هم غواړو چې د چا پر تائيد يا رد دې ليکنې نه کوي، د خپلې ليکوالۍ لپاره دې ډېر لوی او اوږده ليدلوري په پام کې ونيسي او ځانونه دې دومره د پوهې، ذکاوت، ملتپالنې او ژوند جوړونې په پانګه سنبال کړي چې د خپل هېواد او کلتور له دښمنانو سره د مقابلې وس يې زيات شي او کينه ګر او رخه ګر يې له برياوو څخه خپل لړمون وخوري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بابي ګله! ستا دليدو په هيله

دا ليکنه پر (۱۳۸۹ل) کال د بابي صيب د شهادت د خبر په اورېدو ليکل شوې ده.

کله چې مې انټرنيټ خلاص کړ ، نو پر همدې دردونکي خبر مې سترګې ولګېدې ، زړه مې وښويد ، بيا پر مور يوه بله ټکه پرېوته ، عبد المجيد بابي هم راڅخه ولاړ ، د ژوند قافله مو ځومره ورو ورو درومي ، خو د مرګ هغه ځومره په ګړندېتوب ده ، هسې خو مرګ له موږ سره روږدي دی ، موږ هغه ښه پېژنو او هغه موږ د خپلې سزا وړ ګڼلي يو ، په ډېرو مرګونو مو له مرګه ګيله نه ده کړې ، خو په يو نيم مو خامخا له لوی ذات او دا هغه له کوچني مخلوقاته ګيله کېږي چې ولې يې دومره مجبور ليدلي يو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلونه کلونه وشول چې عبدالمجید بابې د خپل فرهنګ د غوړیدا پر هڅو بوخت و، ستړی و، ستومانه و ، د چا یې زنه نیولې وه د چا یې لاس او د چا لمنه ، ټولو ته په زاریو و، چې زموږ دژغور لاره همدا ده، په نورو لارو زړه مه خورئ . هغه نور دتل لپاره هر چاته له زاریو خلاص شو ، پر یو داسې سفر لاړ، چې بیا به هیڅکله رانه شي ، ځان یې د ټول عمر لپاره بې غمه کړ، خو موږ یې د ټول عمر لپاره د غم پر ټغر کېنولو. بابې بیا له موږ څخه یو ګام دمخه شو، خدای خبر چې عبد المجید بابې پسې به دا ځل د کوم بل خدمتګار بابې وار وي، د مرګ کډه زموږ له کلي نه ځي . بابې ګله ! هلته ستا د لیدو په هیله ستا یون ، نوی ډیلی- هندوستان

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ((ځانګو)) کې کوم فکر زانګي؟

دا لیکنه پر (۱۳۸۹ل) کال د ((ځانګو)) کتاب د مخکتنې په ویاړ شوې وه.

که موږ ټول پښتو ادبیات په تېره بیا شاعري له مانیز پلوه ډلبندي کړو، نو د ملي فکر برخه به په کې خورا درنه راڅرګنده شي. د ملي اند دایره پراخه ده، د ټولنیزو ناخوالو انعکاس، ژبپالنه، ملتپالنه، د ولسي ولولو پاروونه، پر تېرو تورو ویاړنه او د سترو اتلانو ځلونه ټول د ملي فکر په دایره کې شاملېږي.

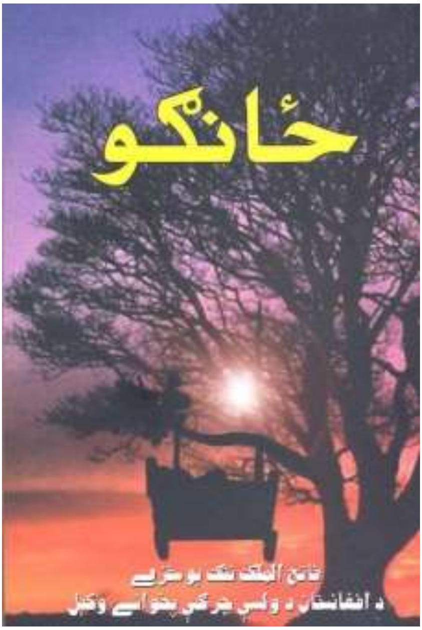

په پښتو کې به داسې لیکوال او یا شاعر د ګوتو په شمار پیدا شي، چې له دې دایرې بهر وي، نور اکثره لیکوال د همدې دایرې په داخل کې د خپل فکر او تخیل وزرونه غوړوي. دا چې ولې دا دایره دومره پراخه ده، دا یوه اساسي پوښتنه ده چې کېدی شي له څو

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیدلوریو ځواب شي، زما په نظر یې یو ځواب دادی چې زموږ په ټولنه کې ملي ارزښتونه، ملي هویت، ملي خپلواکي او ملي ارمانونه، زیاتره وختونه تر تهدید لاندې وو او لا دي. شعر او شاعري او په ټولیز ډول ادبیات د محکومیت، محرومیت او اختناق پر وړاندې یو ډول غبرګون او بغاوت دی، ملي احساس د ملي محکومیت په بهیر کې ډېر راپاریږي. دا چې په پښتو ادبیاتو کې ملي ولوله تر نورو برخو زیاته ځلیږي، ددې یو علت دادی چې دلته د متواتر محکومیت لړۍ همداسې غځېدلې پاتې شوې ده. د ساري په توګه د نړۍ ډېر کم قومونه به وي چې د خپلې ژبې مظلومیت ته دې شعرونه وواییي، هغوی خپلې ژبې سره مینه لري، کار هم ورته کوي، خو شعرونه ورته ځکه نه وایي چې ژبنی محرومیت او محکومیت یې لا هغه حالت ته نه دی رسېدلی چې په دوی کې د شعر ولولې راوپاروي، خو موږ پښتانه ځکه خپلې ژبې ته شعرونه لیکو چې له ورایه یې مظلومه احساسوو.

زه چې څومره د ښاغلي فاتح الملک ننګ یوسفزي له کلام او لیک سره له پخوا اشنا وم او بیا چې مې دده د فکر په (ځانګو) کې وزانګل نو لا راته څرګنده شوه چې ننګ صیب د هغو شاعرانو او لیکوالو په ډله کې دی چې زموږ د ملت همدې پرله پسې محکومیت، مظلومیت او محرومیت ته په ځیر سره متوجه دي. ننګ صیب همدې محرومیت کړولی، ځورولی او ژړولی دی. دده اکثره لیکنې چې موږ ګورو، د همدې جبر پر وړاندې یو غبرګون دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چېرې زموږ په هېواد کې يو ملي اکثريتي محکوميت او ژبني محروميت نه وای، نو بيا خو موږ (فاتح الملک)، (ننګ) او (يوسفزي) ته دا ډول اړتيا نه احساسوله. وګورئ يو عجيب ترکيب دی:

(فاتح الملک ننګ يوسفزی). يو چا دې خاورې ته سترګې نيولې وې، چې موږ (د هېواد فاتح) ته اړتيا پيدا کړه، يوه مبارزه راپسې وه چې (ننګ) مو په کار شو، کوم مغول سره مو رقابت و چې (يوسفزي) ته مو اړتيا پيدا شوه. ظاهراً خو دا نومونه يو تصادف ښکاري، خو ځوک چې ددې تصادفاتو تر شا ولاړ دی او دا ټوله نړۍ له تصادفاتو پرته کنټرولوي، هغه ته دا ډول تصادفات مانا نه لري، هغه ته (دم او قدم دواړه په حساب دي). زه چې کله د ښاغلي فاتح الملک ننګ يوسفزي دا (څلور کلمه ييز ترکيبي نوم) ته ګورم، ماته په کې تر ظاهري تصادف اخوا د يوه اوږده نري رنځ د علاج يوه نسخه ښکاري، داسې رنځ چې پېړۍ پېړۍ مو ځوروي او ډوبوي ، خو لا يې هم موږ غوځ علاج نه دی کړی. دا چې په (ځانګو) کې کوم فکر زانګي دېته به لږ وروسته نغوته وکړو، خو دا چې خپله ټوله ځانګو ورته ډالۍ شوې هغه کوم درد، کوم فکر او کوم سوز دی؟

هغه زړه ته چې د خدای په مينه پايي
هغې ژبې ته چې خپله ژبه وايي
هغې څړيکې ته چې زېرى د ژوندون وي
هغه رګ ته چې يې وينه د پښتون وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو کله چې یو څوک خپل ټول کتاب داسې یو ارمان ته ډالۍ کوي، نو هلته سړي ته ښه پته لګي چې ننګ صیب پر څه شي ننګ کړی او د څه لپاره یې قلم چلولی دی.

د ننګ صیب په خپلې وینا چې (په ژوند کې یې تر خوږو ترخه زیات دي)، د ژوند په داسې یو انډوله بهیر کې لیکوال نه شي کولای، تصنعي خواږه تولید کړي، څه شی چې په ټولنه کې وي، هغه د لیکوال ذهني دایرې ته ورداخلېږي، ننګ صیب هم د خپل ژوند په اوږدو کې (ژوند) ته ډېر کم وخت پیدا کړی دی، که هغه د ژوند ډېر خواږه لیدلي وای، ده غوښتل که نه غوښتل هغه به ترې څرګندېدل:

د خوشال خټک له عشقه ګفت و ګوی شي
چې په لوښي کې څه وي هغه ترې توی شي

زموږ یو مرحوم لیکوال (مولانا سیفي صیب) به ویل: پښتانه کالیو (جامو) ته څکه کالي وایي چې په کال کې یې یو ځل کوي.

نو پښتو ادبیاتو کې چې غنایي یا بزمي برخه د رزمي هغې په انډول کمه برېښي علت یې دادی چې دلته ددې قوم لیکوال ژوند ته وزګار پاتې شوی نه دی. ننګ صیب که د ولس استازی و او که د تنظیمي بهیر په تاریخي جبر کې راولاړ مبارز او یا هم یو ازاد لیکوال، یو شی چې ورسره همېشه مل و هغه ملي فکر و او ملي ولوله وه. چې دده نږدې شپېته کلن سیاسي-فرهنګي ژوندانه کې یې هېڅکله منکسر حرکت ونه کړ. که څوک د ننګ صیب فکري بهیر له پیله بیا تر دې دمه وڅاري، نو پر یوه مستقیم خط یې عمودي حرکت کړی دی. په ټولیز ډول انسان یا

(c) ketabton.com: The Digital Library

وګړي د پښتو متل په مصداق (تر کانړي کلک او تر ګل نازک دي)، ځيني کسان د زمانې ناخوالو ته ځان نه شي ټينګولای، خو هغه کسان چې د زمانې بادونه يې د فکر ليکې کږې نه کړي، هغه په سترو شخصيتونو کې راځي. که موږ د ننګ صيب د ژوندانه د سختيو ټولو پړاوونو ته پام وکړو، نو په هر ډول حالاتو کې يې د ملي احساس او ملي فکر مستقيم خط همداسې پسې تعقيب کړی دی. دا کار د هر انسان په وس پوره نه دی. دې خبرې ته په پام سره چې د ننګ صيب په ليکوالۍ کې د ژوند نور ډګرونه هم په ښه ډول ځلول شوي او ستر انساني پيغامونه يې ټولنې ته وړاندې کړي، خو که په ټوليز ډول له فکري پلوه دده پر اثارو غور وشي، نو د ملي فکر برخه په کې تر ټولو برخو درنه ده. دده خپل کرکټر په حقيقت کې د ملي فکر د دايرې په محور کې واقع دی. د همدې اثر (ځانګو) په (ضمير) نثري ټوټه کې د (سر) او (زړه) د دوو متضادو کرکټرونو په مکالمه کې ستر انساني پيغام پروت دی. ددې ليکنې يا راډيويي فيچر پيغام دادی، چې مينه او عواطف په پای کې پر زر او زور بريالي کېږي.

په (نوم ورکي شپون يا نامتو تورکښ شهيد) ډرامه کې د (شين خالي) او (شاعر) ډيالوګ د ژور ملي او وطني احساس ځرګندونه کوي. دا ډرامه د شاعر د هغه فطري حالت او د ضمير د حقيقي درد انځورنه کوي چې په ټول وطن کې هېڅ کور نه لري، خو دی د ټول وطن دعوه کوي، نه د هغو په شان چې په هېواد کې هر څه لري خو هېڅ نه لري. دا ډرامه د شاعر هغې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پانګې تـه اشـاره کـوي، چې اکثـره شـاعران پرې ډېره لګوي: ((د شاعر بچي د هغه شعرونه دي.))

د (کميس او ژولۍ) په ډرامه کې د پېروز په کرکټر کې د نيمه ځمکوالۍ ټولنې د يوه حريص وګړي شخصيت انځوروي او پـه ډېره جالبه اصطلاح د هغه ناعلاجه ناروغۍ ته د (حرص الدرهم) اصطلاح کاروي. دا ډرامـه پـه انسـان کې د بولهوسـه نـاروغيو د کنټرول او مهار لپاره ستر انساني پيغام لېږدوي.

(ځانګو) چې ددې ټـولګې مرکزي ډرامـه ده، ټولـه ډرامـه يـوه سـتره ملـي او تـاريخي پېښـه انځـوروي. ددې ډرامـې د مرکـزي کرکټرونو (ببېټ نيکه، نازو انـا او ميـرويس نيکـه) پـه ډيـالوګونو کې ستر پيغامونـه پراتـه دي. د نـازو انـا پـه دعـا کې سـتر ارمـان پروت دی. د ببېټ نيکه او نـازو انـا مکالمـه د يـوه سـتر، واحـد او بريمن ملت روح تمثيلوي.

د ((تربګني)) په نوم ډرامه خو له ورايه ښکاري، چې د کـومې ټولنې زېږنده ده، تربګني د چا تـرمنځ وي او نتيجـه يـې څـه وي؟ ننګ صيب په دې ډرامه کې خورا کمال دا کړی، چې لـومړی يـې د دوو کرکټرونو (تور ګل) او (انار ګل) تـرمنځ د تربـورولۍ داسـې ډيالوګ پيل کړی، چې د تربګنۍ له ناعادلانـه منطق سره بشـپړ انطباق لري، لوستونکی تر دې حده ځان سره کشـوي چې وايـي ضـرور بـه اوس يـو څـه پېښـېږي، خـو خبـره لا د ډزو پـړاو تـه نـه رسـېږي چـې د (جانبـاز) او (سـر بـاز) د تربګنـۍ داسـتان چـې (مرچکـي) پـه کـې د خپلـې چغلګـرۍ پرېمانـه مـرچ دوړولـی، پيلېږي. ددې تربګنۍ په بهير کې سرباز او جانباز د يو بل ورونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وژني او خپله کلونه کلونه زندان ګالي، نو کله چې جانباز د خپل برخلیک دا غمجنه کیسه (تور ګل) او (انارګل) ته کوي، هغوی ترې عبرت اخلي او دښمني یې پر دوستۍ بدلېږي.

د (غیرتي مېرمن) په ډرامه کې یې د احمدشاه بابا د وخت یو تاریخي روایت په ښکلې هنري ژبه بیان کړی او یو ستر ملي ارمان یې په کې ځلولی دی. د عینو نوم، د عینو کاریز له پېړیو راهیسې مشهور دی او له نېکه مرغه چې نن (عینو مېنه) په کندهار کې د نړۍ د یوه متمدن ښارګوټي په توګه نوی جوړېدونکی ښارګوټی دی.

همداسې نورې ډرامې چې د ټولو یادول دلته د وخت د کمي له امله ضروري نه بولم. په پای کې خپلې خبرې رالنډوم او وایم: له فکري پلوه (ملي فکر) په دې ډرامو کې داسې دی، لکه په شمسي نظام کې چې (لمر) وي. له ژبني پلوه دا ډرامې په ډېره پخه، کره، تر ډېره حده په نړه او معیاري ژبه لیکل شوي، لیکوال چې څه غوښتي هغه یې په ښه بڼه افاده کړي. د ډرامو پیغامونه یې مثبت دي او ښه خو لا دا چې د هندي فلمونو په شان مثبت کرکټرونه په پای کې بری مومي او منفي هغه ماتې خوري، دا حالت د لوستونکو په ذهن کې د مثبتو شخصیتونو د روزلو روحیه روزي او لوستونکي په پای کې د راحت احساس کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهاند محمد حسن کاکړ
د جګړې پر لومړۍ کرښه!

داليکنه مې پر (۱۳۸۹ل) کال په کابل کې د پوهاند صيب محمد حسن کاکړ په ياد جوړه شوې غونډه کې اورولې ده.

کېدی شي ځينو دوستانو ته به دا پوښتنه عجيبه وي؛ په داسې حال کې چې زموږ هېواد له لکونو، کورنيو او بهرنيو جنګياليو، جګړه مارو، جګړه پالو، جنګسالارانو، طالبانو، جنرالانو، مارشالانو، کيڼ لاسو او ښي لاسو وسلوالو ډک دی او دا دوه دېرش کاله کېږي، متواتره جګړه روانه ده، نو بيا داسې يوې جګړې ته څه اړتيا ده چې پوهاندان دې هم په کې

راتاله شي؟ او هغه هم بيا د پوهاند محمد حسن کاکړ په شان يو پوهاند، چې هم د دوديزو علومو او تجربو په بتۍ کې پوخ شوی او هم د عصري علومو داسې پوره تجربه ورسره ده چې د ځمکې او اسمانونو ننداره پرې کېدلی شي...

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهاند کاکړ داسې یو څوک دی، چې په لغمان کې د طبیعي علم، چل، هنر او مهارت له سینده یې اوبه څښلي او په (ډیوه) کلي کې یې د علم ډیوې ته سترګې غړولي او هم یې د اوسنۍ عصري او تخنیکي نړۍ د تمدن د مخکښانو، امریکا، انګلیستان او نورو کې د عصري علومو په ټولو معیارونو برابرې زده کړې کړې دي. یانې دا چې زموږ پوهاند داسې یو پوهاند دی، چې د دوديزو او عصري دواړو علومو پخه تجربه لري. پوهاند کاکړ د تاریخ لیکنې د علمي میتودلوژۍ پر بنسټ خپلې لیکنې اعیارې کړې. دی لکه د ځینو نورو په شان د شخصي احساساتو تر اغېزې لاندې نه دی راغلی، پېښې لکه څنګه چې دي همغسې یې څېړلي، البته د یوه تاریخ لیکونکي په توګه یې د پېښو هر اړخیزه شننه او څېړنه خپل حق ګڼلی دی؛ نه یې خپل ویاړونه په پردو پورې او نه یې پردي، تورې خپل ځان پورې تړلي دي، شته داسې تاریخ لیکونکي چې کله کله د خاصو سیمه ییزو، قومي او مذهبي احساساتو تر اغېزې لاندې راځي او پېښو ته له خپل لید لوري ګوري، یو دوه بېلګې به یې راوړو: (محمود افشار یزدي) یو ایراني لیکوال دی، هغه د افغانستان په اړه په (۱۲۰۰) مخونو کې د (افغان نامه) په نامه یو کتاب لیکلی دی، په هغه کې یې نه یوازې د افغانستان ټول ویاړونه په ایران پورې تړلي، بلکې د خدای په خلقت کې یې هم ګوتې وهلي او لیکلي یې دي، چې د افغانستان په غرونو کې کومې طبیعي ونې کېږي هغه هم له ایران څخه باد راوړي او دلته شنې شوې دي، هغه په کینه ییز ډول د افغانستان د تاریخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مسخه کولو هڅه کړې ده. مرحوم کاندید اکاډمیسین محمد ابراهیم عطایي بیا دا کتاب نقد کړی او دده افراطي نظریات یې رد کړي دي، عطایي صیب بیا د افراطي لیکوالو یا تاریخ لیکونکو په جمله کې د یو پښتون لیکوال یادونه هم کوي او وایي چې هغه بیا ځمکه او اسمانونه، غرونه او رغونه ټول پښتانه معرفي کړي، د بشر ټول خلقت یې پښتنو ته منسوب ګڼلی او لیکلي یې دي: ادم علیه السلام هم اصلاً پښتون و، نوم یې همېشه ګل و او په تیرا کې به اوسېده.

له دې بېلګو مې هدف دا و، چې په تاریخ لیکونکو کې هم داسې کسان شته چې ښي او کیڼې افراطي نظریې لري، خو زموږ پوهاند صیب حسن کاکړ بیا له دا ډول افراطي نظریاتو څخه پاک دی، هغه د تاریخ د علمي میتودونو له مخې پر یوه مستقیم خط روان دی، خو ایا له دې علمي قوت، سپېڅلتیا او دقت سره سره بیا هم د پوهاند صیب د موافقینو او مخالفینو اندازه ول برابر دی؟ دا مهمه نه ده چې پوهاند صیب څومره مخالفین لري، خو دا مهمه ده چې پوهاند صیب څه ویلي دي؟ په شرقي ټولنو کې دا یو دود دی چې کله کله د رښتیاوو پر وړاندې د مخالفینو شمېر زیات وي.

اوس راځم همغې پوښتنې ته چې زموږ دا پوهاند ولې جګړې ته لاړ او بیا ولې د جګړې لومړی کرښې ته؟

ټولو ته څرګنده ده چې له پخوا څخه د ځینو ګاونډیو او د ځینو پردیپالو په اصطلاح لیکوالو او تاریخ لیکونکو د افغانستان مستقل هویت او حیثیت نه خوښېده او نه یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوښېږي، پر افغانستان د شوروي لـه يرغـل سره سم يـو شمېر بهرنيو او د هغو کورنيو اړوندانو تـه ددې لاره اواره شوه چې پـه منظم او سيستماتيک ډول د افغانستان پر تـاريخ، ويـاړونو او تېر برم بلوسه وکړي او دا بلوسې لا تر اوسه په خپـل قـوت سره روانې دي، ددې منظم يرغل پر وړاندې ودرېدل د هر چا پـه وس پوره نه دي، خو پوهاند صيب د امير کروړ په څېر چې پـه يـو تـن بـه لـه سلو جنګـاورانو سره جنګېـده، پـه يـوازې ځان د دوی پـر وړاندې ودرېـده، هغـه څه يې وليکل چې بلوسګرو تـه مناسب ځـواب و، دا ډول سياسـي، اخلاقـي او علمـي جرئـت د ډېـرې قربانۍ په بيه کېږي. د افغانستان د تـاريخ مسخه کوونکي لـه هرې وسيلې څخه کار اخلي چې زمـوږ پر دې ډول ملي او علمي شخصيتونو د ژوند سـاحه راتنګـه کړي؛ پـه ټولنـه کـې يـې د نشنليست، فاشيست او ژبپـال پـه نامـه معرفـي، پـه ټولنيزو او سياسـي چـارو کـې يـې فعاليـت ور محـدود کـړي او بيـا لـه دې بېلګې نورو ليکوالو ته هم دا پيغام ولېږي چې کـه تاسـو هـم دا لاره تعقيبوئ نو برخليک به مو دغسې شي، زموږ اکثره پښتـانه ليکوال، سياستوال او تاريخ ليکونکي زموږ د هېواد د هويت د پتهو او ښکاره مخالفينو له خوا د نشنليست او فاشيست لـه تـوره دومره وېرېږي، لکه ملا چې پر چا د تکفير ټاپه ولګوي او يا هـم لکه پر سيسيو چې د شاهين د وزر سيوری خور شـي، خـو زمـوږ پوهاند صيب د عوامو په اصطلاح د مخـالفينو ددې غـور و پـش په کيسه کې نه دی، هغه د شاعر ددې بيت په مصداق چې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـه چا بـه ښـه پـه چا بـه بـده لګي
ما د رښتیا کیسه پوره وکړله

خپل حقانیت غځوي او بلوسګرو ته علمي او منطقي ځواب ورکوي. پوهاند صیب د هغو مخالفو بلوسګرو په شان نه دی چې د چا پر ویاړ او پرتم بلوسي او یا ور سره رخه لري، بلکې هغه د خپل تاریخ، خپل ویاړ او خپل پرتم د مخالفینو پر وړاندې دفاع کوي، په همدې خاطر خو یې د یوه مهم اثر نوم: (رښا او دفاع) دی. زموږ پوهاند تیاره روښانه کوي او د خپل تاریخ دفاع کوي، که دده په زړه کې لکه د نورو په شان خیرې وای، نو بیا خو به یې د (رښا او دفاع) پرځای (تورتم او تېرې) اثر لیکلی و. هوکې! یو مدبر، مفکر، نوښتګر، ناپېیلی، ځیرک او هوښیار تاریخ لیکونکی او تاریخ پوه باید همداسې وي، لکه زموږ د پوهاند په شان چې (رښا او دفاع) لیکي، نه (تورتم او تېرې). موږ پرې ویاړو.

اوس راځم خپلو څو مشخصو وړاندیزونو ته:

ددې په خاطر چې زموږ نسلونه د تل لپاره د پوهاندصیب لیکنو ته لاسرسی ولري او په خپل هېواد کې د هېواد د مخالفینو پر وړاندې له (رښا او دفاع) څخه محروم نه شي، نو:

۱- د پوهاندصیب ټول چاپي او ناچاپ اثار دې یو ځل بیا په منظم ډول چاپ شي.

۲- د استاد متفرقه لیکنې دې له پیله بیا تر دې دمه راټولې، ډلبندي او بیا دې پر یوه وخت چاپ شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- د استاد ځیني اثار چې په انګرېزۍ او یا نورو ژبو لیکل شوي وي، په پښتو دې وژباړل شي.
۴- د استاد ځیني اثار دې د نړیوالو د ذهن د روښانتیا په خاطر په نړیوالو ژبو وژباړل شي.
۵- د کتابونو پر چاپ سربېره دې د استاد ټول اثار په یوه سي ډي (CD) کې خوندي او بیا دې اړتیا وړ شمېر تکثیر شي.
۶- د استاد ټول اثار دې په انټرنېټ کې خواره شي چې د نړۍ په هر ګوټ کې یې هر مینوال ترې ګټه پورته کړي.
۷- په انټرنېټ کې دې د ځوانو لیکوالو په مرسته د استاد د ژوند، نظریاتو او اثارو لپاره یو ځانګړې وېبپاڼه جوړه شي.
۸- او له استاد څخه مو هیله ده چې د ژوند پاتې عمر کې (له بابا ادمه تر دې دمه) د افغانستان یو مشرح تاریخ ولیکي چې زموږ ځوان نسل د هېواد د تاریخ د مخالفینو پر وړاندې د (رښا او دفاع) جوګه شي.

اوس همدومره

(c) ketabton.com: The Digital Library

د (ودان) اوښکه

دا لیکنه پر (۱۳۸۹ل) کال د افغانستان او هندوستان د کرکټ د ملي ټیمونو تر منځ د شل اوریزه سیالیو پر مهال شوې ده.

(ودان) زما کوچنی زوی، د ښوونځي د لومړي ټولګي زده کوونکی، په غوښه خوار خو په عقل پوخ دی، د خپل ټولګي اول نومره دی، هره ورځ چې له ښوونځي څخه کورته راځي نو ښوونکې یې پرمخ د لیاقت ستوري رسم کړي وي، د کتابچې په هره پاڼه کې ورته ښوونکې، افرین، ډېر ښه، Very good او excellent، لیکلي وي. خپلې کورنۍ دندې پرته له دې چې زه او یا مور یې ورته ووایو وخت پر وخت ترسره کوي. کله چې له ښوونځي راستون شي نو ژر تر ژره خپله کورنۍ دنده ترسره کړي، وخت ځانته سپما کړي، ددې یو علت شاید دا وي چې دی له ټلویزیون او کمپیوټر سره ډېره علاقه لري، په ټلویزیون کې یې ټول هغه چینلونه په نښه کړي چې سپورتي لوبې په کې وي او یا کارتوني نشرات لري، زما د ټلیفون څو سیټونه یې په ګېمونو خراب کړل، کله چې مې ټلیفون پرې بند کړ، نو ده راته وویل: ((د چا زوی چې اول نومره وي پلار یې هر څه ورته اخلي، خیر چې ټلیفون راته نه راکوې لیپټاپ راته واخله))، ما ویل کور کې ډیسکټاپ کمپیوټر شته، هغه کاروئ! ده ویل: ((هغه ته ټوله ورځ سمسور (مشر ورور یې) ناست وي هغه مانه پرېږدي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما ویل پرېږدي دې، ده ویل نه مې پرېږدي، ما ورته وویل څه که چېرې په کلنۍ ازموینه کې اول نومره شې، نو لیپټاپ درته اخلم، هغه اولنومره شو، نو ما هم ورسره خپله وعده پوره کړه، اوس نو پر لیپټاپ کمپیوټر دومره حاکم دی چې زه کله کومه پوښتنه ورڅخه کوم، نو موسکی شي مانا دا چې ته لا پر دې ډېرو شیانو نه پوهېږې. زه یې کله کله مور ته وایم چې دې د کمپیوټر نسل ته خو زه او ته دومره ساده ښکارو، لکه د غره سړی چې ښار ته راشي. هغه راته وایي، ما پورې هم کله کله خاندي ساده ورته ښکارو، دوی سره به څه کوو؟

په اکثرو کورونو کې د ټلویزیوني چینلونو د بدلولو واک له کوچنیانو سره وي، خو د ډرامو او تفریحي فلمونو پر سره د میندو او ماشومانو ترمنځ کله کله ټکر پېښېږي، ما په خپل کور کې درې ټلویزیونونه لګولي: یو د ماشومانو په خونه کې، یو په خپله خونه کې، یو په مېلمستون کې او په کتابتون کې مې کمپیوټر ایښی، هدف مې دادی کله چې د ماشومانو او زموږ د ذوق ترمنځ اختلاف راځي، نو چې هر یو د خپلې خوښې چینل ته لاسرسی ولري. پر دې ماښام چې د افغانستان او هندوستان ترمنځ د کرکېټ لوبه مستقیماً ښودل کېدله، زه خپله خونه کې ټلویزیون ته کېناستم، لمر، شمشاد او نورو ټلویزیونونو لوبه په مستقیم ډول ښودله، لوبه لومړی افغانانو پیل کړه، له هر ځایه ټلیفونونه راتلل! استاده! ټلویزیون ته کېنه ټلویزیون ته، ما ورته ویل ناست یم. زړه مو د خپل هېواد لوبډلې ته ډب ډب کاوه، له دعاګانو پرته مو نور هېڅ نه شو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کولاې، مېرمن به مې یوه شېبه په پخلنځي کې وه، یوه شېبه به یې زما په خونه کې ټلویزیون کاته، کله چې به افغانستان کومه نومره واخیسته نو دواړو به چکچکې کړې. مېرمن به مې همدا ویل، خدای خو دې افغانستان کامیاب کړي، ډېر غریبان یو، افغانستان قندول ډېر مظلوم دی. کله چې به د افغانستان کوم لوبغاړی وسوځېده، نو ددې په غږ کې به هم تغیر راغی.

زما مې به یې کېکاږه خدای دې زموږ افغانان کامیاب کړي، زه به ورته ډوډۍ تیاره کړم یو ښه محفل به ورته ونیسم. ودان له هغې بلې کوټې رامنډه کړه، اغا! اغا دا (سمسور) او هیلو (مشره خور یې) ګوره! ما ټلویزیون ته نه پرېږدي، غږ مې کړ: وه هلکو پرېږدئ ودان، سمسور راغی اغا دی بیا کارتوني نیسي او (کشتی کج) نیسي موږ هغه نه غواړو، ودان بیا راغی ګوره اغا نه مې پرېږدي، ودان ته مو وویل راځه ماسره کېنه، نن د افغانستان او هند د کرکېټ مسابقه ده، خدای دې وکړي چې موږ یې وګټو! زویه که موږ وګټله نو ښه تحفه درته اخلم، هلک راغی، زما څنګ ته کېناست، بالبنت ته یې ډډه ولګوله او سر یې زما پر ولې کېښود، ما یې پر سر ورو ورو لاس راکښه، هلک ورو ورو لوبې ته متوجه کېده، ودان تر ما زیات پر کرکېټ پوهېده، ماته یې ویل دوی ژر ژر او په تېزه توپ نه ولي؟ ما ویل زویه ولې یې خو هند ډېره تجربه لري هغوی شپېته کاله کېږي چې دا لوبه کوي او موږ او تاسې خو دا دی څلور پنځه کاله کېږي چې دا لوبه کوو، ودان وویل: اغا هند کې کافران دي که مسلمانان؟ ما ورته وویل زویه هند کې اکثریت

(c) ketabton.com: The Digital Library

هندوان اوسي خو مسلمانان هم په کې شته! ده بیا یو سور اوسپلي وکېښ، کله چې به لوبه د افغانستان په ګټه نه وه، نو دده پر روحیاتو به پوهېدم چې ورو ورو به په کې تغیر راته. دی به کله کله هغه ریفري ته چې سرې جامې یې پر تن وې ډېر په قهر شو، ویل یې خدای خو دې دا سور ږیری مړ کړي ټول کار په همده کې دی، دی زموږ دښمن دی، ما ویل نه زویه هغه خو ریفري دی، ده ویل نه د توپ مخه نیسي. رښتیا هم څو ځله داسې وشول چې د افغانانو توپ د ریفري ترڅنګ تېر شو او هغه به ځان بچ کړ. مېرمن خو مې چې څو شپې نوره لوبه وکتله ویل یې زه د لیدو تاب نه لرم، که کوم ښه زېری و ما باندې غږ کړئ، افغانانو هند ته (۱۱۵) منډې هدف وټاکه. کله چې هندیانو لوبه پیل کړه، نو دا وخت ډوډۍ هم تیاره شوه، نو ما ویل چې لوبه خلاصه شوې نه وي، ډوډۍ نه خورو، زه او ودان کرکېټ ته ناست وو او هیله، سمسور، سوله او مور یې په خپله خونه کې، کله چې به افغانانو کوم هندي لوبغاړی اوټ کړ، نو ما او ودان به چکچک وکړ، ټولو به یوځل زموږ خونې ته رامنډه کړه، دا به یو ښه زېری و، خو د لوبې حالت ته مې چې کتل، د افغانستان د ګټې چانس ورو ورو کمېده، د ودان وضعیت هم ورو ورو خرابېده، پر ما یې هم ډېر بد تاثیر کاوه، کله چې د لوبې د پای شپېو ته رانږدې شو، نو د ودان حالت نور هم خراب شو، یو وخت چې ورته متوجه شوم، د هلک په سترګو کې د اوښکو ډنډ راڅرګند شو ورو ورو یې د ښي سترګې له کونجه یوه اوښکه راووتله! ما ویل زویه خیر دی بل ځل یې ترې ګټو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله يې پرېږدو، دا خو اول ځل دی، دې وخت کې مې مېرمن (ارين يون) سوله (کشره لور مې) سمسور (مشر زوی مې) ټول زما خونې ته راغلل، مېرمن مې وويل وش افغانستان قندولک بايلوله! ما ويل بېچاره ګانو ډېر زور وواهه خو هېڅ چاره نه وه، دې وخت کې سمسور او سوله ودان ته متوجه شول، يو دم دواړه په خندا شول، اوهـ ودان خو ژاړي ودان ژاړي، چکچک يې کړ، د ودان په سترګو کې نورې اوښکې هم راغلې، شونډې يې مرۍ مرۍ شوې، ګوره اغا که نه ما باندې ريشخند وهي! پر هغوی په قهر شوم، چوپ شئ غلي شئ، تاسې خو نه پوهېږئ، دا خو مې هوښيار زوی دی، پر خپل هېواد يې زړه خفه شوی، دی خو دومره تکړه سړی دی، چې هم په صنف کې اول نومره دی او هم خپل هېواد وربانديې ګران دی تاسې په دې خبرو څه پوهېږئ، دی خو په هر څه پوهېږي، دی چې له خيره غټ شي په کرکېټ ټيم کې يې داخلوم، ټولو هندوانو ته به ماتې ورکوي، بيا به يې وګورئ، مور يې هم پر هغوی په قهر شوه دواړو ودان مچ کړ، د لاسه مو کړ، غېږ کې مې ونيو ما ورته وويل زويه تاته ښې ډېرې تحفې اخلم او دې نورو ته هېڅ شی نه اخلم پرې چې دوی ته ښه زور ورکړي.

څو شېبې وروسته ډوډۍ ته لاړو، خو ډوډۍ هېچا ته خوند ور نه کړ، ډېره ترخه راباندې تمامه شوه، زه خپلې خونې ته راغلم، لږه شېبه وروسته ودان خپل قلم او کتابچه راواخيستل او د خپلې کورنۍ دندې پر ليکلو يې پيل وکړ. هلک بيا لکه چې د کرکېټ کوم خيال کې تللی وي، څو شېبې وروسته بيا سولې او

(c) ketabton.com: The Digital Library

سمسور چغه کړه، اوه ودان ژاړي وداڼ ژاړي، ورمنده مې کړه، بیا پر هغوی سخت په قهر شوم، دواړه مې له غوږونو ونیول په خپلو بسترو کې مې څملول، چوپ شئ بې ادبو، ودان په سلګو و، ګوره اغا دوی په ما ریشخند وهي، نور نو د خبرو نه و د زړه له درده یې ښه په خوټ خوټ وژړل، خپله کتابچه یې لاندې مخې ته نیولې وه، کله چې کتابچې ته متوجه شوم، نو د اوښکو څاڅکو د پنسل کرښې سره ګډې کړې او تورې لیکې یې د پاڼې بېلابېلو برخو ته غځولې وې، غېږ کې مې ونیو خپلې خونې ته مې راوړ، ډاډ مې ورکړ، ما ویل زویه ته چې لږ غټ شې په کرکېټ ټیم کې دې داخلوم، ټولو ته به له خیره سره ماتې ورکوې، د افغانستان غچ به له خیره اخلې، د رخصتۍ پر ورځ به درته ډېرې تحفې اخلم، هر شی چې ته غواړې هغه به درته اخلم، د هلک په وېښتانو کې مې ورو ورو ګوتې وهلې، یو وخت ماشومانه خوب هغه په غېږ کې نیولی و، پر ما هم د پرېشانۍ داسې خوب راغی چې له پرېمانه نهیلو سره مل و، ودان خپلې اوښکې وڅڅولې، خو ما او مور یې خپلې ګرمې اوښکې خپل زړه ته تېرې کړې او هېچا هم ونه لیدلې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د (ضمیر) پر مړینه ضمیر لړزیږي

دا یادښت د ځوانیمرګ لیکوال (احمد ضمیر علم دوست) پر مړینه پر (۱۳۸۹ل) کال لیکل شوی دی.

کله چې په یوه ټولنه کې (ضمیر) ژوندی وي، نو هغه ټولنه پرې روښانه وي، خو کله چې ضمیر مړاوی شي، په ټولنه کې د عدالت وړانګې هم تتې شي. زموږ (احمد ضمیر علم دوست) هم زموږ د ټولنې د ځوان کهول لپاره یوه ړنا وه او یوه ځلا وه؛ هغه هم (احمد) و، هم (ضمیر) و او هم (علم دوست) و، پر یوه وخت خدای(ج) موږ له دریو نعمتونو بې برخې کړو.

(ضمیر) د خپل (ضمیر) په رڼا کې د خپل ولس د سوکالۍ لپاره ډېر ((لوړ خیالونه)) او ((ژور فکرونه)) لرل، خو د مرګ قاصد هغه خپل لوړ (فکر) او

(c) ketabton.com: The Digital Library

(تفکر) ته پرېښود، د هغه د مينې او فکر خزانه همداسې ناسپړلې پاتې شوه. اوس نو د (ضمير) لارويان پرته له دې چې خپل (ضمير) ته د دعا لاسونه پورته کړي او مهرباني کورنۍ ته يې د لوی خدای(ج) له درباره د لوی زغم هيله وکړي، نور هېڅ يې په وس کې نه شته، که نه خو ټول پوهېږو چې بې (ضميره) ژوند څومره ګران دی او سړی له کومو تيارو سره مخامخوي.
لوی رب دې د (ضمير) د فکر او خيال ډيوه په دې نړۍ او د ابدي ژوند ډيوه دې ورته په فردوس جنت کې بله لري.

د (ضمير) په مينه

يون

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنګ او فرهنګ
په افغانستان کې

دا لیکنه مې پر (۱۳۹۰) ل کال د سارک هېوادونو د لیکوالو د ټولنې په غوښتنه د هغوی له خوا یو رابلل شوي علمي سیمینار ته لیکلې او ورلېږلې وه.

جنګ او فرهنګ د مانا او محتوا له مخې دوه متضادې کلمې دي. فرهنګ د یوې ټولنې یا یوه ملت د ټولې مادي او مانیزې شتمنۍ یوه مجموعه ګڼل کېږي او جنګ بیا داسې پدیده ده چې د یوه ملت ټوله مادي او معنوي شتمني له منځه وړلای شي. د جنګ او فرهنګ پر معنوي تضاد هغه ملتونه ډېر پوهېږي چې د غني فرهنګ خاوندان وو، خو جنګ ورڅخه دا ټوله شتمني لوټلې وي. موږ (افغانان) د اسیا په زړه کې هغه ملت یو چې لرغونی کلتور او تاریخ لرو، خو د پېړیو په اوږدو کې جګړو زموږ د فرهنګ اکثره فزیکي او معنوي شتمني داسې له منځه وړي چې اوس یې یوازې د کتابونو په پاڼو کې نومونه ګورو. ان دا چې دا نومونه او ویاړونه لاکله کله د شک تر وهم او وېرې لاندې هم راځي.

پر افغانستان باندې د عربو، چنګېزیانو، انګرېزانو، روسانو او غربیانو د یرغلونو او د هغو پر وړاندې د جنګېدونکو افغانانو د جګړو له امله په متواتر ډول د افغانستان ډېره زیاته

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلتوري شتمني لـه منځـه تللې، چې ددې ټولې لـه منځـه وړل شوې شتمنۍ څېړل ددې ليکنې په وس کې نه دي، خو زه غواړم د خپل نسل او خپلې زمانې د يوه شاهد پـه توګـه هغې کلتوري شتمنۍ ته اشاره وکړم، چې لـه (۱۹۷۸ع) کـال بيا تـر (۲۰۱۱ع) کال پورې يا په بشپړ ډول له منځه تللې يا زيانمنـه شوې ده. زه د هغو افغانانو په ډله کې يم چې د تېرې (۳۳) کلنې جګړې پـه ټول بهير کې په افغانستان کې پاتې شوی يم. مـا د جګړې هر ناتـار په خپلو سترګو ليدلی او د جګړې ډېرې ناخوالې مې پـه خپله لمس کړي دي. د همدې درې ديرش کلنې جګړې په ترڅ کې چې به هر کله د جګړې اور زموږ هر فرهنګي ميـراث تـر ستوني تېـر کړ، نو زما پر زړه به لمبې شوې، قلم او کاغذ به مې راواخيست او هغه پېښه به مې ثبت کړه. د همدې جګړه ييزو کلونو پـه بهير کې مې ((د افغانستان فرهنګ تـه اوښتي زيانونـه))، ((د مغزونـو فـرار))، ((کلتـوري يـون)) او ((افغـاني اوسنۍ رسنۍ)) بېلابېل اثـار وليکل. په دې اثارو کې اکثـرو هغـو فرهنګي ميراثونو تـه کتنـه شـوې چـې د جګړې لـه امله يـا بېخي لـه منځـه تللي او يـا هـم زيـانمن شـوي دي. پـه دې ليکنـه کـې زه غـواړم د افغانسـتان فرهنګ ته د اوښتو زيانونو يـو نچوړ وړاندې کړم او پـه دې کـې مې پيغام دا دی چې نړيوال زموږ پر فرهنګ د راغلې غمېزې لـه حجم او څرنګوالي څخه خبر شي، بل پيغام مې دادی چې نړيـوال د نړۍ په هر ګوټ کې چې وي بايـد د هـر ډول جګړې مخنيـوی وکړي او بـل پيغـام مـې دادی چې فرهنګـي شـتمني کـه څـه هـم د دنيـا پـه هـر ګـوټ کـې رامنځتـه شـوې وي، د ټـول بشـريت ګـډه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پانګه ګڼل کېږي؛ د ساتنې او پالنې لپاره يې بايد ټول په ګډه کار وکړي. افغانستان فرهنګ د تېرو دېرشو کلونو په ترڅ کې دومره زيانونه زغملي چې که پر هره برخه يې بحث وکړو جلا جلا اثار پرې ليکل کېدی شي، خو زه به دلته يوازې مهمو زيانمن شويو فرهنګي ميراثونو ته په لنډيز سره اشاره وکړم:

۱- ښوونځي:

ښوونه او روزنه د يوه هېواد د فرهنګ اساس جوړوي. کله چې په افغانستان کې جګړه پيل شوه، نو تر ټولو لومړی او سخت ګوزار يې پر همدې ښوونځيو وکړ. له (۱۹۷۸ع) کال څخه چې په افغانستان کې ګرمه فزيکي جګړه پيل شوه، بيا تر (۱۹۹۲ع) کال پورې په افغانستان کې د ټولو ښوونځيو شمېر د اوو زرو (۷۰۰۰) په شاوخوا کې وو. د څوارلس کلنې جګړې په ترڅ کې ددې ښوونځيو له جملې څخه درې زره پينځه سوه (۳۵۰۰) ښوونځي وسوځول شول. دا (۳۵۰۰) ښوونځي اکثره د هېواد په کليوالو سيمو کې وو چې د (ډاکتر نجيب الله) حکومت له کنټروله وتي وو او د (مجاهدينو) تر کنټرول لاندې ساحه کې وو. کله چې د (ډاکتر نجيب الله) حکومت ړنګ شو، مختلف او متفرق (مجاهدين) پر ښارونو خواره شول، نو په ښارونو کې پاتې ښوونځي هم اکثره له همغه برخليک سره مخامخ شول؛ يا ړنګ او يا هم زيانمن شول، د پاتې ښوونځيو ايله نيمايي برخه په نسبي ډول پرانيستي پاتې شوه چې په هغو کې هم درسي کيفيت ډېر ټيټ و. دې دورې نږدې څلورنيم کاله دوام وکړ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

وریسې د طالبانو رنځ او کړاو راغی، هغو نو هغه پاتې ښوونځي هم په بله بڼه واړول، د ښوونځیو درسي نصاب یې له عصري علومو څخه دیني علومو ته واړوه، نږدې یوولس سوه(۱۱۰۰) ښوونځي یې پر سوچه دیني (مدرسو) واړول. په دې ډول په افغانستان کې د هر سیاسي نظام په بدلون سره د پوهنې بنسټونه زیانمن شول او دا لړۍ تر دې دمه روانه ده.

د نارسمي ارقامو له مخې یوازې له (۱۹۷۸ع) څخه تر (۱۹۹۲ع) کال پورې لږ تر لږه د اوه نیم ملیونه (۷۵۰۰۰۰۰) افغانانو د باسواده کېدو مخه نیول شوې. له (۱۹۹۲ع) څخه تر (۲۰۰۰ ع) کال پورې هم د همدومره کسانو د باسواده کېدو د مخنیوي اټکل کېدی شي. دا هغه معنوي زیان دی چې د یو بشپړ نسل زمانه په غېږ کې نیسي او جبران یې هم همدومره وخت او په ملیاردونو ډالرو مالي لګښت ته اړتیا لري. که څه هم له (۲۰۰۱ع) څخه بیا تر ننه پورې د افغانستان د معارف په ډګر کې ډېر پرمختګ شوی؛ اوس په ټول افغانستان کې لږ تر لږه یوولس زره (۱۱۰۰۰) ښوونځي فعال دي چې نږدې اته اعشاریه درې ملیونه (۸،۳۰۰۰۰۰) زده کوونکي په کې زده کړه کوي او له هغې جملې څخه (۳۰) په سلو کې یې نجونې دي. د خصوصي ښوونځیو د جوړولو زمینه هم برابره شوې چې شمېر یې اوس په ټول هېواد کې نږدې څلور سوه (۴۰۰) خصوصي ښوونځیو ته رسېږي. دې سره سره د افغانستان په زیاتو سیمو کې اوس هم د ښوونځیو د سوځونې لړۍ روانه ده. د همدې تېرو لسو کلونو په ترځ کې لږ تر لږه تر دوه سوه (۲۰۰) زیات

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښوونځي سوځول شوي او همدا اوس (۲۲۱) ښوونځي تړلي دي. د هېواد په زياتو سيمو په تېره بيا په جنوب، جنوب لويديځ او ختيځ کې د وهم وېره خوره ده، په دې يادو سيمو کې د دوه نيم مليونه (۲۵۰۰۰۰۰) هغو ماشومانو د زده کړې مخه نيول شوې چې همدا اوس بايد ښوونځيو کې پر زده کړو بوخت واى. د افغانستان پر معارف دا ناوړين اوس هم روان دی، جګړې د تمدن او پرمختګ، په تېره بيا د پوهنې پر پرمختګ سخت ګوزار کړی او کوي يې. افغان ماشومان يې نه يوازې له پرمختګ، بلکې له خپل اساسي حق (تعليم) څخه هم محروم کړي دي. د نړۍ په کوم ګوټ کې به داسې پېښې کمې رامنځته شوې وي چې ماشوم دې د تعليم په خاطر د ژوند له حق څخه محروم شوی وي، خو افغان ماشومان ډېر ځله په دې ((ګناه)) چې ولې مو قلم او کتاب په لاس کې دی، ښوونځي ته روان ياست، وژل شوي، تېزاب پرې پاشل شوي او د بدن غړي يې پرې شوي دي. داسې ډېرې تراژيکې پېښې لرو چې دلته يې بيان د دې ليکنې له اوسيلې څخه وځي.

۲- د لوړو زده کړو موسسې او علمي مرکزونه:

د ښوونځيو ترڅنګ د هېواد علمي مرکزونه او د لوړو زده کړو موسسو هم پراخ زيانونه وزغمل، خو دا زيانونه د ښوونځيو هغو په انډول ډېر زيات نه وو. د لوړو زده کړو مرکزونه اکثره په لويو ښارونو کې وو. په افغانستان کې د څوارلس (۱۹۷۸-۱۹۹۲) کلنې جګړې اوږ اکثره پر کليوالو سيمو متمرکز و، خو

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۹۹۲ - ۱۹۹۵) کلونو کې بیا جګړې په لویو ښارونو کې زیاتې ګرمې وې، د همدې کلونو په ترڅ کې د هېواد د لوړو زده کړو موسسو او نورو علمي مرکزونو خورا درانه زیانونه وزغمل. یوازې کابل پوهنتون لږ تر لږه (۲۱) ملیونه درسي ساعتونه ضایع کړل او (۵۰) ملیونه ډالر مالي زیان یې وزغمه. کابل پلتخنیک، ګڼ شمېر ولایتي پوهنتونونو مسلکي انستیتیونو، د ښوونې او روزنې موسسو او نورو روزنیزو مرکزونو خورا درانه زیانونه وزغمل، تر (۵۰) زیات داسې علمي مرکزونه وو چې په ټولیز او نسبي ډول یې زیانونه وزغمل، کدرونه یې له لاسه ورکړل او د لسګونو زره محصلینو په درسي سیستم کې یې اخلال راغی. د طالبانو د حاکمیت په بهیر کې ښځینه قشر له تحصیلي بهیره حذف شو او په درسي نصاب کې اخلال نور هم پسې زیات شو. د طالبانو نظام تر سقوط وروسته له (۲۰۰۱م) کال راهیسې بیا تر (۲۰۰۱م) کال پورې د ټول هېواد په تحصیلي موسسو کې نوې ساه پوه شوه، پخواني علمي مرکزونه یوځل بیا ورغېدل، نوي پوهنتونونه او نوي علمي مرکزونه جوړ شول.

اوس د ټول هېواد په کچه د دولتي پوهنتونونو شمېر تر (۲۱) اوړي او د ښوونکو د روزنې او نورو لوړو زده کړو د موسساتو شمېر هم تر (۱۰۰) اوړي. د نویو قوانینو پر اساس د لوړو زده کړو خصوصي پوهنتونونه او موسسې هم د فعالیت حق لري. د تېرو لسو کلونو په ترڅ کې اوس په مرکز او ولایتونو کې خصوصي پوهنتونونه او د لوړو زده کړو تر (لسو) زیاتې

(c) ketabton.com: The Digital Library

موسسې جوړې شوې دي. اوس د ټول هېواد په کچه د لوړو زده کړو په موسسو او پوهنتونونو کې تر سل زرو (۱۰۰،۰۰۰) زيات محصلين زده کړه کوي، چې نجونې او هلکان دواړه په کې شامل دي. له لس کلن جګړې پرمختګ سره سره بيا هم د هېواد په بېلابېلو سيمو کې لاهم د وهم او ډار سيوری خور دی او د امنيت په خرابېدو سره د ټولو پرمختګونو د له منځه تللو وېره شته.

۳- فرهنګي ټولنې او کتابتونونه:

په افغانستان کې د (۳۳) کلنې جګړې په ترڅ کې په سلګونو دولتي او نادولتي فرهنګي ټولنې زيانمنې شوې دي. جګړې د فرهنګي پرمختګ سرعت کمزوری کړی او د ګڼو ليکوالو او فرهنګيانو د راټوکېدو زمينه يې له منځه وړې ده. که څه هم (۱۹۷۸- ۲۰۰۰م کال) پورې په افغانستان کې د ازادو فرهنګي ټولنو شمېر ډېر زيات نه وو او اکثره فرهنګي ټولنو رسمي يا دولتي بڼه لرله، خو بيا هم په نارسمي ډول ځينې فرهنګي ټولنې موجودې وې چې فرهنګي کارونه يې کول، کتابتونونه يې لرل او روزنيز مرکزونه، خو جګړې د فرهنګي فعاليتونو زياته برخه زيانمنه کړه. يوازې د (۱۹۹۲م) کال د څو ورځنيو جګړو په ترڅ کې د هېواد د لويو علمي مرکزونو اکثره کتابتونونه لوټ شول. کابل پوهنتون چې په هېواد کې يو لوی مرکزي کتابتون درلود، نږدې دوه مليونه (۲،۰۰۰،۰۰۰) ټوکه کتابونه يې په څو ورځو کې لوټ شول. يوازې د کابل ښار

(c) ketabton.com: The Digital Library

په بېلابېلو کتابتونونو او کتابپلورنځيو کې (۲۰) مليونه ټوکه کتابونه له منځه يوړل شول. د افغانستان په بېلابېلو ولايتونو کې د ټولو له منځه وړل شويو کتابونو شمېر تر دې هم زيات دی. د ټول ټال پنځوس مليونو (۵۰،۰۰۰،۰۰۰) ټوکو کتابونو له منځه تګ، کېدی شي د يوه پرمختللي هېواد لپاره ډېره غټه ضايع نه وي، ځکه هلته کېدی شي د څو عنوانو کتابونو عمومي شمېر مليونونو ټوکونو ته ورسېږي، خو په افغانستان کې له تعليمي کتابونو پرته چې شمېر يې لکونو ټوکو ته رسېږي، نور اکثره کتابونه له (۵۰۰-۵۰۰۰) ټوکو په شمېر چاپېږي، نو د دومره کتابونو، کتابتونونو، فرهنګي مرکزونو له منځه تګ او زيانمنېدل خورا دروند فرهنګي زيان دی. له (۱۹۷۸-۲۰۰۰م) کال پورې د افغانستان فرهنګي ډګر ته خورا درانه زيانونه رسېدلي، خو له نېکه مرغه د تېرو لسو (۲۰۰۱-۲۰۱۱م) کلونو په ترڅ کې افغانستان په فرهنګي ډګر کې ډېر پرمختګ کړی دی. اوس د ټول هېواد په کچه تر (۵۰۰) زياتې ازادې فرهنګي ټولنې فعاليت لري چې ځينې يې خپلې ازادې رسنۍ هم لري، د دولتي فرهنګي ټولنو او مرکزونو شمېر هم سلګونو ته رسېږي، د کتابتونونو شمېر خو اوس زرګونو ته رسېږي. اوس د هېواد اکثره علمي، تعليمي او فرهنګي مرکزونه کتابتونونه لري. په لسګونو لويې چاپخونې او په سلګونو چاپي خپرنۍ موسسې فعاليت لري، چې که چېرې بيا پرې د جګړې سيوری راخور نه شي او افغانستان په همدې ډول فرهنګي پرمختګ وکړي، کېدی شي ډېره هيله ورته پيدا شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- مسلکي کادرونه: افغانستان کې له (۱۹۷۸-۱۹۹۲م) کلونو پورې داسې حکومتونه وو، چې کمونیستي افکارو ته یې تمایل درلود او چې د شوروي اتحاد ملاتړ ورسره و، په دې دوره کې د څلورو سیاسي مشرانو په مشرۍ څلور حکومتونه رامنځته شول، چې په مجموعي ډول دا ټول حکومتونه له اختناق سره ملګري وو، فکري ازادي او دیموکراسي په کې نه وه، هر حکومت له حکومتي وسایلو او زور څخه اعظمي ګټه اخیسته او خپل وسلوال او ناوسله وال مخالفین یې ځپل. دې حالت څوارلس کاله دوام وکړ. د هېواد یو زیات شمېر کادرونه یا زندانونو کې واچول شول او یا هم د هېواد پرېښودو ته اړ شول، د دې څوارلس کلن جنګ په اوږدو کې نږدې پنځه ملیونه (۵۰۰۰۰۰۰) افغانان مهاجر شول، په دې کې هم یو زیات شمېر هغه افغانان شامل وو چې د لوړو او مسلکي زده کړو خاوندان وو. په دې بهیر کې یوازې د کابل پوهنتون نږدې (۲۰۰)تنه استادان یا زنداني شول یا ووژل او یا هم مهاجرت ته اړ شول، په همدې مقیاس د هېواد د نورو علمي مرکزونو مسلکي کادرونه هم محاسبه کېدی شي. په مجموعي ډول په دې څوارلس کلن بهیر کې نږدې پنځوس زره (۵۰،۰۰۰) مسلکي کادرونه یا مهاجر شوي یا یې خپل مسلک پرې ایښی، یا زنداني شوي او یو زیات شمېر یې وژل شوي دي. د افغانستان په شان یو هېواد لپاره چې دا مهال یې ایله په سلو کې (لس) کسان د لیک لوست خاوندان وو، د دومره زیات شمېر کادرونو له لاسه ورکول یو نه جبېره کېدونکی زیان و. د

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدي (۱۹۷۹- ۱۹۹۲م) کلونو په بهير کې د حکومت مخالف ځواکونه چې د (مجاهدينو) په نامه يادېدل هم د حکومت په شان د مسلکي کادرونو په وژنې صرفه ونه کړه، دوی هم په زرګونو مسلکي افغانان له حکومت سره د همکارۍ او (چپي افکارو) د لرلو په تور ووژل، په تېره بيا ښوونکي. د هغو ښوونکو شمېر چې د مجاهدينو يا حکومت مخالفو ځواکونو له خوا په همدې موده کې وژل شوي (۳۰۰۰) تنو ته رسېږي. دې ډلو په لغمان ولايت کې پر يوه ورځ (۹) تنه ښوونکي د تدريس په تور ووژل. هغه مسلکي افغانان چې پاکستان ته مهاجر شوي وو هغوی هم د ترور له بلا خلاص نه شول، ځرګنده بېلګه يې نوميالی افغان فيلسوف (پوهاند سيد بهاالدين مجروح) دی چې په (پېښور) کې ترور شو. کله چې دا ډلې پر (۱۹۹۲م) کال پر کابل ښار او نورو لويو ښارونو راشپوه شوې، نو د لوټ او تالان يو بې مثاله حالت رامنځته شو. يوازې په کابل ښار کې يې (۲۵) زره کسان ووژل، دا مهال يو ځل بيا د عامو افغانانو او مسلکي کادرونو د فرار لړۍ پيل شوه، افغانستان يو ځل بيا په زرګونو مسکلي کادرونه له لاسه ورکړل. (ځلورنيم) کاله دې حالت دوام وکړ. دې پسې د طالبانو دواکمنۍ لړۍ پيل شوه، هغوی بيا په زرګونو مسلکي کادرونه له دندو لرې کړل او پرځای يې طالبان او ملايان مقرر کړل. طالبانو يوازې اووه دېرش زره (۳۷۰۰۰) ښځينه مامورينې، چې اکثره يې ښوونکې او د لوړو زده کړو خاوندانې وې، له دندو ګوښه کړې او پر کور يې کېنولې. په دې ډول هغه ناتار چې له (۱۹۷۸ع) کال ځخه تر (۲۰۰۰م) کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورې د افغانستان پر کادري ټولنه خور و، د طالبانو نظام په سقوط سره پای ته ورسېده. له (۲۰۰۱- ۲۰۱۱م) کال پورې اوس د افغانستان په کدري برخه کې ډېر پرمختګ شوی، نه یوازې د هېواد په داخل کې پوهنتونونه او د لوړو زده کړو نور مرکزونه ورغول شول، فعال شول او زیات شول، بلکې اوس هر کال تر دوو زرو (۲۰۰۰) زیات افغانان د لوړو زده کړو؛ لیسانس، ماسټرۍ، او دوکتورا لپاره نورو هېوادونو ته لېږل کېږي. هغه افغان مسلکي کادرونه چې د بېلابېلو یادو عواملو له امله مختلفو هېوادونو ته مهاجر شوي وو، د زرګونو په شمېر بېرته خپل هېواد ته راستانه شوي، خو بیا هم افغانستان ته لا ډېر زماني واټن پاتې چې خپله کادري خلا ډکه کړي.

۵- رسنۍ: په افغانستان کې د (۱۹۷۸-۱۹۹۵) کلونو تر منځ افغاني رسنۍ په پرله پسې ډول زیانمنې شوي. د همدې کلونو په بهیر کې افغانستان کې ازادې رسنۍ نه وې، اکثره دولتي رسنۍ وې او پر هغو باندې هم فکري اختناق واکمن و. پر (۱۹۷۸م) کال په ټول هېواد کې یو سراسري ټلویزیون او یوې عمومي راډیو خپرونې درلودلې، وروسته بیا محلي دولتي راډیو ټلویزیونونه چې همغه مرکزي نشرات او یو څه خپل محلي نشرات یې درلودل، فعال شول، دا وخت په ټول هېواد کې د چاپي رسنیو شمېر تر (۲۰۰) عنوانو اوښته خو په ټولو رسنیو کې د حاکم نظام افکارو انعکاس کاوه. پر (۱۹۹۲م) کال چې جهادي ډلې کابل ښار او نورو لویو ښارونو ته داخلې شوې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو د نورو دولتي تاسیساتو د زیانمېدو ترڅنګ، ټولو رسنیو په تېره بیا دولتي راډیو ټلویزیون تاسیساتو ته خورا درانه زیانونه واوښتل. چاپي رسنۍ اکثره په ټپه ودرېدلې، د دولتي راډیو ټلویزیون اکثره تاسیسات له منځه لاړل، د بېلګې په توګه د غزني ولایت د راډیو ټلویزیون تاسیساتو، ودانیو او تجهیزاتو یو نیم ملیون، د مقر ته یو ملیون ډالره، د پکتیا ولایت ته یو ملیون ډالره، قلات ته یو ملیون دالره، کندهار ته یو ملیون ډالره، هلمند ته یونیم ملیون ډالره، هرات ته نیم ملیون ډالره، فراه ته نیم ملیون، نیمروز ته نیم ملیون او ننګرهار راډیو ټلویزیون ته ته دوه ملیونه ډالره زیان واوښت، همدارنګه نورو سیمو کې همدا ډول زیانونه، په مجموعي ډول پر لویو ښارونو باندې د جګړې د راغلي ناتار له امله په ټول افغانستان کې د راډیو ټلویزیون، ودانیو، تاسیساتو او تجهیزاتو ته (۲۵۲) ملیونه ډالره زیان اوښتی. د (۱۹۹۲-۱۹۹۵م) کلونو په بهیر کې د راډیو ټلویزیون اکثره پروګرامونه په ټپه ودرېدل او ډېر کم نشراتي فعالیت یې درلود. په لسګونو مامورین، انجنیران او مسلکي اشخاص یې مهاجرت ته اړ شول او ځینو نورو یې خپلې دندې له لاسه ورکړې. پر (۱۹۹۶م) کال طالبان واک ته ورسېدل، د دوی واک پر رسنیو یو بل ګوزار و، طالبانو پر رسنیو چورلټ بندیز ولګاوه، په تېره بیا پر تصویري رسنیو. په چاپي رسنیو کې هم د ژیروحو اجسامو د عکسونو خپرېدل منع شول، یوازې د (شریعت غږ) په نامه یوې سراسري راډیو، څو محلي راډیوګانو او د ټول هېواد په کچه تر (۲۰) عنوانو پورې

(c) ketabton.com: The Digital Library

چاپي خپرونو فعالیت درلود. راډیوګانو یوازې مذهبي ترانې، خبرونه او د طالبانو د نظام د چارواکو نظرونه خپرول، چاپي رسنۍ هم همدغه شان وې. د افغانستان د رسنیو په تاریخ کې تر دې بله تنګه دوره نه ده تېره شوې. د طالبانو د نظام د سقوط په وروستیو شپو ورځو کې د امریکایي الوتکو د بمبارۍ په وجه د راډیو ټلویزیون تاسیساتو ته نور زیانونه هم واوښتل او د زیانونو لړۍ تر همغه وخته راورسېده.

کله چې د طالبانو نظام ړنګ شو، د افغاني رسنیو په تاریخ کې بې ساری پرمختګ څرګند شو. د رسنیو قانون جوړ شو او د هغه په رڼا کې اوس په هېواد کې، ډول ډول چاپي، غږیزې، انځوریزې او انټرنېټي رسنۍ فعالیت لري چې د کمیت له پلوه په کې ډېر زیات او د کیفیت له پلوه هم په کې پام وړ پرمختګ شوی دی.

اوس د ټول هېواد په کچه پر دولتي راډیو ټلویزیون سربېره چې په مرکز او ولایتونو کې خپرونې لري، تر (۴۰) زیات شخصي ټلویزیونونه فعالیت لري. (۱۳۰) اف ام خصوصي راډیوګانې په ټول افغانستان کې فعالې دي، چاپي رسنۍ تر (۱۰۰۰) عنوانو اوړي او د انټرنېټي وېبپاڼو شمېر هم سلګونو ته رسېږي، که څه هم له کمي او کیفي پلوه خورا پرمختګ لیدل کېږي، خو بیا هم د افغانستان د رسنیو اوسنی پرمختګ تضمین نه دی. د نظام په بدلون، سقوط، د بهرنیو ځواکونو په وتلو او یا هم د جنګسالارانو د واک په زیاتېدو سره دا پرمختګ له ستر ګواښ سره مخامخېدلای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶- تاریخي ودانۍ او اثار: په افغانستان کې د فرهنګ د نورو ډګرونو د زیانمنېدو ترڅنګ، تاریخي ودانیو، ځلو، ښارونو او نورو تاریخي اثارو هم خورا درانه زیانونه لیدلي دي، داسې زیانونه چې ځینې یې په ډېر لګښت د بیا رغېدو امکان لري، خو ځینې د ابد لپاره د افغانستان له لاسه ووتل. د هغو ودانیو شمېر لسګونو ته رسېږي چې افغانستان ته یې تاریخي ارزښت درلود، خو جګړو پرې اورونه بل کړل، دا ودانۍ په ولایتونو کې هم وې او په کابل ښار کې هم چې د ټولو یادونه یې دلته ممکنه نه ده. د کابل د تاجک بیک تاریخي ماڼۍ، د چهلستون بڼ او ماڼۍ، د دارالامان ماڼۍ، د استالف ماڼۍ، د ارګ د دلکشا ماڼۍ، د ملي ارشیف ودانۍ او نورې چې له تاریخي پلوه یې خورا ارزښت درلود، ټولې زیانمنې شوې دي. د دارالامان ماڼۍ د (۳۳) کلونو په ترڅ کې دوه ځله زیانمنه شوه، وروستی زیان یې د (۱۹۹۳-۱۹۹۵م) کلونو کورنیو جګړو کې ولید چې یوه زیاته برخه یې ونړېدله. اوس ددې ودانۍ د بیا رغونې پلان جوړ شوی، چې (۱۷) ملیونه امریکایي ډالره لګښت پرې راځي، په همدې مقایس مونږ نورو تاریخي ودانیو ته د ور اوښتي زیان کچه هم معلومولای شو.

د جګړو او طبیعي حوادثو په بهیر کې تر (پنځه لسو) داسې تاریخي ځلي او منارونه زیانمن شوي چې د افغانستان تاریخ ته یې زیات ارزښت درلود، د بېلګې په توګه د (چکرویو) منار چې عمر یې لومړیو میلادي پېړیو ته رسېږده او دا یو بودایي

(c) ketabton.com: The Digital Library

مینار و چې د توغندیو د لګېدو له امله زیانمن شوی و او د (۱۹۹۸م) کال په اپریل کې ونړېد. په (۱۲ میلادي) پېړۍ کې د غزنویانو منارونه، د غوریانو جام مینار او نور په لسګونو منارونه یا په بشپړ ډول له منځه وړل شوي او یا زیانمن شوي دي. نور نو د هېواد داسې تاریخي ځلې او منار نه شو لیدلی چې د هغه پر زړه او ګوګل دې د مرمیو داغونه نه وي لګېدلي.

د تاریخي ودانیو ترڅنګ تاریخي نندارتونونه هم خورا زیانمن شول او ان بېخي له منځه لاړل. په کابل ښار کې د افغانستان د لاسي صنایعو، قیمتي ډبرو او نظامي توکو پینځه لس بېلابېل ننداتونونه وو، چې خورا قیمتي او تاریخي اثار په کې ایښودل شوي وو. هر کال په زرګونو کسانو ددې ننداتونونو لیدنه کتنه کوله او د افغانستان د خلکو د بریاوو له بېلابېلو ډګرونو خبرېدل. کله چې پر (۱۹۹۲م) کال د کابل ښار د کابل ننداري په سیمه کې جګړه پیل شوه، نو دا ټول پنځه لس ننداتونونه په کې وسوځېدل. په زرګونو اثار یې یا لوټ شول او یا هم د اور خوراک شول، یو ملت چې د پېړیو په اوږدو کې د لاس کومې نښې او بریاوې درلودلې، دا ټولې د جګړې ښامار پر یوه ورځ له ستوني تېرې کړې. ددې ننداتونونو مادي او معنوي ارزښت تر تصور پورته و.

د جګړې د ښامار ګېډه پر ننداتونونو هم مړه نه شوه، د افغانستان داسې شتمنۍ ته یې ځان ورسوه چې افغانان به یې بیا هېڅکله هم خاوندان نه شي، موزیمونه یادوم، ملي او سیمه ییز موزیمونه. د جګړې په بهیر کې پنځه سیمه ییز: میمنې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرات، کندهار، ننګرهار او بلخ موزیمونه زیانمن شول، خو مرکزي او ملي موزیم چې د زیاتو تاریخي اثارو لرونکی و، د جګړې پر ډګر بدل شو. د سیمه ییزو موزیمونو له جملې څخه به یوازې د ننګرهار د هډې نامنقول موزیم یادکړم او بیا به د ملي موزیم غم لړلی داستان ته لاړ شم.

د هډې نامنقول موزیم د ننګرهار د جلال اباد ښار په ختیزې څنډه کې پروت دی. په دې نامنقول موزیم کې د بودایي عصر داسې اثار ایښودل شوي یا جوړ شوي وو چې د خپل جوړښت او نوعیت له پلوه یې په افغانستان کې د بامیانو تر تاریخي بتانو وروسته ډېر زیات تاریخي ارزښت درلود. دا موزیم د (۱۹۸۱م) کال په جګړو کې د جهادي تنظیمونو له خوا په کنډوالو بدل شو، تر جګړو وروسته بیا هم په دې ځای کې ناقانونه کېندنې وشوې او یو شمېر هغه اثار چې تر ځمکې لاندې وو، هغه هم په نافني ډول وکېنل شول او د تاریخي اثارو د قاچاقوړونکو لاس ته ورغلل، اوس دا سیمه یوازې د یوې مخروبې حیثیت لري.

بل ډېر ستر زیان چې جبیره یې ناممکنه ده هغه د افغانستان ملي موزیم او د افغانستان د اردو موزیم و. د افغانستان د اردو موزیم د دارالامان په سیمه تاج بېک ماڼۍ کې و. په دې موزیم کې له لرغوني زماني بیا تر (۱۹۹۲م) کال پورې په بېلابېلو جګړو کې د افغانانو او د هغو د مخالفو پردیو عسکرو له خوا د کارېدلو وسلو بېلګې خوندي وې ، د افغانستان د شاهانو تختونه، مېزونه، څوکۍ، لاس تورې او لباس خوندي وو. دا هر څه د اور خوراک، لوټ او تالان شول. په همدې سیمه کې؛ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دارالامان تاریخي ماڼۍ مخې ته د افغانستان د ملي موزیم ودانۍ وه. د افغانستان ملي موزیم د سیمې له مهمو موزیمونو څخه یو و، په دې موزیم کې سل زره (۱۰۰۰۰۰) ټوټې بیلابیل اثار وو، چې د ځینو عمر یې پنځوس زره (۵۰۰۰۰) کالو ته رسېده.

د جګړو په لومړیو وختونو کې په سیستماتیک ډول د بیلابیلو جګړه مارو له خوا د موزیم اثار ولوټل شول. د موزیم په سلو کې اویا (۷۰) تاریخي اثار لوټ شول. پر (۱۹۸۸م) کال شبرغان ته نږدې د طلا تپې له غونډۍ څخه د (۲۱) زرو طلایي سکو حیرانوونکې خزانه لاسته راغله. دا خزانه هم د افغانستان د ملي موزیم برخه وه. تر (۱۹۹۲م) کابل تر جګړو دمخه د وخت د حکومت مشر ډاکټر نجیب الله د جګړې د احتمالي خطر له امله د ملي موزیم له مشر سره پرېکړه وکړه چې دا مهمه خزانه باید له موزیم څخه یوه خوندي ځای ته انتقال شي، دا خزانه پر همغه وخت (د افغانستان بانک) محفوظو ځایونو کې چې د افغانستان د جمهوري ریاست د ارګ ماڼۍ ته لاره لري، خوندي شوه، خو په دې راز هېڅوک خبر نه وو، همغه و چې دا مهمه خزانه د لوټمارو له لوټه خوندي پاتې شوه. اوس دا خزانه اروپا، امریکا او د نړۍ نورو سیمو ته د ننداري لپاره وړل کېږي. د نړۍ ګڼ شمېر سیلانیان هغه ګوري او له دې لارې افغانستان پاموړ ګټه ترلاسه کوي.

د ملي موزیم ترڅنګ د افغانستان ملي ارشیف هم د جګړې له ناتاره خوندي پاتې نه شو. د افغانستان د ملي ارشیف د ټولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

اثارو شمېر زرګونو ته رسېده. د افغانستان په ملي ارشيف کې د سووکلونو تاريخي اثار خوندي دي، په تېره بيا د اسلامي دورې اثار. له نېکه مرغه چې د ملي موزيم په پرتله ملي ارشيف ته د غلو کم لاس رسېدلی، خو د جګړې د ناتار له امله د ملي ارشيف د اثارو خونديتابه ته ډېره توجه ونه شوه او يو شمېر اثار يې له همدې امله زيانمن او له منځه لاړل. خو د ملي ارشيف نورې ولايتي څانګې بيا ډېرې زيانمنې شوې.

د افغانستان د تاريخي اثارو او ملي هويت د ښکارندويۍ بل مرکز د افغانستان ملي ګالري وه چې د (۱۹۹۲م) کال جګړو پرې خورا ناوړه اغېز وکړ. پر (۱۹۹۲م) کال په ملي ګالرۍ کې د نقاشۍ، ميناتورۍ، مجسمې او ظريفه اثارو (۵۹۲) بېلابېل اثار موجود وو، چې په کابل کې د جګړو د پيل له امله ددې اثارو يوه پاموړ برخه يا زيانمنه شوله او يا د غلو له خوا لوټ شوه.

د پورتنيو يادو او مهمو تاريخي اثارو د زيانمنېدو ترڅنګ بله ډېره ستره او نه جبرانېدونکې فرهنګي ضايعه چې افغانستان ته پېښه شوه، هغه همغه د باميانو تاريخي بتان وو چې طالبانو د خپل حاکميت په اوج کې ونړول، دا تاريخي اثار نه يوازې په افغانستان، بلکې په سيمه او نړۍ کې بې ساري وو. د باميانو بتانو لومړي يې (۵۳) او بل يې (۳۵) متره لوړوالی درلود. له (۳-۵) ميلادي پېړيو ترمنځ موده کې جوړ شوي وو او د بودايي دورې شهکارونه ګڼل کېدل، خو طالبانو د افغانانو د تاريخ دا ستر ارزښت د خپلو افراطي افکارو په اور کې وسوځوه. طالبانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې کار سره نه يوازې افغانان، بلکې ګرده نړۍ وځورول. د باميانو ددې تاريخي بتانو له نړولو سره د طالبانو واکمنۍ هم په نړېدو شوه. افغانان به ډېر له لاسه ورکړي شيان بيا ترلاسه کړي، خو داسې تاريخي اثار به بيا هېڅکله ترلاسه نه کړي. داسې نورې په سلګونو او زرګونو فرهنګي غميزې چې د هېواد په ګوټ ګوټ کې پېښې شوي، خو ما يې يوازې د ځينو هغو لنډيز دلته راوړ.

له پورته ورې ليکنې څخه دا جاج اخيستلای شو چې جګړه له فرهنګ سره څومره تضاد لري، جګړه څنګه کولای شي چې د (۲۰۰۰) کلونو په بهير کې يو جوړ شوی ميراث د سترګو په رپ کې له سترګو پناه کړي. موږ هغه ملت يو چې ډېر څه مو لرل، خو اوس ډېر څه نه لرو، يا مو بايد ډېر څه لرلای خو اوس هېڅ نه لرو، دا ځکه چې د جګړې ښامار همېشه زموږ د فرهنګ پر ځالې اور بل کړی او زموږ د فرهنګ بلبلان اواز او الوت ته نه پرېږدي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشال پوځي نړۍ لید

د ا لیکنه ما پر (۱۳۹۱ل) کال د خوشال په باب د ښاغلي (علي احمد جلالي) پر یو کتاب (د خوشال خان خټک د عصر او چاپېریال پوځي څېړنه) پر اثر کړې وه او د نوموړي کتاب د مخکتنې په غونډه کې اورول شوې ده

یا د سپینو تورو مرد شه یا عاشق شه
چې یاد برې په بدلو په سندرو
د خوشال خټک خوښي به هغه وخت شي
چې بربښنا د سپینو تورو شي یا زغرو.

د خوشال بابا په باب دا خبره عامه ده، چې یو څو اړخیز شخصیت دی. رښتیا هم کله چې څوک بابا مطالعه کوي، نو ورته څرګنده برېږي، چې خوشال بابا هم شاعر دی، هم لیکوال، هم ادیب دی هم ادبپوه، هم سیاستپوه دی او هم سیاستوال، هم صوفي دی، هم فلسفي، هم رنځپوه دی هم ټولنپوه، هم قومي مشر دی، هم ټبرپوه، هم ښکاري دی هم ښکارپوه، هم د ځان نقاد دی هم د ټولنې، هم عالم دی هم د علم لېوال، هم خطاط دی هم لیکپوه، هم ارواه پوه دی هم دینپوه، هم خان دی او هم د غریبانو یار، هم پرځان خبر دی هم پرجهان، هم جنګیالی دی هم توریالی، هم سرتېری دی هم جنرال، لنډه دا چې زموږ خان څه نه دی چې نه دی. نو په همدې خاطر خوشالپوهانو په لنډه مانا زموږ خان ته د فرهنګیالي او توریالي خان یا د تورې او قلم

(c) ketabton.com: The Digital Library

خاوند لقب ورکړی دی. د خان د ژوند ، مبارزې او اثارو په باب ترا وسه پورې نړدې دوه زره بېلا بېلې ليکنې شوي او نږدې پنځوس ځانګړي اثار ليکل شوي، خو بيا هم خان لکه د علم د بنار او کان په شان لا د برې نوې خبرې لري او لا هم نورې څېړنې، سپړنې، شننې او ځلونې ته اړتيا لري. خوشال د يو نړيوال شاعر او ليکوال په توګه د نړۍ له هر لوی ليکوال او شاعر سره يوازې د يو شاعر او ليکوال په توګه د پرتلنې وړ دی، خو که د خوشال د ځو اړخيز شخصيت ټول بعدونه د يوې مجموعې په توګه پام کې ونيسو ، نو له مبالغې پرته په زغرده ويلای شو ، چې د نړۍ هېڅ ليکوال او شاعر ورسره د پرتلنې او سيالۍ جوګه نه دی. د نړۍ تېر ستر شاعران او ليکوال چې نړۍ يې لا اوس هم د افکارو له ځلا او ښکلا څخه خوند اخلي، يوازې د شاعر او ليکوال او يا هم د ژوندانه د يو يا څو نورو ډګرونو د مفکرينو په توګه مطرح دي، خو زمونږ د خان په شان داسې نه دي، لکه د علم او هنر د يو کان په شان چې هر څومره يې سپړو لا هم نورو خزانو ته لار مومو. دوه ستر مميزات او نعمتونه چې د نړۍ د نورو ژبو له ادبياتو څخه د پښتو ادبياتو ځانګړې ښکلا جوتوي؛ يو يې پښتو لنډۍ دي چې د نړۍ په نورو ژبو کې يې ساری نه ليدل کېږي او بل زمونږ همدا لوی خان؛ خان علين مکان خوشال بابا دی. نادره خبره به وي چې پښتانه او نړۍ بيا داسې، ننګيالی، فرهنګيالی او توريالی انسان وټوکوي، خو د پښتو متل دی چې د خوار ملا په اذان څوک روژه نه ماتوي؛ هغه ملت او هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولس چې خپله تر خاورو لاندې وي، اتل به يې هم د زمانې په ګردونو کې پټ وي.

د خان د ګڼ اړخيز شخصيت يو اړخ د هغه پوځي شخصيت دی.

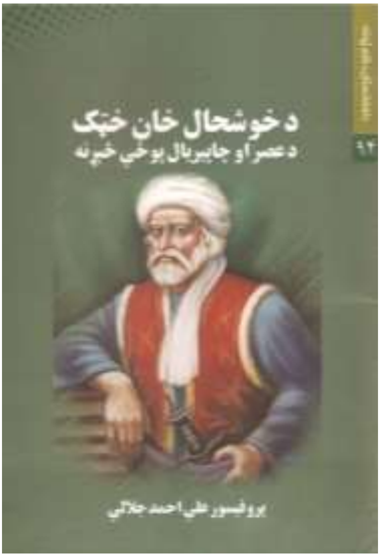

د خان د پوځي شخصيت، چاپېريال، عواملو او دلايلو په باب لکه څنګه چې لازمه او ضروري ده، ډېرې ليکنې نه دي شوې، البته د خان پوځي کرونولوژي ترتيب شوې، خو د جګړو د بېلابېلو اړخونو، ټولنيزو، سياسي، اقتصادي او تاريخي عواملو په باب ډېرې ليکنې نه دي شوې. سره له دې چې د خوشال د شخصيت بېلابېل اړخونه پر توره او قلم ولاړ دي، د قلم اړخ يې څېړل شوی، که څه هم لا نورې څېړنې ته اړتيا لري، خو د تورې چاپېريال يې تت دی. ددې کار يو علت شايد دا وي چې موږ د پوځي چارو د څېړنې او ارزونې لپاره لږ متخصصين او کارپوه ليکوال لرو، که ليکوال ولرو نو بيا د پوځي چارو داسې ماهرين او څېړونکي نه دي چې له سياسي، پوځي، ټولنيز او تاريخي پلوه يوه موضوع ښه وڅېړي او يا هم که د پوځي چارو کارپوهان ولرو، د ليکوالۍ تخنيکي او فني عناصر يې کمزوري دي، په

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدې وجه نه يوازې د خوشال بابا ، بلکې د پښتنو د نورو پوځي اتلوليو د مبارزو بېلابېل ډګرونه هماغسې تت پاتې شوي دي. د خپلو تورو په ځلونه کې موږ تر خپلو لرې او نږدې سيالانو ډېر شاته پاتې يو. له نېکه مرغه نن تر مودو وروسته موږ د يوې داسې هڅې شاهدان يو چې توره او قلم په کې دواړه غاړه غړې دي، د يو مسلکي جنرال او ليکوال له خوا ، د خپل وخت د يوه نابغه ليکوال او مارشال د پوځي فعاليتونو د بېلابېلو اړخونو ژوره علمي څېړنه او شننه ګورو.

ښاغلي پروفيسور علي احمد جلالي ((د خوشال ختک د عصر او چاپېريال پوځي څېړنه)) د خوشال بابا په يوه شعر پيل کړې:

((چې مغولو ته مې وتړله توره
درست پښتون مې و عالم وته ښکاره کړ
اتفاق په پښتانه کې پيدا نه شو
کنه ما به د مغول ګرېوان پاره کړ.))

ښاغلی جلالي د دغه شعر په شننه کې وايي: ((د خوشال ختک دغه منظوم کلام که له يوې خوا په لنډ عبارت د هغه نوميالي پښتون د اوږدو مبارزو اغېزې او پايلې څرګندوي، نو له بله پلوه په دې مضمون کې د هغه لښکري ځواک، او داخلي کمزورتيا انعکاس پروت دی، چې په قبيلوي ټولنيز نظام باندې اتکا لري او له يوې مسلطې فيوډالي واکمنۍ سره يې د پوځي ازماينښت په ډګرونو کې د تکتيکي نتايجو په منځ کې د اړيکو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نشتوالي او بېلتون په وجه، مجموعي اغېزې هېڅکله په يوه ستراتيژيک لوري توجيه نه شوې او په نتيجه کې، د زياتو تکتيکي برياليتوبونو له ګټلو سره سره يې، ستراتيژيک مرام په مطلوب ډول ترسره نه شو.))

دا هغه تحليلي خبرې وې چې له پورتني شعر څخه يې الهام اخيستی، ليکوال د يوه پوځي په توګه د خوشال د چاپېريال په درک سره يو داسې تحليل وړاندې کړی، چې د خوشال له زمانې څخه بيا تر دې دمه پورې يې نتيجه يوه ده؛ هغه قوم چې د زمانې په بهير کې په تکتيکي جګړو کې بريالی وي، داسې تکتيکي جنګونه چې يو بل سره ارګانيک او سيستماتيک اړيکي ونه لري او په ټوله کې يوه واحده او دقيقه ستراتيژي تعقيب نه کړي، نو سترو هدفونو ته نه شي رسېدلی.

ښاغلي جلالي په خپل دې اثر کې د خوشال د چاپېريال حال او تر هغه لږ وړاندې ماضي، د جګړې او سياليو بېلابېل طرفونه، د جګړې تخنيک او وسايل، د جګړې ميتودونه، د خوشال په نظر د جګړې موثرې لارې چارې او ټول هغه پوځي اتموسفير تشريح کوي، چې خوشال په کې ژوند کړی او پوځي مبارزې ته اړ شوی دی.

خوشال په يوه ډېر تنګ چاپېريال کې پوځي مبارزه پيل کړه، له يوې خوا له مغولي واکمنۍ سره چې د تورې او قلم، فيوډالي مناسباتو او يوې سياسي ستراتيژۍ څخه برخمنه وه او ان د تورې په اندول يې د فرهنګ تله درنه وه. له خپلمنځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

اختلا فاتو لرې او له بلې خوا یې پانګه او شتمني په لاس کې وه، خوشال بیا د یوه داسې قوم سرلښکر او جنرال و، چې کورني اختلافونه یې د ټولنې زړي وو، د پوهې کچه یې له تورې سره موازي نه وه، د تورې پر وړاندې ورته خپل او پردي یو شان وو، نو په داسې یوه اغزن چاپېریال کې د یو جنرال ظهور او بریا تر تصوره پورته کار و. که د خوشال د زمانې سختې بدبختي، د پښتنو ټولنیز چاپېریال، قبیله یي رقابتونه او نورې ستونزې په پام کې ونیسو او بیا داسې یو شخص چې له دې ستونزو څخه د راوتو لاره په ګوته کړي او د یوه غښتلي دښمن پر وړاندې په ټینګه ودرېږي، دریغ او حالت په پام کې ونیسو ، نو په زغرده ویلای شو چې خوشال د خپل وخت یو ستر پوځي جنرال او مارشال و. د مغولو ستر واکمن ظهیرالدین بابر به ویل چې له پښتنو څخه هېڅکله مه وېرېږئ؛ د هېڅ مغول توره د خپل مغول په وینو سره نه ده، خو د پښتون توره همېشه د خپل پښتانه په وینه سره ده، د بابر ددې خبرې تفسیر دا و؛ پښتون هغه قوم دی چې واک و ځواک یې د خپل ورور په وژنه مصرفېږي. د مغولو د بریا راز په اتفاق او د پښتنو د بدمرغۍ عامل په بې اتفاقۍ او لنډه فکرۍ کې نغښتی و. بابا وایي:

چې بنیاد یې پیدا شوی په نفاق
له هغو نه طمع مه کړه اتفاق.

***

تفحص که څوک د خوږو زړونو کاندي
د خپل قام له لاسه ورک خوشال خټک دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

کــه هــر څــو یــې ســومه نــه ســمېږي
پښـــــتانه دي د کـــــږو تیـــــږو د پـــوال

***

پښـــتانه لکـــه مګـــس وربانـــدې ګرځـــي
ورتـــه ایښـــی دی مغـــول د حلـــوا تـــال

***

درســت جهــان پــه ناپوهــانو ســره ډک دی
ولــې زیــات کــه پــه کــې وګــورې افغــان دی

***

که پــه نــور خلکــو کــې ښــه ســړي مونــده شــي
ولـــې ښـــه ســـړي بـــه لـــږ وي افغانـــان

خوشال بابا پر یو مهال له څو بېلابېلو ستونزو سره په جګړه کې و.

جلالي صیب د خوشال بابا د زمانې دغه ستونزمن چاپېریال په هر اړخیز ډول تحلیل کړی دی، داسې نتیجه وړاندې کوي چې پر قبیلوي جګړې باندې د امپراتورۍ قدرت، ستراتیژیک لاس بری لري، خو په سیمه ییزو شرایطو کې د امپراتورۍ پر جنګي ماشین باندې د قبیلو پرګنیز جګړه ییز ځواک تکتیکي تفوق ترلاسه کوي. دی د مغولو پر وړاندې د پښتنو تکتیکي بریا هغه سېلاب ګڼي، چې تر چټک حرکت وروسته په سیند بدلېږي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

دښمن ته د بيا فعاليت مجال ورکوي، دی وايي پښتانه ((په خپل وطن او ننګ مين، ښه مېړني، زړور او جنګيالي سپاهيان وو، چې د سېلاب په شان به په غليم راکوز شول، د جګړې ډګر به يې وګاټه، مګر وروسته له هغه به يې د تشکيلاتي کمزورتيا او داخلي بېلوالي په وجه، د هرې تکتيکي ګټې اغېزه له بلې تکتيکي اغېزې سره ونه تړل شوه او په پای کې به د دې جګړو تکتيکي سوبې او ګټنې ستراتيژيکي هدف ته د رسېدو په چاره کې پاتې راغلې. هغه يرغليز سېلاب چې په شدت له اوچتو سردرو راکوز شوی وو، لږ څه وروسته به ارام سيند شو او تر څو چې به بيا يو سېلاب ترې جوړېده، نو دښمنانو به د تېر سېلاب په اثر خپلې منځته راغلې ماتې ګوډې ببرته جوړې کړې وې او بيا به په ميدان تازه نفس ورته ولاړ وو.))

د دې اثر ځينې ګټور پيغامونه:

د ښاغلي جلالي صيب دا اثر که څه هم د پاڼو د شمېر له مخې کوچنی اثر ګڼل کېږي، خو د محتوايي پانګې د ځايونې له مخې خورا مغتنم اثر دی. په دې اثر کې نه يوازې د خوشال د عصر پوځي چاپېريال څېړل شوی، بلکې يو ډول داسې مهم تحليلونه او پيغامونه هم په کې ځای پرځای شوي، چې نه يوازې د خوشال بابا د عصر انځورونه روښانوي، بلکې زموږ د نن او سبا لپاره هم ډېر ګټور مفاهيم لري. دلته به د دې ډول پيغامونو او تحليلي پايلو څو بېلګو ته اشاره وکړم، چې لا هم زموږ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنې پر حالاتو تاثیر لرلای او دقیق غور پرې موږ ته ګټه رسولای شي.

په دې اثر کې راغلي:

* تکتیک او یا هم تکتیکي جګړه چې له ستراتیژۍ سره منطقي او ټینګ اړیکي ونه لري، تاثیر یې موقتي دی او لوی هدف پرې نه شي ترلاسه کېدلای.
* د تکتیکي جګړو تاثیرات موقتي وي او د یوه سېلاب بڼه لري، که چا ترې ځان بچ کړو، نو بېرته خپل ځان رغولای شي.
* توره د جنګ مادي او تدبیر د جنګ معنوي قوتونه دي، که تورې سره پوهه او تدبیر ملګري نه شي، مثبته نتیجه نه شي ترلاسه کولای.
* د مغولو د تجربو پر بنسټ، هغه ولس چې څوک غواړي حکومت پرې وکړي، هلته باید محلي ډلو ته واک انتقال او مخرب قوتونه یې باید پر یو بل دفع شي.
* د هر سیمه ییز واکمن لپاره باید سیال او بدیل په پام کې ونیول شي.
* داخلي اختلافات د جګړه ییز ځواک اساسي برخه کمزورې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

* مغولـو پـه سیسـتماتیک او مـنظم ډول د پـوځي روزنـې لـه لارې جنګـي مهارتونـه زده کـړي وو او پښـتنو پـه غرنیـو سـیمو کـې پـه عنعنـه یـي بڼـه. منظمـې لښـکرې پـه غرنـي چاپېریال کې د عنعنه یي لښکرو پر وړاندې ماتې خوري.
* لوژستیکي عنصر په محاربه کې مهم رول لري، هر څومره چې د ستراتیژیکو عملیـاتو پـه تـرڅ کـې د ارتبـاط کرښـې اوږدې شي، پـه هماغـه تناسب یـوه پـراخ مغلق او درانـده لوژسـتیکي بنسـټ تـه اړتیـا زیـاتېږي. پـه همـدې توګـه د جنګي عمل په ساحه کې د پوځونو د لوژستیکي بنیادونو محدودیت، د عسکري عملیاتو د محدودیت سبب ګرځي.
* لـه پښـتنو سره پـه جګـړه کـې د مغولـو د ځینـو عسـکري ټولګیو د ماتې یو علت دا و چې ددې پرځای چې د مغولـو دا عسکر ښه سپاهیان وي، ښه خدمتګاران وو.
* منظمـې لښـکرې چـې سیسـتماتیک جنـګ پـرمخ بیـایي او هره برخه یې خپل فعالیت کوي، په غرنیو سیمو او نا اواره چاپېریال کې د نامنظمو ګوریلایي او چریکي جنګیـالیو پر وړاندې ماتې خوري.
* لیکوال زیاتوي: ((په ګوریلایي جګړه کې د پردي یرغـل پـه مقابل کې د سیمې د خلکو عنعنوي جګړه ییز تمایـل هـم وي، پـه داسـې چاپېریـال کـې ګـوریلایي قوتونـه ځانتـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوندي اړه لري، په داسې حال کې چې پردی لښکر په هره برخه کې ناخوندي وي.

* مغولو خپل پوځي زور په حرفوي لښکرو، درنو او سپکو وسلو، پراخ لوژستيکي ملاتړ او منظم جنګي هنر کې ګاڼه، خو د پښتنو ملي وسله وال جوړښت، په ستر روحي قوت، ملي ګډ احساس او داسې مېړانې کې و چې د خپل ولس د خپلواک ژوندانه له حماسي تاريخ او دود دستور څخه يې په ميراث اخيستی و.
* د مغولو د سياسي ستراتيژۍ په اندول د پښتنو سياسي ستراتيژي کمزورې وه او يوازې پر تکتيکي جنګونو يې ډډه لګوله.
* مغولو د سياسي ستراتيژۍ له مخې هڅه کوله پښتانه په خپل منځ کې سره واچوي چې سره وسوزي او ميدان دوی ته صاف پاتې شي.
* ګورګاني حکومت په شمالي هند کې د پښتنو په توره ټينګ شو او بيا دغه حکومت په همدې تورې نور زيات ميدانونه وګټل، بيا يې له ټولنيزو او سياسي شرايطو څخه په ګټه اخيستلو سره په همدې پښتني توره په خپله پښتانه ووهل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

* مغولـو د سیاسي مهـارتونو لـه مخې پښـتانه یـو بـل سره واچول او ان د کورنۍ غړي یې د منصبونو او امتیازاتو پـه ورکـړه یـو د بـل دښـمن کـړل. د یوسفزو مشـر (بهـاګود) د مغولـو پـر ضـد کلونـه کلونـه د مبـارزې سنګرونه تـاوده وساتل، خو زوی یې د شاه جهان منصب ترلاسه کړ. خوشال خان د ژوند ترپایـه د مغولو پـر ضد جګړه وکـړه، خو زوی یـې (بهـرام) د اورنـګ زېب لـه خـوا پـه خـانۍ او سـرداری ونازول شو. خوشال بابا وایي:

دا منصـــــبونه دا انعامونـــــــه
واړه زنـــــــدی دي واړه مارونـــــــه

***

لېـــوني شـــول پښـــتانه پـــه منصـــبونو
خدایـــه مـــا ژغـــورې لـــه هســـې غضـــبونو

***

پښـتانه چې بې ننګي کـا څوک یې څه کـا
ګورســـتان لـــره بـــه درومـــو لـــه ارمانـــه

* مغولو ځینو پښتنو ته د منصبونو، لقبونو او جاګیرونو پـه ورکولـو سـره د هغـوی سـترې تکتیکـي اغېـزې د خپلـې سیاسي ستراتیژۍ په ډینامیزم کې تر زیاتې اندازې شنډې کـړې. پـه بـل عبـارت هغـه ګڼـې چـې پښـتنو د پـوځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستراتيژۍ په غيرمستقيم تقرب کې ترلاسه کولې،
ګورګانيانو د عمومي ستراتيژۍ په غيرمستقيم تقرب له
منځه وړلې. په نتيجه کې ويلای شو، چې په (۱۲ او ۱۷)
ميلادي مې پېړۍ کې له مسلطې ګورګاني واکمنۍ سره د
پښتنو وسلوالې مبارزې ځکه خپل وروستي مرام ته ونه
رسېدلې، چې د پښتنو د قبيله يي نظام حماسي او بهادري
جوړښت بې له کومې واحدې رهبرۍ د يوې فيوډالۍ
واکمنۍ له ټولو موسساتو سره، د لښکري جوړښت په
ګډون، مخامخ وو.

* روښاني غورځنګ له پوځي عمل سره ايډيولوژيک عمل،
چې د سياسي ستراتيژۍ يوه اغېزمنه وسله ده، ملګری
کړ، خو د ګورګانيانو د سياسي ستراتيژۍ په وجه دا
غورځنګ هم له ايډيالوژيک اغېز څخه محروم شو او په
نتيجه کې يوازې د يو پوځي عمل په توګه په ميدان کې
پاتې شو.

ښاغلی جلالي په خپل دې پوځي تحليلي اثر کې د وروستۍ
نتيجې په توګه دا پيغام ورکوي، چې د جګړې او مبارزې لپاره
د تورې او تدبير، مادي او معنوي قوت په کار دی، تکتيکي
عملونه بايد د يوې سياسي او عمومي ستراتيژۍ برخه وي او د
ټولنې سياسي موسسات بايد په ترتيب سره وده وکړي، له دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرته پوځي او ایډیولوژیک غورځنګونه نه شي بریالي کېدی.
ښاغلی جلالي وایي:

((دا د (۱۷) مې پېړۍ خوشال و چې د دې ټولو تاریخي واقعیتونو په درک کولو سره یې له توري سره قلم هم راواخیست او په دواړو وسلو یې مبارزې ته دوام ورکړ. هغه په خپله زمانه کې د سیاست او عسکرۍ ستراتیژۍ د یو نسبتاً پراخ نړۍ لید په رڼا کې د جنګي شرایطو مفصله څېړنه وکړه، له یوې خوا یې د ژوند ترپایه دښمن ته توره په ځمکه کېښنوده او له بله پلوه یې تر مرګ پورې د پښتنو په قومي تحریک کې، د هغوی سیاسي او ستراتیژیکي کمزورتیاوې کله په خوږه او نرمه او کله په ترخه او ستوغه ژبه څرګند کړې:

هره چاره د پښتون تر مغل ښه ده
اتفاق ورسره نه شته ډېر ارمان
د بهلول او د شېرشاه خبرې اورم
چې په هند کې پښتانه وو بادشاهان
شپږ او اوه پېړۍ یې هسې بادشاهي وه
چې په دوی پورې درست خلک وو حیران
یا هغه پښتانه نور وو دا څه نور شول
یا د خدای دی اوس دا هسې شان فرمان
که توفیق د اتفاق پښتانه مومي
زوړ خوشال به دوباره شي په دا ځوان

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جلالي صيب په نظر چريکي جنګ چې خوشال يې د ((قزاقي))
جنګ يوه برخه ګڼي او اوس په نړۍ کې د ګوريلايي جنګ په
نامه نوموړل شوی، د خوشال د پوځي مبارزې د تکتيک اساسي
عنصر دی، همدا چريکي جنګ و چې د مقدوني سکندر،
چنګېز، انګرېز او روس منظمې لښکرې يې ماتې کړې او اوس
دا دی په يوه بل عصري تعبير سره د نړۍ د شلمې او يوويشتمې
پېړۍ ستر زبرځواک او د هغه لسګونو اندېوالانو ته د سر په
کاسه کې اوبه ورکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

((د بریالیتوب لار)) له کومو پېچومو تېرېږي؟

(د بریالیتوب لار) د نړۍ د نومیالي لیکوال (ډېل کارنیګي) اثر دی چې (نقیب احمد اتل) په خوږه پښتو ژباړلی، ما ته یې د سریزې لپاره راکړی و، پر ۱۳۹۱ل کال ما پر دې اثر دا سریزه ولیکله، دا اثر پر همدې کال چاپ شو.

په ژوند کې د ستونزو پر وړاندې مبارزه او پر ناخوالو لاسبری اسانه کار نه دی. هغه ټولنې چې د سوکالۍ پړاو ته رسېدلي، د کار، زیار او متواترو تجربو له یوه اوږده تسلسل څخه تېرې شوي دي. ستر شخصیتونه هم په اسانۍ نه دي ستر شوي، دوی هم ډېرې شپې رنې کړي؛ د مرګ او ژوند د پولې پر لیکه ودرېدلي، د ازمېښت د اور له بټۍ څخه تېر شوي دي. هغوی چې د سختیو اورونو خوړلي، نومونه یې د تاریخ له حافظې وتي دي.

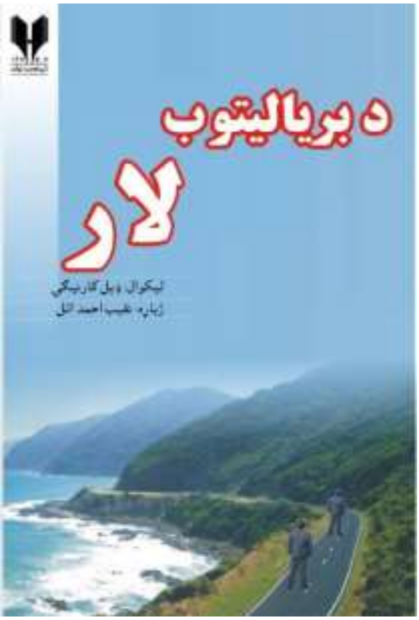

د تاریخ قضاوت هم سل په سلو کې عادلانه نه دی؛ تصادفات، استثنائات او ناڅاپي پېښې هم له عادي اشخاصو اتلان جوړولای او همدا پېښې بیا د نړۍ سترې ستې هم د هېرېدو کندې ته ټېل وهلای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر ټولنیزو ستونزو د برې حل لارې او فورمولونه لکه د ساینسي هغو په شان نه دي، چې په ټوله نړۍ کې یو شان قابلیت او منښت لري؛ عاطفي، درد، احساس، تخیل، اخلاقو او نورو ټولنیزو ترونونو ته اړتیا نه لري، د محاسبې او تجربې فکس او ټاکلي قوانین لري، په ټولنیزو چارو کې بیا فورمولونه بل ډول دي؛ متواترې تجربې، متلونه، د خلکو د افکارو مجموعي نچوړ، اخلاق او ټولنیز قراردادونه د ټولنیزو شخړو د حل فورمولونه دي چې د زمان او مکان ټول حاکم چاپېریال پرې خپل خپل تاثیرات لري.

په نړۍ کې ګڼ شمېر داسې پوهان شته چې د زماني د اوږدو تجربو په برکت یې د شخصیت جوړونې او پر ټولنیزو ستونزو د لاسبري حل لارې په ګوته کړې دي. انسان کولای شي همدې تجربو ته په کتو سره خپل ځان د برې پر لور او ته ورسوي، پر ستونزو لاسبری پیدا کړي، ځان او ټولنه سوکاله او خپل نوم ابدي کړي.

د پوهانو همدا نظریې او پخې خبرې د یوه ټولنیز فورمول په توګه کار ورکوي او که څوک یې عملي کړي، کېدی شي د ژوند ډېرې ناخوالې یې له منځه لاړې شي.

(ډیل کارنیګي) د نړۍ د ګڼو لیکوالو په منځ کې هغه لیکوال دی چې خبره یې د عوامو په اصطلاح د کاڼي کرښه ده او د یوه ټولنیز فورمول حیثیت لري. ډیل کارنیګي (د ژوند لار)، (د خبرو هنر یا فن) او ګڼ شمېر نور داسې کتابونه لیکلي چې په سوونو ملیونه ټوکه چاپ شوي او په سلګونو ملیونه لوستونکي لري. د ډیل کارنیګي هر اثر له یو ځل څخه تر شلو ځلو پورې چاپ شوی او د هر ځل چاپ ټیټ شمېر یې یو ملیون

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټوکه و. د نړۍ په ډېرو ګڼو ویونکو ژبو یې اثار چاپ شوي دي. نـړدې نیمـه پېـړۍ کېـږي چـې د نـړۍ مارکېـټ او ذهـن د ډیـل کارنیګي پر اثارو راڅرخي. ((د بریالیتوب لاره)) هم د نړۍ د دې نامتو لیکوال بل اثر دی، چې دده د پراخې مطالعې او اوږدې تجربې نچوړ دی. دا اثر که څه هم ډېرې پاڼې نه لري، خو ډېرې د کار خبرې لري. دا اثر اصلاً د تجربه شویو خبرو یو نچوړ دی چې فرعي، څنګزني او اضافي خبرې نه لري، هره خبره یې په تول تللې او له هدفه ډکه ده. هغه چا څخه چې د ژوند لاره ورکه وي، دا اثر ورته د سوکاله ژوند لپاره یوه کونجي ده، یو څراغ دی. د ناهیلو انسانانو لپاره د هیلو یوه ډیوه ده، د کم جرئته اشخاصو لپاره هم د جرئت یوه نسخه. لکه څنګه چې حساب، هندسه، کیمیا، الجبر او نورو ساینسي مضامینو کې د هرې معادلې د حل لپاره یو فورمول وي، دا اثر هم د شخصیت جوړونې او د ستونزې د هرې معادلې لپاره یو فورمول لري، که هر ناکام او ناهیلی شخص د خپل د ژوند په بېلابېلو ناکامو ډګرونو کې ددې اثر نسخې عملي کړي، نو پوره باور دی چې ډېرې بریاوې به ترلاسه کړي. ددې اثر اصلي جوهر دادی چې له ((سړي)) نه ((سړی)) جوړ کړي، یو ناکام شخص پر یوه بریالي شخص بدل کړي، یو ناهیلی انسان پر یوه هیله من انسان او یو ناهدفه شخص پر یوه هدفمن شخص عوض کړي. دا اثر یو ژونددود دی چې ستنې یې د پخو تجربو پر بنسټ ولاړې دي.

په دې اثر کې واضح کېږي چې ذوق او مزاج د انسان په ژوند کې ډېر مهم دي؛ هر هغه کار چې د انسان په ذوق برابر نه وي، د هغه انتخاب او بیا د هغه بری د هغه شخص لپاره اسانه کار نه دی. هدف په خپله د بري لپاره مهم عنصر دی؛ هغه انسانان چې بې هدفه مبارزه کې وي، وروستۍ نتیجه یې له ستړیا پرته بل څه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه دي. هر انسان چې غواړي بري ته ورسېږي، باید پر ځان وېسا او باور پیدا کړي، پر یوه هدف بې باوري، هدف ته تر رسېدو دمخه د ناکامۍ پیلامه ده. د هدف او بري په لاره کې شوق، ذوق او ولوله مهم رول لري، انسان له ستړیا څخه ژغوري، له خپل کاره خوند اخلي. انسان باید خپله تېره ناکامه او مایوسه ماضي هېره کړي، خپل ذهن هلته مصروف نه کړي، خپل او سنی وخت په پام کې ونیسي، د خپل وخت له امکاناتو اعظمي ګټه پورته کړي، د راتلونکي په اړه فکر وکړي او هغه هم مثبت فکر. منفي تفکر هم د ناکامۍ چینجی دی، چې د بریا مغز خوري. انسان باید له تېرو تجربو څخه مثبته ګټه پورته کړي. تجربه داسې ده لکه د رڼا لار. انسان باید د خپل ځان د صحت او سلامت هم زیات خیال وساتي. د ډیل کارنیګي په نظر هغه انسان چې په صورت روغ نه وي، سالم فکر نه شي کولای، (سلیم عقل په سالم بدن کې دی) متل د مصداق په توګه راوړي. انسان باید د خپلو ښېګڼو او نیمګړتیاوو جاج واخلي، له نیمګړتیاوو باید خواشینی نه شي، د هغو د حل لپاره باید کار وکړي او ښېګڼې باید زیاتې کړي. انسان باید په ټولنه کې خلکو ته خپل کمال او مهارت څرګند کړي، دا کار په ټولنه کې دده د شخصیت د ګرانښت او منښت سبب ګرځي او دده د لازیاتې هڅونې عامل ګڼل کېږي. زړورتیا د شخصیت په وده کې بل مهم عنصر دی. که یو انسان د یو کار وړتیا هم ولري، خو چې لازمه زړورتیا ورسره ونه لري، د هغه د اجرا لپاره اقدام نه کوي.

د ډیل کارنیګي په وینا (د وینا فن) او اغېزناکه وینا هم د شخصیت په وده کې ډېر مهم رول لري، د نړۍ یو زیات شمېر مشهور شخصیتونه د خپلې اغېزناکې وینا په برکت د شهرت او بري لوړ مقام ته رسېدلي دي، نو که یو څوک غواړي ستر

(c) ketabton.com: The Digital Library

شخصیت شي او خپل فکر خلکو ته بیان کړي، نو باید د وینا فن زده کړي. ده په خپل دې اثر او هم په یو بل ځانګړي اثر کې د یوې ښې او جذابې وینا رغنده توکي تشریح کړي دي.

کارنیګي وایي چې ازاد فکر او پرله پسې هڅه د انسان په بریالیتوب کې بل اساسي عنصر دی؛ هر څومره چې د انسان د فکر دایره پراخه وي او له خپلو هڅو ستړی نه شي، همغومره د بري حد ته نږدې کېږي. د ستونزو پر وړاندې په ټینګه مبارزه د بري بل راز دی.

ډیل کارنیګي په دې اثر کې د شخصیت جوړونې بېلابېل او کړلېچن پړاوونه تشریح کوي، دا پړاوونه او قوانین یې اکثره داسې دي چې د نړۍ پر اکثرو ټولنو د تطبیق وړ دي، له هغې جملې څخه زموږ پر ټولنه. هغو ناروغیو ته چې کارنیګي اشاره کړې، د هغو یو زیات شمېر همدا اوس زموږ په ټولنه کې ګزمې کوي او د یو زیات شمېر خلکو ذهن اخلالوي. د ساري په توګه (غیبت کول). سره له دې چې غیبت کول اسلامي شریعت غندلی او په ټینګه یې منع کړي، خو بیا هم زموږ په ټولنه کې د لوستي او نالوستو اشخاصو ترمنځ لکه د یوې ساري ناروغۍ په توګه فعالیت کوي، د ګړني، لیکني او د غیبت نور ډولونه همدا اوس دود دي. د دې کار یو علت شاید دا وي چې دلته څوک د یو چا د شخصیت وده نه شي زغملای، نو ځکه د هغه د تخریب لپاره له داسې یوې وسیلې څخه کار اخلي چې هېڅ لګښت پرې نه راځي؛ غیبت کول، تور پورې کول او دروغ ویل. کارنیګي وایي: ((له غیبت کولو نه بل اسان کار نشته، ځکه چې په دې کار کې فکر، پوهې او وړتیا ته اړتیا نه لیدل کېږي)). زموږ په ټولنه کې یو ډول هغه کسان دي چې کار کوي او بل ډول هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کسان دي، چې د هغوی کار ته متوجه دي او غواړي په غیبت او تور پورې کولو یې د کار رنګه پیکه کړي. ځیني خلک بیا داسې دي لکه د سلطان محمود پاچا لټان، د کار لټه نه کوي، یوې موقع او طلایي چانس ته منتظر وي، په دې پلمه چې د کار موقع نه شته خپله تنبلي پټوي. کارنیګي وایي: ((موقع یا چانس د چا کور ته نه ورځي، باید تاسو خپله موقع پسې لاړ شئ !)).

ځیني خلک له دې وېرې هم د یو مثبت کار لټه نه کوي چې څوک یې مخالفت ونه کړي. د مخالفت وېره د یو لوی کار د مخنیوي سبب ګرځي، خو هوښیار اشخاص هغه دي چې د چا مخالفت ته ډېر ارزښت ورنه کړي، خپل کار ترسره کړي. کارنیګي په دې نظر دی چې ((په ژوند کې هغه وخت مزه پیدا کېږي، چې څوک دې مخالفت وکړي.)) زه به خپله یوه شخصي تجربه هم درسره شریکه کړم: هر کله چې یو چا د حسد او کینې له مخې زما د فرهنګي او ټولنیزو کارونو مخالفت کړی، نو ما نور هم هغه کار ته کش ورکړی، تر هغه چې مې هغه کار ترسره کړی دی. کله چې مې په سختۍ د کار ثمر ترلاسه کړی، نو ډېر خوند یې راکړی، لکه څومره چې یې ماته خوند راکړی زما مخالفین یې کړولي دي، نو اوس ماته یوه پخه تجربه ده چې که ستا او مخالفت ترمنځ د یو کار پر سر اختلاف وي، ته باید مخالف سره په داوو دانګلو وخت تېر نه کړې، ژر خپل کار ترسره کړې. مخالف ته بیا تر دې بله خپله سخته ماتې او عذاب نشته. که څه هم ځیني خلک داسې شته چې غیبت او منفي هڅو ته یې کار ویلای وي، عادت یې نه بدلېږي، د کارنیګي په وینا ((عادت یې د فطرت په خټه کې وده کوي))، خو ددې پرځای چې موږ د چا د ټولنیزو او فطري عادتونو پر بدلولو وخت مصرف کړو، خپل کارونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بايد ترسره کړو. کار د نېکمرغۍ او ((بې کارۍ د بدبختۍ زانګو ده)).

د اپلاتون، کارنيګي او نورو پوهانو په نظر پوهه د انسان لپاره لويه نېکمرغي ده، که څوک غواړي نېکمرغه شي، نو ځان بايد د مطالعې او پوهې په ګانه سمبال کړي. کله چې مور خپلې تولنې ته وګورو، هغه اشخاص، ليکوال او نورو خلک چې ذهن يې له تفکره ډک وي، هغوی کار کوي، د بري لارې لټوي، خو هغوی چې خالي ذهنه وي، ذهن کې وسوسې، کينه او حسد وده کوي، ځان خوري. دا پخه خبره ده چې ((خالي ذهن د شيطان کور دی))، نو که مور غواړو ځان له شيطانه وژغورو، بايد خپل ذهن د علم په رڼا روښانه کړو.

هر سخت کار يوې سختې او قوې ارادې ته اړتيا لري، هېڅ ستر کار له سترې ارادې پرته نه شي ترسره کېدلای، د کارنيګي په نظر ((اراده يو روحي عمل دی)) چې د سختو عملونو د ترسره کولو لپاره خورا اغېزمنه وسيله ده.

د کارنيګي په نظر ناهيلي، بې ځايه شهرت غوښتنه، ځان کم ګڼل، بې زړه توب، د کمترۍ احساس او نور هغه مرضونه دي چې که په يو انسان کې يې ځای ونيو، انسان له سختيو بدمرغيو سره مخامخولای شي. دی وايي ((نېکمرغي هغه ذهني کيفيت دی، چې د يوه انسان د ټولو غوښتنو او اميدونو تر پوره کېدو وروسته رامنځته کېږي.))

کارنيګي وايي، که غواړئ د نېکمرغۍ ذهني کيفيت ترلاسه کړئ، نو ((له چا څخه نفرت مه کوئ، له چا سره کينه او حسد مه کوئ، بې له کومې وجې د چا بې عزتي مه کوئ، دښمنۍ ته لار مه اواروئ، د کينې ناروغي له ځانه لرې کړئ، يو کار په صبر او

(c) ketabton.com: The Digital Library

سکون سره ترسره کړئ، په ځان کې له ژوند سره د مینې جذبه پیدا کړئ، د نظم او د سپلین تابع شئ)) او دا سې نور مهم عناصر، چې په یو انسان کې د نېکمرغۍ وزرې غوړولای شي.

ددې اثر د توضیح لپاره د اثر مطالعه تر ټولو ښه لاره ده، که زموږ ولس په تېره بیا ځوان نسل دا اثر په دقت ولولي او د هرې برخې عملي کړي، نو کېدی شي د ښه ژوند انه لپاره ورته یوه ښه کیلي په لاس ورشي. دا چې کارنیګي د نړۍ ولسونو ته د ښه ژوند لپاره دا سې یوه وړیا کیلي جوړه کړې، نو پر هغه دې هم سل افرین شي او دا چې ښاغلي نقیب احمد اتل بیا په خوږه، روانه او اسانه پښتو دا کیلي د هر افغان کور ته په وړیا ډول رسولې، دده په ځوانۍ دې هم برکت شي، الله(ج) دې دی د نېکمرغۍ په هغو ټولو خوږلنیو کې ډوب کړي، چې لیکوال یې په دې کتاب کې هیله کړې او په پای کې د هر افغان او د نړۍ هر انسان لپاره همدا هیله.

ددې ټولنې

یو یون

۱۳۹۱ل کال د غويي ۱۳مه

ارګ، د جمهوري ریاست ماڼۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو کې درې نوي شعري فورمونه

(ټپیزه، ټکوریزه او هایکو)

دا لیکنه پر (۱۳۹۱ل) کال د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په پښتو څانګه کې د یوه علمي کنفرانس په بهیر کې اورول شوې وه.

د یوې ژبې د ادبي دورې په ټاکنه کې یو مهم اصل شکلي او محتوايي بدلون دی. جولیز او مانیز بدلون هم په اسانۍ سره نه رامنځته کېږي، یا د اوږدو ټولنیزو بدلونونو زېږنده وي، یا هم د پخو ادبي تجربو د تکرار او اوج له پړاوونو څخه دا محتوايي او شکلي بدلون راټوکېږي.

پښتو ادب له محتوايي او شکلي، په تېره بیا له جولیز پلوه خورا غني دی. د پښتو ژبې سکښت، جوړښت او اهنګین ترتیب دا ځانګړې وړتیا لري، چې د نړۍ د هرې ژبې د ادبیاتو جولیز جوړښت راخپل او د خپلو ادبي فورمونو په لیکه کې زیات کړي. د (۱۴) (عربي) شعري فورمونو په ګډون چې پښتو یوازې له عربي څخه راخپل کړي دي، د (دري) (دوه بیتۍ) هم پښتو کې څه نا څه ځای لري، له (انګلیسي) او نورو نړیوالو ژبو څخه راغلی ازاد شعر او د هغه بېلابېل ډولونه هم پښتو کې دود دي. د پښتو د خپلو شعري فورمونو شمېر هم د نړۍ تر بلې هرې ژبې زیات دی. که د پښتو د ټولو شعري فورمونو شمېر او په واحد شعري فورم کې د هغو بېلابېلې بڼې په پام کې ونیسو، نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولو پښتو شعري فورمونو شمېر نږدې (۵۵) بېلا بېلو شعري فورمونو ته رسېږي. پښتو ژبه که څه هم د هغې د خپل جوړښت، د غږونو د تراکم، د جنس، حالت او نورو اوښتونو له نظره ناپښتنو ته د زده کړې له مخې سخته برېښي، خو د اهنګین جوړښت او موسیقیت له مخې بیا هغه شان ده، چې د نړۍ هر موسیقیوال او سندرغاړي ته تر هرې بلې ژبې خوږه، اهنګینه او اسانه ده.

خبره لا دوه نیمو لسیزو ته نه ده رسېدلې، چې د پښتو ادب په لمن کې (درې نوي شعري فورمونه) په ټوکېدو او غوړېدو دي. دا شعري فورمونه که څه هم هر یو خپل جوړښت او سکښت لري، خو داسې هم نه ده چې په پښتو ادب کې پخوانۍ ریښه او مخینه نه لري. دا شعري جولې، (ټپیزه)، (ټکوریزه) او (هایکو) دي. دلته غواړو، د هرې یوې پر جولیز سکښت او جوړښت بحث وکړو. تر بحث د مخه یادونه کوو چې د دې جولو له ټوکېدو سره سم بیا تر دې دمه دا هر یو فورم خپل مخالفین او موافقین لري. موږ به دلته د هر یو فورم پر جوړښت بحث وکړو، د موافقینو او مخالفینو پر احساساتو او د اختلافاتو پر انګېزو به هم یو څه وغږېږو.

۱- ټپیزه:

ټپیزه د پښتو تر ټولو قوي او مشهور شعري فورم (لنډۍ یا ټپې) پر بنسټ رغول شوی فورم دی. سره له دې چې د پښتو مشهور شعري فورم (لنډۍ) نور نومونه ټیکۍ، ټپه، مصرۍ هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري، خو ټپيزه چې له (لنډۍ) څخه مشتق شوې د پوهاند زيار په نظر ورته (ټپيزه) نوموونه تر ټولو ځکه غوره بريښي، چې له بلې نوموونې يا اصطلاح سره مانيز ټکر نه پيښوي او يا هم ويون يا تلفظ يې اسانه دی. لکه څنګه چې څرګنده ده پښتو ټپه يا لنډۍ دوه ثابتې مسرې لري او يوه څپه يې هم تر ټاکلي حده زياتېدی يا کمېدی نه شي او که د فشار له امله يې کومه څپه زياته يا کمه شي، نو لنډۍ يا ټپه خپله دا ځانګړتيا له لاسه ورکوي او هېڅکله هغه خوند او اهنګ چې لري يې، نه شي ورکولای.

ما ويل يو ازې زما يار يې

د اختر ټال يې هر سهر دې زنګوينه

ستا به واده زما به مرګ وي

ستا به ډولۍ زما به کټ خاورو ته ځينه

خويندې چې کښني ورونه ستايي

ورونه چې کښني خويندې بل ته ورکوينه

لومړۍ مسره (۹) او دويمه (۱۳) څپې ده، چې ټولې (۲۲) څپې کېږي. همدا (۹+۱۳) څپې د لنډۍ رياضي ده، چې له دې جوړښت پرته لنډۍ يا ټپه هډو جوړېدی نه شي.

ټپيزه چې اساس يې همدا لنډۍ ده او په وروستۍ برخه کې يې همدا لنډۍ ورزياتېږي او ټپيزه سره تړي، د لنډۍ يا ټپې تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروستني پیوستون وروسته ثابت شکل غوره کوي او د نور انکشاف امکان يې له منځه ځي.

هره ټپيزه په مجموعي ډول پينځه مسرې لري؛ درې مسرې په خپله د ټپيزې لومړۍ برخه وي او دوه مسرې د لنډۍ وي، چې له لومړيو دريو مسرو سره يوځای کېږي يا د لومړۍ برخې درې مسرې له وروستيو دوو مسرو سره يوځای کېږي. د ټپيزې لومړۍ مسره (۹) دويمه (۹) دريمه هم (۹) څپې لري، د لنډۍ لومړۍ مسره خو هسې هم (۹) څپيزه وي، په دې ډول دا څلورې مسرې نه يوازې د څپو د شمېر له مخې سره مساوي دي، بلکې د قافيز جوړښت له پلوه هم په خپل منځ کې هم قافيه دي او څلور واړه مسرې يوه مشترکه قافيه تعقيبوي، که چېرې احياناً د لنډۍ لومړۍ مسره پر قافيې سربېره رديف هم ولري، د ټپيزې د لومړۍ برخې د لومړيو دريو مسرو رديفونه هم تر همغې قافيې وروسته هماغه رديف تعقيبوي. دلته پوښتنه پيدا کېږي چې خپله لنډۍ خو اصلاً يو ناقفيوال نظم دی، نو دلته بيا قافيه له کومه شوه؟ دلته بايد واضح شي چې کله هم يو ټپيزوال ټپيزه جوړوي، نو لنډۍ يې د اساس په توګه غوره کوي؛ د لنډۍ د لومړۍ مسرې وروستۍ برخه، اهنګ يا د کلمې سکښت په پام کې نيسي، خپلې لومړۍ درې مسرې هم پر همغه وزن او اهنګ برابروي، نو ځکه د لنډۍ لومړۍ مسره که څه هم له آره قافيه نه لري، خو چې د لومړۍ مسرې وروستۍ برخه يې د ټپيزې له دريو لومړيو مسرو سره غاړه غړۍ شي، نو قافيوال به خپله کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لنډۍ ځانګړې هندسي بڼه داده:

____

خو کله چې د ټپيزې لـه لومړيـو دريـو مسـرو سـره يو ځـای کېږي له ټپيزې سره دا شکل خپلوي.

a_______________
a_______________
a_______________
a_______________

او يا هم

= a_______________
= a_______________
= a_______________
= a_______________

دلته به يې څو بېلګې وړاندې کړو:

غلـــــيم يـــــې داري لـــــه پرتمـــــه
کـــړه يـــې ورپـــرې د ښـــکېلاک تمـــه
غازيـــان راټـــول پـــرې لـــه هـــر چمـــه
د توريـــالي اکبـــر لـــــه برمـــــه
ځوانـــان د ننـــګ تـــورې وهـــي، ســـر ورکوينـــه

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښـــتن دې مــات هغــه لښــکر کـــړي
لـــه ژونـــد وژوا کـــه لاس پـــر ســر کـــړي
چـــې پښـــتانه تـــه بـــد نظـــر کـــړي
مـــيرويـــسه خـــدای دې جـــنت د رکـــړي
چـــې مـــوږ دې خـــلاص کـــړو د پـــردو لـــه منتونـــه

✵✵✵

شـــوم لاس پـــر ســـر لـــه پـــردي خپلـــه
څـــوک بـــه يـــې نـــه کـــړي پـــر مـــا بلـــه
څـــو دا ســـتا مينـــه نـــه کـــړم خپلـــه
پـــاس پـــر کـــمـــره ولاړه ګـــلـــه
يـــا بـــه دې پـــرې کـــړم يـــا بـــه ځـــان وغورځومـــه

✵✵✵

تـــه بـــه د چـــا پـــر کـــور مېلمـــه يـــې
ورســـره ناســـت پـــه څـــه پلمـــه يـــې
تيـــاره ماښـــام تـــه بلينـــده يـــې
تـــه بـــه د کـــوم مـــحفـــل ډيوه يې
زه د هجـــران تـــورو تيـــارو تـــه ناســـته يمـــه
(د پوهاند زيار له ليکنې څخه)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګورئ د نورو ګوډاګی دی
پرې مه غولېږئ دا پردی دی
دی د ډالرو لېونی دی
سړی په رنګ کله سړی دی
سړی هغه دی چې يې خوی د سړي وينه
(د اخلاقي جرئت غوره سمبول، ٦٦مخ.)

هسې مې کلي کې زړه تنګ شو
چې يار روان رانه په ثنګ شو
له خپل نصيب سره مې جنګ شو
زما د مينې يار ملنګ شو
اوس به د پرې د ملنګانو لټومه.

✵✵✵

هغه له زړه نه راته ګران دی
د ستمونو يې باران دی
زما ترې سر او مال قربان دی
په ما يې زر منه احسان دی
چې جانان ټول کلی پربږدي ماله راځينه

د ټپيزې څپيز خجيز جوړښت هم د لنډۍ د فورم تابع دی، د پښتو د ټولو شعرونو خجيز جوړښت داسې دی چې که د مسرې پر هره لومړۍ، دويمه، دريمه او يا هم څلورمه څپه خج يا فشار

(c) ketabton.com: The Digital Library

راغی، نو تر هغې وروسته به هره څلورمه څپه خجنه وي، همدا خج او څپه ده چې د پښتو شعر یا نظم اسکلیټ جوړوي. دا قانون د پښتو پر ټول نظمي جوړښت؛ ازاد وي که قافیوال، یوشان د تطبیق وړ دی. په پښتو لنډیو کې په لومړۍ او دویمه مسره کې هره څلورمه څپه خجنه ده:

امانتي مې ګور کې کېږدئ

که یار خبر شي ما به خپل وطن ته وړینه

ددې لنډۍ څپیز جوړښت په دې ډول دی

U –U U U– U U U

U -U U U- U U U- U U U

(د پښتو شعر هندسي جوړښت ۱۳۹مخ)

پـــه زړه مـــې ډېـــر ګلونـــه شـــنه دي

زړه کـــې مـــې پـــټ دي هغـــه ښـــه دي

زمـــا او ســـتا ترمنځـــه څـــه دي

نـــور خـــو یـــې هـــېڅ ویلـــي نـــه دي

دا ســـتا پېغـــور یـــې راکـــاوه پـــه ژړا شـــومه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې ټپېزې څپېز جوړښت په دې ډول دی:

U - U U U - U U U

U - U U U - U U U

U - U U U - U U U

U - U U U - U U U

U-U U U - U U U - U U U

زه بـــه تـــر ګـــوره درتـــه کېـــنم
چېرتـــه بـــې کـــوره درتـــه کېـــنم
د زړه لـــــه زوره درتـــــه کېـــنم
یـــو کـــال بـــه نـــوره درتـــه کېـــنم

زیـــارت خـــو نـــه یـــې چـــې جنـــډې بـــه دې ســـاتمه
(د محبوب شاه محبوب له لیکنې)

د پورتنۍ ټپېزې څپېز خجیز جوړښت هم د پـورتنۍ هغـې پـه شان دی.

هندسي جوړښت یې:

= a________________
= a________________
= a________________
= a________________

د یـادونې وړ ده چـې د ټولـو څپېـز خجیـز جوړښـت، لکـه د ریاضي د فورمول په شان دی، خو هندسي جوړښت یې لږ تـر لـږه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دوه ډوله دی. یو ډول همغه چې د لنډۍ د لومړۍ مسرې په ګډون په کې څلور واړه مسرې یو شان قافیه تعقیبوي او پینځمه مسره یې له قافیې څخه ازاده وي او دویم شکل یې همغه دی چې تر قافیې وروسته ردیف هم لري:

لومړی شکل:

a________________
a________________
a________________
a________________

دویم شکل:

= a________________
= a________________
= a________________
= a________________

په پښتو کې ټپیزه ډېر اوږد تاریخ نه لري، البته په ژبه کې د بېته ورته نظمونه شته. نږدې دوه لسیزې کېږي چې ټپیزه په پښتو ادب کې تر سترګو کېږي، ان تر دوو لسیزو کمه موده کېږي. ځینې لیکوال په دې نظر دي چې پوهاند مجاور احمد زیار د ټپیزې د مخکښانو له جملې څخه دی. البته په پښتو ازاد شعر کې د پښتو لنډۍ کارونه مخکې هم شوې؛ یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

شمېر شاعرانو چې پښتو ازاد شعر یې لیکلی، په خپلو ځینو شعرونو کې یې پښتو لنډۍ د خپل شعر د قوت، د منطق د پوخوالي او د استدلال د یوې ستنې په توګه کارولې ده. پوهاند زیار هم په خپلو ځینو ازادو شعرونو کې لنډۍ کارولې. سربېره پر دې پوهاند زیار خپلواکې ټپیزې هم لیکلې دي. تراوسه د پوهاند زیار د ټپیزو کوم ځانګړی اثر نه دی چاپ شوی، خو د پښتو یو شمېر ځوانو لیکوالو ټپیزې ته خپل کار ویلی او په دې برخه کې یې دومره کار کړی چې خپل مستقل اثار یې چاپ کړي دي. ځوان لیکوال (حنیف حیران) او (رحیم الله ارماني) هغه لیکوال دي، چې د ټپیزو مستقل اثار لري.

د حنیف حیران د ټپیزو ټولګه (یو ځلې بیا په دې لار راشه) نومېږي، یو شمېر نورو لیکوالو او شاعرانو هم ټپیزې لیکلې دي. ټپیزو هغه وخت خپل عام ګرانښت پیدا کړ چې د موسیقۍ تر څپو ورسېدلې؛ نامتو سندرغاړو د موسیقۍ له هنر سره یوځای کړې، د پښتنو هر کلي او بانډو ته یې ورسولې.

یو ادبي فورم څنګه رامنځته کېږي؟

یو ادبي فورم د وخت اړتیا، د زماني د اوږدو تجربو او د شاعرانو د منظم تمرین او د یوې بېلګې د بیا بیا تکرار په نتیجه کې رامنځته کېږي. یو ادبي فورم تر هغه پورې فورم نه دی چې واحده بڼه یې نه وي خپله کړې، واحد قانون پرې تطبیق نه شي. په پښتو کې چې موږ اوس کوم شعري فورمونه لرو، پر هغو اکثرو یو مشخص قانون او قاعده تطبیقېږي او یا لږ تر لږه تر یوې یا څو

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاعدو لاندې راځي. کله چې مورږ د ټپيزې فورم ته ګورو، نو عيناً لکه د لنډۍ په شان پرې يو مشخص قانون د تطبيق وړ دی او د رياضي د يو قاعدې حيثيت لري، هر هغه څه چې د قاعدې خلاف وي او په دې قاعده کې زيات او يا کم شي، فورم خپل خصوصيت، کيفيت، ارزښت او ماهيت له لاسه ورکوي.

د ټپيزې موافقين او مخالفين: لکه د بلې هرې نوې ادبي، ټولنيزې او سياسي پديدې په شان له ټپيزې سره موافقت او مخالفت هم يوه طبيعي پروسه ده. هره نوې پديده چې رامنځته کېږي په ټولنه کې حاکم کلتور او دود پديدې ورسره مخالفت کوي، تر هغه پورې چې نوې پديده د تجربې، ګټورتيا او اغېزمنتيا له يوه بهيره تېرېږي، دا مخالفت دوام مومي، خو د وخت په تېرېدو سره د مخالفت کچه راټيټېږي او د موافقت هغه زياتېږي. په پښتو کې په پيل کې د ازاد شعر پر وړاندې هم يو لړ حساسيتونه موجود وو، خو ورو ورو ازاد شعر د پښتو ادب په ګلبڼ کې خپل ځانته ځای پيدا کړ. د ازاد شعر د ودې شرايط ډېر سخت وو، ځکه د موسيقۍ قوت، مقيد او ثابت وزن ورسره ملګري نه وو، خو د ټپيزې نښکمرغي په دې کې ده، چې تر شا يې د موسيقۍ هنر ولاړ دی. د موسيقۍ هنر هم ټپيزې ته اړ دی، نو ځکه په وړيا ډول د ټپيزې عاملو ته تيار دی. د نامتو سندرغاړي (کرن خان) د خولې ټپيزې چې څومره مشهورې او خوندورې دي، کچه يې نه شي اټکلېدی. د ټپيزو د مخالفينو تشويش دادی چې دا د لنډۍ ټولمنلي فورم ته زيان رسوي، کمزوري شاعران د خپل ځان د شهرت په خاطر له خپلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

دربو مسرو سره یوه لنډۍ ملګرې کوي او د ټپيزې نوم ورکوي. ددوی بل تشویش دادی چې ځینې شاعران یا ناظمان کېدلای شي د خپلې ټپيزې د تکمیل په خاطر تصنعي لنډۍ جوړې کړي؛ داسې لنډۍ چې نه په کې خوند وي، نه لذت او نه هم کوم شعري جوهر لري، په دې ډول به لنډۍ له خپل اوسني موقف څخه، چې د ولس د مینې، تفکر او احساس اصلي هنداره ده، مبتذل حالت ته راکښته شي او له لنډیو به هم د خلکو زړه تور شي. دا حالت به ددې سبب شي چې د یو نوي فورم په رامنځته کېدو سره به موږ یو خپل پخوانی او اصلي فورم له لاسه ورکړو.

د موافقینو او مخالفینو د دواړو تفکراتو په باب باید وویل شي چې په دې برخه کې باید تر هر څه لومړی د فورم او محتوا مغالطه له منځه لاړه شي. ځینې ټپيزوال چې کمزورې ټپيزې لیکي ایا دا د فورم مشکل دی، که د شاعر یا ناظم د تفکر او هنري ظرفیت؟ موږ په پښتو کې د غزل د فورم ډېر او چت شاعران هم لرو، خو د ډېرې ټیټې کچې هم، دواړو د غزل فورم کارولی، یوې ډلې په لوړ کیفیت او مهارت او بلې په مبتذل او ډېر ټیټ کیفیت. ایا دې کار په پښتو کې د غزل فورم زیانمن کړ او یا یې له منځه یوړ؟ ښه خبره لا په دې کې دا ده چې ټپيزوال ددې صلاحیت نه لري چې په اصلي لنډۍ کې لاسوهنه وکړي، کله که د ټپيزې لومړۍ برخه چې خپله د ناظم یا شاعر د فکر زېږنده ده، کمزورې وي له اصلي لنډۍ سره یې او چت توپیر کېږي او که څوک تصنعي لنډۍ جوړې هم کړي، نو برخلیک یې همغه شان دی چې ځینو نورو شاعرانو د تصنعي لنډیو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړولو هڅه کړې ده. نو که اوس ځینې کمزوري شاعران ټپیزې ولیکي دا د ټپیزې یا لنډۍ اصلي فورم ته زیان رسوي؟ دا بله فرضیه به هم وړاندې کړو: که ډېر قوي شاعران د ټپیزو په فورم کې قوي محتوا وړاندې کړي بیا به څه ووایو؟ اصلي خبره دا ده چې په یوه ادبي فورم کې په زرګونو تجربې وړاندې کېږي او تکرارېږي، له یوې نیمې یې غمې جوړېږي او عم مقبولیت ته رسېږي. د محتوا کمزوري تر ډېره حده د پنځوونکو په هنري کمال پورې اړه لري، نه په فورم پورې، البته ځینې فورمونه داسې دي چې د فکر د بیان لپاره خپلې خپلې اسانتیاوې لري، دا هم په پنځوونکې پورې اړه لري، چې د خپل فکر او محتوا د بیان لپاره کوم فورم انتخاب کړي.

۲- ټکوریزه:

ټکوریزه په پښتو ادب کې بله جوله ده چې غالباً تر ټپیزې وروسته رامنځته شوې ده. له ټپیزې سره یې توپیر دادی، چې دا فورم په مجموعي ډول شپږ مسرې لري او ټپیزه پینځه. په ټکوریزه کې څلور مساوي الوزنه مسرې چې د یوې څلوریزې بڼه لري؛ د ټکوریزې لومړۍ اصلي برخه او دوه وروستۍ مسرې چې اصلي لنډۍ ده، د ټکوریزې دویمه برخه جوړوي.

که څه هم د (ټکوریزې) نومونه یوه محتوايي اصطلاح ده نه شکلي، خو بیا هم چې د یو شکل لپاره غوره شوې ده، پر ذهن بده نه لګي. ټکوریزې ته ځکه محتوايي اصطلاح وایو چې یوه محتوا بیانوي؛ یانې همغه شعر چې زړه ته تسکین او ټکور

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکوي. لکه مرثیه، ویرنه، ویاړنه یا غندنه چې محتوایي فورمونه دي. یوه ویرنه یا مرثیه کېدی شي په غزل، قصیدې، مثنوي او یا هم کوم بل فورم کې وړاندې شي، دغسې په یو غزل، قصیده، یا بل شعري فورم کې کېدی شي، ټکوریزه محتوا هم وړاندې شي، نو دلته باید د فورم بڼه یا محتوایي شکل په دقت سره وارزول شي، خو له دې سره سره ټکوریزه ډېره ښایسته او خوږه نومونه ده او راساً د سړي د زړه تل ته لاره کوي او د هغه شعري فورم، چې د یوې لنډۍ او څلورو لنډو متحد الوزنه مسرو لرونکې وي، د هغه لپاره یې کارونه مناسبه بریښي.

ځینې لیکوال وايي چې ټکوریزه اصلاً له یوې قطعې او یوې لنډۍ څخه جوړېږي. دلته ځینې کسان د (قطعې) او (څلوریزې) ترمنځ توپیر نه کوي. قطعه او څلوریزه دواړه هغه شعري فورمونه دي، چې له عربي څخه پښتو ته راغلي دي، د دواړو د مسرو شمېر سره مساوي وي، خو توپیر یې یوازې په دې کې وي چې د قطعې دویمه او څلورمه مسره په خپل منځ کې مشترکه قافیه لري او د څلوریزې بیا لومړۍ، دویمه او څلورمه مسره خپل منځ کې مشترکه قافیه تعقیبوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

قطعه:

بیــــا د میــــو جــــام بــــه مــــات کــــړم
چــــې ځــــواني شــــي زمــــا تېــــره
پــــه ځــــوانۍ کــــې ګنــــاه خونــــد کــــړي
پــــه پیــــرۍ کــــې تقــــوا ده بېــــره

هندسي جوړښت:

____
a__________________
____
a__________________

څلوریزه:

د مــــار کــــه نــــه وي پــــه تــــن کــــې زهــــر
ســــردار کــــه نــــه لــــري خنجــــر د قهــــر
دا دواړه تو کــــه بــــه زمــــا پــــه پوهــــه
نــــه یــــاد پــــه کلــــي وي نــــه یــــاد پــــه شــــهر

هندسي جوړښت:

a__________________
a__________________
____
a__________________

(د پښتو شعر هندسي جوړښت، ۴۱ او ۴۲ مخونه)

(c) ketabton.com: The Digital Library

البته ردیف لرونکي قطعې او ځلوریزې هم همدا شکل تعقیبوي، خو یوازې ردیف یې زیات وي. کله چې موږ د ټکوریزې بڼې ته ګورو، نو لومړی برخه یې د څلوریزې تر فورمول لاندې راځي، نه د قطعې تر چتر لاندې.

هېڅ درنه نه وړي
غم به په زړه وړي
خوږو له درشي
همېش ترخه وړي
خویندې د وروړ له کوره څه وړي
خواره زلفان په اوږو وړي په ژړا ځینه

※※※

دا نورې مه کړې
بې کورې مه کړې
پښتنې پېغلې
سرتورې مه کړې
خدایه ګورګورې تورې مه کړې
جینکۍ سرې شونډې وروړي تورې راوړینه.
(ګورګورې، محبوب شاه محبوب)

ټکوریزه هم لکه د ټپیزې په شان د لنډۍ تابع ده، یوازې د مسرو او څپو په شمېر کې توپیر لري.

د دې ټکوریزې هندسي جوړښت په دې ډول دی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

= a________________
= a________________
= a________________
= a________________
=a______–_________

سویه ګوګله !

مړ شې پاګله

زما جانـــانــه

د ګلاب ګـله

پاس په کمره ولاړه ګله

نصیب د چا یې اوبه زه درخېږومه

✵ ✵ ✵

جـــانـــانـــه خاندې

سترګې دې لاندې

په تـــرخ راګـــورې

هیلې دې تـــاندې

جانانه زېرې مې درباندې

زموږه کډه ستا سو کلي ته درځینه.

(ګورګورې، محبوب شاه محبوب)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې ټکوریزو هندسي جوړښت په دې ډول دی:

a________________
a________________
____
a________________
a_____-_____-_____

له ټپیزو سره د ټکوریزو بل توپیر دا دی چې ټکوریزه له لنډۍ پرته هم یوه مستقله مانا لرلای شي. که لنډۍ تړې لرې هم شي، دا د یوې ځانګړې ځلوریزې په شان خپله محتوا بشندي، خو په ټپیزه کې د ټپیزې لومړۍ مسرې د لنډۍ له مانا سره پیوستون لري. تراوسه پورې په پښتو ادب کې ډېرې ټکوریزې نه دي ویل شوي. یوازې محبوب شاه محبوب د (ګورګورې) په نامه د ټکوریزو یوه ټولګه چاپ کړې ده.

د ټکوریزو د اوسني څپیز جوړښت له مخې د هرې مسرې د څپو شمېر (۵) څپو ته رسېږي. دا فورم لا نوی دی، نورې تجربې ته هم اړتیا لري، وبه کتل شي چې شپږ څپیزې، اوه څپیزې او اته څپیزې ټکوریزې هم راټوکېږي او که نه یوازې پر همدې (۵) څپیزې ودرېږي او د ټپیزو په شان (۹) څپیز ثابت شکل غوره کوي.

د ټپیزو په شان د ټکوریزو هم یو شمېر مخالفین شته او پر دې فورم هم لکه د ټپیزو هغو په شان نیوکې کوي. خو له نیوکو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره سره دا فورم هم د خپلې بشپړتيا پړاوونه وهي، که چېرې تکوريزې پر همدې پنځو ځپو ولاړې پاتې شي، نو د ځپيز جوړښت له مخې به يو ثابت شکل غوره کړي، خو د پيغام د لېږد لپاره به يې لمن پراخه نه وي، نو که شپږ ځپيزې، اوه ځپيزې او اته ځپيزې تکوريزې رامنځته شي، د پرمختګ چانس يې هم ډېر زيا تېږي او د موسيقۍ لمن ته هم په اسانۍ سره لاره پيدا کولای شي.

۳- هايکو:

هايکو يوه جاپاني کلمه او د يوه جاپاني شعري فورم نوم دی، چې په نړۍ کې تر ټولو ډېر کوچنی شعري فورم ګڼل کېږي. دا هغه ډول شعري فورم دی چې نه وزن لري، نه قافيه، نو ځکه يې ليکوال يا شاعر په پنځونه کې ازاد دی، څومره چې دا د وزن او قافيې له قيده ازاد دی، همدومره يې ليکل سخت دي، ډېرې باريکۍ او ژورتيا ته اړتيا لري.

ادبپوهان وايي چې دوه زره کاله پخوا (هايکو) د (تانکا) په نامه د (۳۱) ځپيز شعر لومړنۍ برخه وه، دا هغه ډول شعر و چې د پوښتنې او ځواب په بڼه ويل کېده، وروسته بيا په (۱۲مه) ميلادي پېړۍ کې لومړۍ اولس (۱۷) ځپيزه برخه له دويمې (۱۴) ځپيزې برخې جلا او د يو خپلواک فورم بڼه يې خپله کړه. (د صديق الله بدر ليکنه).

په جاپاني ژبه کې هايکو له ډېرو باريکيو ډکه ده. په همدې خاطر يو الماني ژباړن (مانفرد هاوسمان) په دې نظر دی چې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

جاپانۍ پرته د نړۍ هېڅ ژبه ددې توان نه لري، چې په (۱۷) څپو کې همغه څه بیان کړي، چې یو جاپانی شاعر یې د هایکو په قالب کې بیانوي.

په جاپاني ژبه کې د هایکو هندسي جوړښت په دې ډول دی:

———— پینځه څپې

———— اوه څپې

———— پینځه څپې

دا فورم ټولې درې مسرې لري، چې لومړۍ او دریمه یې سره مساوي یانې هره یې پینځه پینځه څپې لري، خو دویمه یې بیا لږ اوږده چې ټولې اووه څپې لري. جاپاني هایکو بیا د پښتو لنډۍ په شان هم نه ده، چې شاعر یې معلوم نه دی او هر څوک چې د زړه درد او غم ولري، احساس پرې غلبه وکړي، لوستی وي که نا لوستی، پېغله وي که ځوان ټول یې ویلای شي. جاپاني هایکو ډېره باریکه او له خاصو نزاکتونو ډکه ده، یوازې ډېر مطرح شاعران یې ویلای شي، هغه شاعران چې په هایکو کې مهارت لري هغه څرګند دي.

(ماتسـویو باشوریا) (۱۲۴۴-۱۲۹۴م) (بوسـون) (۱۷۱۲-۱۷۸۳م) (ایسا) (۱۷۲۴-۱۸۲۷م) او (شیکي) د (۱۸۲۷-۱۹۰۲م) نامتو هایکو ویونکي دي. د دوی د هر یوه، یوه یوه هایکو به هم راوړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماتسويوباشوريا:

زوړ ډنډ
د کانتار منډه
د اوبو غږ

بوسون:

د زاړه ډنډ غاړه
کانتار زړېږي
رژېدلې پاڼې

ایسا:

دا شبنمي نړۍ
بېشکه شبنمي ده
خو تراوسه...

شیکي:

فکر کوم
دا مې وروستی کال
دا امبلوک خورم

(c) ketabton.com: The Digital Library

هر څومره او په هر ډول چې جاپاني هایکو د نړۍ نورو ژبو ته واړول شي، هغه خوند او هنر نه شي لېږدولای لکه په خپله، چې په اصلي جاپاني ژبه کې خوندي دی. جاپاني او چیني ژبه د هجایي سیستم لرونکې دي. په دې ژبو کې څپه یا هجا خپله یوه مستقله مانا لري، خو په پښتو او ځینو نورو ژبو کې کېدی شي څپه کومه مستقله مانا ولري او یا یې ونه لري.

دا چې جاپاني هایکو څه وخت او څه ډول پښتو ته راغلې ده، تر اوسه پورې دقیق معلومات نه شته او نه هم په پښتو کې کټ مټ جاپاني هایکو ته ورته شعرونه ډېره سابقه لري.

په پښتو کې ظفرخان ظفر (د ناوې لور) په نامه د (هایکوګانو) یوه ټولګه لري. په دې ټولګه کې (۳۰۲) هایکوګانې راغلي، لومړی ځل په (۲۰۰۴) او بیا په (۲۰۰۸) م کال کې چاپ شوې ده.

یه خدایه پاکه ما په دې مه نیسه!
زه خو دا خلک خندومه ځکه
چې څوک له غمه خودکشي ونه کړي.

❋❋❋

ما چې وهل او ټکول وخوړل
ماته ارمان ددې خبرې راغی
زه د جانان کوڅې ته څله تلمه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر ظفرخان ظفر وورسته ځوان ليکوال (محب الله سباوون) هم د خپلو هايکوګانو يوه ټولګه چاپ کړې ده. ((په چنارونو دې لمبې پورې شي)) دا ټولګه (۴۲۹) هايکوګانې لري.

مور چې کيسې د ماشومتوب کوونو
سترګې يې ډکې شي له اوښکو وايي
ځه سباوونه اکوبکو وکړو.

✵✵✵

ځه چې کړو ماته د ماحول خاموشي
محبوبې زه به هايکو ووايم
ته خو جينۍ يې ځه ټپه شه په کې

✵✵✵

اوبه دې تبل شي نور د دغې چينې
ما او جانان چې ورله نه راځونو
په چينارونو دې لمبې پورې شي.

پورتنۍ هايکوګانې چې مو ګورو له جاپاني هغو سره يې درې غټې توپيرونه دي: لومړی دا چې د پښتو هايکو د درېوارو مسرو د څپو شمېر سره مساوي دی، دويم دا چې دا هايکو يو مقيد وزن تعقيبوي او درېيم دا چې د پښتو ټولې هايکوګانې د څپو د شمېر له مخې يو شان جوړښت نه لري. ياني د څپيز جوړښت له مخې کېدی شي د يوې هايکو د څپو شمېر يو ډول او د بلې بل ډول وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو د هرې هایکو د خپلو مسرو د خپلمنځي څپو شمېر سره مساوي دی.

پورتنۍ هایکوګانې ټولې (۱۱) څپېزې دي. درې واړه مسرې یې یو واحد وزن تعقیبوي.

خو نورې هایکوګانې هم شته چې د څپو د شمېر له مخې له دې توپیر کوي.

د نجیب الله عامر یوه هایکو:

خدایـــه یـــو غـــټ زړه راکـــړې
لکـــه د غـــره پـــه شـــانته
خـــو چـــې د کـــاڼي نـــه وي.

د څپو شمېر یې اووه اووه څپې دی.
خو د پښتو د ټولو هایکوګانو هندسي جوړښت یو شان دی.

په دې ډول که موږ د شکل له پلوه وګورو پښتو هایکوګانې له جاپاني هغو سره پوره توپیر لري، داسې نه دي لکه د غزل، قطعې، رباعي، قصیدې او نورو په شان چې په پښتو او عربي کې یو ډول شکل لري. د محتوا له مخې هم پښتو هایکوګانې اکثره مزاحیه رنګ لري، خو جاپاني هایکو د طنزیه محتوا ترڅنګ د طبیعت د ښکلا انځورونې یوه ښه هنداره ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

۱- پوهاند دوکتور مجاوراحمد زیار، پښتو ټپیزه د جاپاني هایکو ترخنګ، ۱۳۹۱ل کال.

۲- محبوب شاه محبوب، ټپیزه او ټکوریزه د ټپې معنویت ته ګټه رسوي که تاوان؟ ۱۳۹۱ل کال.

۳ – انورالحق، ټپه که د ولس مال دی نو ټپیزه د چا ده؟ ۱۳۹۱ل کال.

۴ – محمد حنیف حیران، د پښتو ټپیزې رامنځته کېدل، برياوې او پر وړاندې يې اند ېښنې او چیلنجونه، ۱۳۹۱ل کال.

۵ – صدیق الله بدر، هایکو، ۱۳۹۱ل کال.

۶ – عبدالله کمال، پښتو ادب ته هایکو له کوم لوري راغله؟ ۱۳۹۱ل کال.

۷ – محمدعزيز تحريک، د اخلاقي جرئت غوره سمبول، ۱۳۹۰ل کال.

۸ – محمد اسمعیل یون، د پښتو شعر هندسي جوړښت، ۱۳۸۷ل کال.

۹ – محبوب شاه محبوب، ګورګورې، ۱۳۹۰ل کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو او سنی شعر د حوادثو په مسیر کې
(۱۳۸۱-۱۳۹۱ کلونه)

دا لیکنه پر ۱۳۹۱ ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي پښتو څانګه کې د یوه علمي کنفرانس په بڼه اورول شوې ده.

پښتو شعر له امیر کروړه رانیولې بیا تر شیخ اسعد سوري، ښکارندوی غوري، ملکیار غرشین، هوتک بابا، روښانیانو، د خوشال تر عصر او ان تر دې معاصرې دورې پورې اکثره د حوادثو تر سیوري لاندې ټوکېدلی دی. کله حوادثو شعر ټوکولای او کله شعر حوادث زېږولي دي. په یوه لنډه لیکنه کې نه شي کېدې د یوې ژبې د شعر د پنځونې ټول اساسي عوامل او حوادث بیان شي، له همدې کبله خپلې اصلي موضوع او مهالیزې محدودې ته راځم او یوازې په نږدې یوه لسیزه (۱۳۸۱-۱۳۹۱) کې چې د سختو سیاسي او پوځي پېښو لسیزه ګڼل کېږي، د پښتو شعر، پرمختګ پرشاتګ، خوځون او بدلون په باب بحث کوم:

په دې لیکنه کې دغه لاندې غټ ټکي بیانوم:

- د لیکوالو او شاعرانو د کاري ساحې بدلون

(c) ketabton.com: The Digital Library

- سیاسي او پوځي حوادث او پښتو شعر
- د پښتو شعر شکل
- په پښتو شعر کې د شعریت او شعاریت معادله

۱- د شاعرانو د کاري ساحې بدلون:

(۱۳۸۱-۱۳۹۱المریز) کلونه داسې لسیزه ده، چې افغاني ټولنه له سترو پېښو سره مخامخ ده. په دې پېښو کې یو شمېر مثبتې پېښې هم شته او منفي هغه هم. د مثبتو پېښو له جملې څخه یوه هم په افغانستان کې د رسنیو ازادي او رسنیزه پرمختیا ده. په دې لسیزه کې په افغانستان کې په منځني ډول تر (۱۰۰۰) عنوانو زیاتې چاپي رسنۍ، د (۱۵۰) په شاوخوا کې غږیزې یا راډیویي رسنۍ، (۵۰) په شاوخوا کې لیدنۍ یا ټلوېزیوني رسنۍ او په سلګونو برېښنایيزې یا انټرنېټي رسنۍ راټوکېدلي دي. ددې ګڼ شمېر رسنیو راټوکېدنه د ټولنې د ودې د طبیعي بهیر نتیجه نه وه، د تصنعي ولسواکۍ، د بیان د ازادۍ او د نړیوالې ټولنې د ناکنټروله اقتصادي مرستو نتیجه وه.

دې کار پر خپل ځای او وخت خپلې خپلې ګټې او زیانونه درلودل، چې د ټولو سپړنه یې ددې لیکنې له وسه وځي. د رسنیو دې چټکې ودې یو زیات شمېر کدرونو ته اړتیا درلوده. څرنګه چې دا مهال د ژورنالیزم په ډګر کې دومره ګڼ شمېر کدرونه موجود نه وو، نو د رسنیو چلوونکي اړ وو له هغو اشخاصو څخه هم ببړنۍ ګټه واخلي چې ژورنالیزم یې آر

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسلک نه و ، خو د ژورنالیزم له ساحې سره یې څه نا څه کار درلود. لیکوال او شاعران چې په اسانۍ سره د ژورنالیزم چارې پرمخ وړلای شي، د نویو رسنیو ددې پراخې ساحې لپاره تر ټولو وړ کسان وګڼل شول، اکثره لیکوال او شاعران په رسنیو کې پر سنیز کار بوخت شول. دې کار که له یوې خوا د رسنیو ماشین وڅرخوه، رسنۍ یې ښې وځلولې، خو له بلې خوا دې کار د لیکوالو او شاعرانو تخلیقي هڅو او پنځونو ته سخت زیان ورساوه.

شاعران اړ وو لکه د ماشین د یوې پرزې په شان کار وکړي او استهلاک شي، ټوله ورځ خپلو رسنیزو چارو ته پاملرنه وکړي او تخلیقي کار ترې پاتې شي. که څه هم رسنیو په خپل ذات کې شعر و شاعرۍ او په ټوله کې د ادبیاتو ځلونې او پراختیا ته ډېر کار وکړ، خو خپله هغه شاعر چې پخوا یوازې د شاعر په توګه مطرح و او د زیاتې پنځونې وخت، ظرفیت او ځواک یې درلود ، په رسنیزه برخه کې د هغه مصروفیت ددې سبب شو چې ټوله انرژي یې پر ځو برخو ووېشل شي. نو په دې ډول شاعرانو ژورنالیزم خپل ځان ته دویم مسلک په توګه غوره کړ. دې کار طبعاً پر پښتو شاعرۍ نامطلوب اغېز وښنده. لکه څنګه چې یو ژورنالیست ته په ژورنالیستي کار کې د ژوند د خړوب لپاره ښه زمینه برابره شوه، دغسې که شاعر ته هم یوازې په شاعرۍ کې دومره امکانات برابر شوي وای، نو شاعرانو به د شاعرۍ په برخه کې ډېر کار کړی وای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- سیاسي او پوځي حوادث او پښتو شعر:

په تېره یوه لسیزه کې د خوږو پښتو په اندول د ترخو حوادثو شمېر زیات وو. پښتنو شاعرانو، د کلاسیکې دورې په شان ارامه ذهني فضا نه لرله، د متواتر تفکر لپاره هم وخت ډېر نه وو. د شاعر په باب دا ویل کېږي چې پوټکی یې ډېر نازک دی، د چاپېریال پېښې پرې ډېر ژر تاثیر کوي او چټک غبرګون ښیې. په پخوانیو دورو کې که څه هم شعر له محیطه متاثره کېده او له همدې پېښو راټوکېده، خو داسې شعرونه هم په کې وو چې خپله د پېښو د ټوکېدو سبب کېدل. یوه ساده شان بېلګه به یې ورکړو: که د میوند جګړه نه وای رامنځته شوې، نو د ملالۍ د خولې دا ټپه:

(که په میوند کې شهید نه شوې ـــــ خدایږو لالیه بې ننګۍ ته دې ساتینه) نه رامنځته کېدله، خو که د ملالۍ له خولې دا لنډۍ نه وای راوتلې، نو کېدی شول افغان ځوانان به په ولولو نه وای راغلي او د میوند د بري پېښه به زموږ په نصیب شوې نه وای، دلته ګورو چې پېښې یو شعر او شعر بیا بله بریمنه پېښه وزېږوله. کله چې موږ تېر لس کلن بهیر ته ګورو، دلته پېښو شعرونه یا نظمونه ټوکولي، خو شعرونو بیا پېښې نه دي ټوکولې. هره هغه سیاسي یا پوځي پېښه چې افغانستان کې رامنځته شوې، پر لیکوالو او شاعرانو یې خپل اغېز شیندلی دی. د جګړې په ډګر کې چې کوم اصطلاحات او مفاهیم کارول کېږي، هغو پېښو شعر یا نظم ته هم لاره کړې ده. الوتکې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټانکونه، ځانوژنه، بهرنیان، کورنیان، واسکټ، ماین، فساد، رشوت، دیموکراسي او نور چې د اوسنۍ جګړې او د ټولنې د ناخوالو بېلابېل عناصر دي، پښتو نظم کې يې هم همدا ډول انعکاس موندلی دی:

د ځـــان وژنـــې مـنظـره لـکـه پـتنګ خـوښوي
دغه سړی بې ننګه ژوند نه، مرګ د ننګ خوښوي.
(جلال امرخېل، اوس دې هم هره شېبه په خوب کې وینم)

هر بهرنی عنصر چې د افغانستان په جګړه کې په یو نه یو ډول ښکېل دی، شعر یا نظم ته يې هم په همغه ډول لاره کړې ده.

ای پـــه مشـــرق کـــې د مغـــرب واکــداره
ستا نـه دي پـاک خدای(ج) دا زور واخلي
زمـــا د خـــاورو کـــور دې لولپـــه کـــړ
ســـتا دې دا ســـپینه مـــانۍ اور واخلـــي
یـــارانو دومـــره ځوربـــدلی یمـــه
والله کـــه داغ زړه مـــې ټکـــور واخلـــي
کـــه پاکســـتان همداســـې وي ملګـــرو !
جنـــګ بـــه ځلریشـــت کالـــه نـــور واخلـــي

✵✵✵

ماتـــه پـــه ســـر چـــورلکې مـــه ګرځـــوه
تـــا خـــو زمـــا پـــه وطـــن غـــم جـــوړ کـــړ
خپلـــو بنګلـــو تـــه رڼاګـــانې ګـــورې

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمـــا جـــونګړې تـــه دې بـــم جـــوړ کـــړ
تـــا راتـــه کومـــه فابريکـــه جـــوړه کـــړه
کـــوم يـــو ســـړک دې راتـــه ســـم جـــوړ کـــړ
خـــالي همـــدومره دې لـــه وســـه کېـــدل
چـــې غـــټ نفـــاق دې چـــم پـــه چـــم جـــوړ کـــړ.

(سميع الله تړون، زه دې نور نوم په ژپه نه اخلمه)

لس کلنه ديموکراسي هم له هغو پېښو څخه ده چې په ناڅاپي ډول افغانستان ته وارد شوه، دې ولسواکۍ خپل طبيعي پړاوونه نه دي بشپړ کړي، ځکه خو لکه څنګه چې لازمه وه، په ټولنه کې يې خپل ځای تثبيت نه شو کړای، شاعران او ليکوال هم د دې پېښې نقش ته متوجه شوي دي، په خپل کلام کې يې تر ټينګو نيوکو لاندې راوستې ده:

بـــې دوه پنځـــوس راوســـتې ده بـــلا دموکراســـي ده
د چـــور، د رشـــوتونو او د غـــلا دموکراســـي ده
ولـــس لګيـــا پـــه خپلـــو لاســـو وژنـــي ولســـونه
دا چـــا ويـــل غلطـــه ده رښـــتيا دموکراســـي ده
فاشـــيزم، کمـــونيزم بـــل هـــر ايـــزم تـــرې کربـــان شـــه
دا مـــوږ تـــه يـــې راوړې چـــې کـــه دا دموکراســـي ده
قـــدم پـــه قـــدم بـــم دی او بمبـــار دی او بلـــوا ده
ســـبا دموکراســـي ده او بېګـــا دموکراســـي ده
بګـــرام، ګوانتانـــامو ابوغريـــب کـــې چـــې څـــه کېـــږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

تـر دې زیاتـه لیـدلې چیـرې چـا دموکراسـي ده؟
زمـا نالوسـتي خلـک بـه ضـرور پـرې نـه پـوهېږي
دا ځکـه چـې دا مېـڼه ایـن امریکـا دموکراسـي ده
څوک مات دربانديې نه کړي بېکسیاره دا ګنجې سرلې
پـام کـوه اشـنا ډېـره رسـوا دموکراسـي ده.

په تېرو لسو کلونو کې د زور او زر پـه ملاتړ د ځینو اشخاصو تصنعي وده او واک ته رسېدل هم هغه پېښې دي، چې د ټولنې د عامو وګړو له خوا غندل شوي دي. د ترخو واقعیتونو پـه توګـه دې حـالاتو هـم د شـاعر کـلام تـه لاره کـړې. د هېـواد تکـړه شـاعر پیر محمد کاروان په خپل یو کلام کې په هېواد کې د دوو داسې شخصیتونو پرتلنه کړې چې په یوه کوڅه کې یوه بل ته مخامخ کورونه لري، یو د زر او زور خاوند دی، واکوال او ټوپکوال دی او بل نه زر لـري نـه زور، خـو د علـم د یـوې لـویې شتمنۍ خاونـد دی. شاعر دا دوه شخصیتونه یو بل سره پرتله کړي دي:

دا یمان غوندې سړی

دکابـــل پـــه خیرخانـــه کـــې
څوټولیـــــه وســـــله وال دي
دلـــوی کـــورمخې تـــه ګرځـــي
پـــــه باروتوښـــه ســـــمبال دي

✲✲✲

(c) ketabton.com: The Digital Library

پلنګـــي کـــالي پـــه غـــاړه
ترېنـــه پلـــي خلـــک رېـــږدي
ايلـــه ســـترګې چـــې کـــږې کـــړي
لکـــه خلـــي خلـــک ريـــږدي

✵✵✵

پـــه دې کـــورکې بـــه چـــې خـــدازده
ســـپين کـــه تـــور ســـړی اوســـېږي
بـــس يـــو دا رازيـــې څرګنـــددی
چـــې د زورســـړی اوســـېږي

✵✵✵

ودې کورتـــــه کلـــــه کلـــــه
پـــــه ســـــحرپه غرمـــــه راشـــــي
ســـره څراغونـــه ښېښـــې تـــورې
دموټرو، رمـــــــــه راشـــــــــي

✵✵✵

ددې کورپـــــه مقابـــــل کـــــې
يوســـاده غونـــدې کـــورګی دی
يوســـپين ږيـــری پـــه کـــې اوســـي
دايمـــان غونـــدې ســـړی دی

✵✵✵

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه عسکرنه یې پیرې شته
د باروتو د اورونو
خو کړې دي ترېنه تاوې
د زړګوټو د فکرونو

✵✵✵

چارچاپېر ورته ولاړ دي
کتابونه د ېوالونه
پاڼې پاڼې پسې ګوري
لري سل زره فکرونه

✵✵✵

کله یو کتاب راواخلي
کله بل کتاب راواخلي
کړي له ګل سره خبرې
د بلبل کتاب راواخلي

✵✵✵

د ملالۍ ژبه وایي
په څپو په سېلابونو
دومره خوږ دومره شیرین دی
لکه شرنګ د ربابونو

✵✵✵

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخامخ چې ورته کېنې
لکه نوردرباندې ووري
بس خبرې یې چې اورې
یو سُروردرباندې ووري

✵✵✵

که ترې یوه پوښتنه وکړې
نو به لس ځوابه درکړي
که تش ډاګ یې هم به باغ شي
دی به سل ګلابه درکړي

✵✵✵

د زړه تنده پرې ماتیږي
داوبو غوندې یې رنګ دی
پاچهي ترې صدقه شه
لوی درویش دی لوی ملنګ دی

✵✵✵

که بیمارېږي ورته راشه
چې خبرې یې انار دي
په موسکا کې یې راتولې
سل جوپې دلاله زار دي

✵✵✵

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېر کوڅلپونـــه يـــې دزړونـــو
دقلـــم پـــه کيلـــي وا دي
ده پرقـــا م بانـــدې وېشـــلې
ډکـــې لپـــې د رڼـــا دي

***

خدايـــه شـــکرخدايه شـــکر
چـې پښـتون قـام کـې پيـدادی
پــــه رمــــوزدعلم پــــوی دی
لـــوی عـــالم دی لـــوی بابـــادی

***

علامـــه رشـــاديې نـــوم دی
پښـــتون جـم دی پښـــتون جـام دی
تـــرې لـــوګی اوســـپېلنی شـــم
دکـــاروان شـــعرته الهـــام دی.

په دې شعر کې شاعر دوه بېلابېل متضاد شخصيتونه پرتله کړي دي. دا شخصيتونه زموږ د ټولنې د پېښنو زېږنده دي، خو شاعر په ډېر هنري ډول دا سره پرتله کړي دي.

په افغانستان کې د ګڼو دردوونکو پېښنو په منځ کې د کندهار د پنجوايي پېښه خورا دردوونکې ده، دې پېښې د ګڼو افغانانو او بشرپالو نړيوالو احساسات راوپارول، دې پېښې د شاعرانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

روح هم وتکوه، په لسګونو شاعرانو دې پېښې ته شعرونه وویل او ددې ډله ییز درد انځور یې وکاږه. ددې پېښې په اړه له ویل شویو شعرونو څخه ځانګړې ټولګه جوړېږي. د یو شاعر د نظم یوه برخه:

وایه اسمانه!
چې په غبړه کې دې،
رانه رانه
د سپوږمۍ خواته
ستورې چا وخوړل؟
او د ګلاب
له بوټي چا
په توره شپه کې
پانه پانه د غوټۍ
له غېږې ژوند
په سرو لمبو سوځوه؟...

(د پوهنمل حبیب زي د شعر یوه برخه)

او دا هم ددې پېښې په اړه بل شعر:

اخ جوړه بچي مې نه شته د کور ستنه مې ده ړنګه
وئ په خپلو وینو لامبي اوس یې ورې زما له څنګه
زما بچي خو مکتبیان وو، د دوی څه وو ستا له جنګه؟
وئ جوړه بچي دې ومره، سره کا پره سره پرنګه!

✲✲✲

(c) ketabton.com: The Digital Library

بېګـــاه دوا ړو رانـــه غوښـــتې يــو يـــو ګـــرم تېکلــــی و
دا يــو ســره خولــه هلکــی و دا بــل ګــل غونــدې زلمــی و
اوس يـــې برېتـــې تـــاوولې پاچـــاهۍ تـــه جـــوړ ســـړی و
يــو مــې سر تــه راتــه پــروت و بــل مــې پښــو تــه لکــه وری و

✲ ✲ ✲

چې پــه تــوره نيمــه شــپه کــې ســور لېــوه پــر کالــه راغــی
لکــه ســپی چــې لېــونی شــي غــورېــده پــر کالــه راغــی
هـــره خـــوا يې اورولـــې ســـرې ګـــولۍ لـــه ماشـــينګنې
خوند يې اخيست زموږ له چيغو غړمبېده پر کاله راغی

✲ ✲ ✲

مسلمانو خويندو ورونو ! زما دا خيرې ګريوان ګورئ؟
دا نوکــارې زمــا پــه مــخ کــې دا د وينــو نښــان ګــورئ؟
دا چې وينې وينې ژاړي، دا چې مرګ لـه خدايـه غـواړي
دا زمــا د بچــو پــلار دی، دا مظلومــه انســان ګــورئ؟

✲ ✲ ✲

د ده مخکــې تــوره شــپه کــې ، ســره کــا پر يــم لتــولې
پاچــا زمـــوږه چيغـــې وا اوره ! يـــو خنځيـــر يـــم لتـــولې
پاچا سپي يې راشکارلي، پاچا سر يې راتـه لـوڅ دی!
پاچــا بنــد پــه بنــد يــې تولــه، ښــه پــه ځيــر يــم لتــولې

✲ ✲ ✲

(c) ketabton.com: The Digital Library

احمد شاه له خوبه پاڅه ، کندارۍ مې رمنه ژاړي!
سره کاپر ده ځورولې یوه بله غزا غواړي
احمد شاه د تا په پښو کې یوې ښځې تندی ایښی
چا یې وړې لوپټه ده تا نه خپله حیا غواړي

❋❋❋

احمد شاه ! د سرو کاپرو ستا په مینه کې غوبل دی
هره شپه په کور را اوړي په سرونو مو اوربل دی
احمد شاه ! ککرې ډېرې ، خو د سر سړي مو نه شته
موږ به ټوله ورپسې شو خو کمی د یو اتل دی

❋❋❋

احمد شاه ! بېګاه یې بوره د جوړه زلمیو مور ده
دا کیسه څه نوې نه ده، هره ورځ په یوه کور ده
اخ په ویر یې کېنولې د تنکو ژنکیو خور ده
بیا د غم توره لمنه خوره شوې لور په لور ده

❋❋❋

احمد شاه ! کیسه مې واوره زما زړه له ژونده تور دی
د کافرو په لاسونو سوځېدلی زما کور دی
احمد شاه ! پاچا مې ژاړي، ورته ګوره دا یې زور دی
او د دین په نوم چې جنګ کړي دا هم خدای چې په زړه تور دی

❋❋❋

لویه خدایه ! زموږ په ملک کې د دستار سړی پیدا کړه
چې مشال غوندې بلېږي یو د کار سړی پیدا کړه!
سفید پوشه بلا ورکه ، ژړندوکي پاچا واخله!

(c) ketabton.com: The Digital Library

يـو هوښـيار سـړي پيـدا کـړه د وقـار سـړي پيـدا کـړه!

(د عبدالهادي هادي شعر)

دې ډول ناڅاپي خونړيـو د پښـتو شـعر لمـن نيـولې، څه چې پـه ټولنه کې تېرېږي هغه شعر ته هم لاره کوي. دا بـل ازاد شعر هم وګورئ:

ببړنی خبر

سره کرښه

ځل ځل

بل بل

ډېره لنډه

ډېره تېزه

را ښکاره شوه په سکرين

د تلوېزيون

ژر شوه تېره بيا راتېره

زړه مې ډب کړ

زړه مې ډيب کړ

زړه مې درز کړ

بيا به څوک وي؟

بيا به څوک؟

کوم وکيل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوم یو ملک

کوم ښوونکی

کومه پېغله

کوم ماشوم د ښوونځي؟

یوځل بیا سکرین ته ځیر شوم

بیا الوتي

بیا پرېوتي

تورو خاورو کې شتېږي

لاس یې یو سر یې بل چېرته

ټولوي یې اندامونه

د وجود

سپینو کڅوړو کې پولیس

پولیس هم په وینو رنګ

ځمکه هم په وینو سره

هلته پورته

رېبل شوي دي

د شنو ونو شاخونه

نیم دي سوي لوغړن

هلته لرې په بر شاخ کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی راځوړند کمربند
د ښوونځي د کوم ماشوم
څاڅکی څاڅکی
وینه څاڅي
مور یې ژاړي ګرېوان څیرې
لګوي تندی پر ځمکه
سولوي خاورې په خولې
وایي څه شو زوی مې څه شو ؟
ما خو نن سهار چوف کړی
له قرانه مې تېر کړی
ټول سورت مې پرې ویلی
نو بیا ولې
نو بیا ولې
خدایه خدایه
لویه خدایه !
یو سپین ږیری هلته لرې
د پولیس ترخنګ ولاړ دی
څوک یې نه پرېږدي صحنې ته
د لونګۍ شمله یې خوله کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پېښکه سترګو ته نيولې

دا سې ژاړي دا سې ژاړي

لکه چا يې چې سينه کې

د ځيګر ټوټه رېبلې

زه هم ګورم تلوېزيون ته

د سکرين پر مخ بيا ليک شول

شل ټپيان، شل وژل شوي

شل لا نور هم لا درک دي

يو سربول، يو سندرغاړی

يو وکيل د قوم سپين ږيری

يو ښوونکی

زده کوونکی

يوه مور

او يو تي روی هم شامل دي

په ټپيانو

او په مړو کې

ژر مې لاس کړ ټليفون ته

يوه نومره مې کړه ډايله

وروره څنګه يې خيريت دی؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه خو ښه يمه ته ښه يې؟

خو غږ نه راځي په فون کې

يو سورت دی، تلاوت دی

د قران د سورتونو

بيا مې زنګ

په زوره تېر کړ

وروره ځنګه يې خيرت دی؟

بيا سورت دی

بيا سورت

تلاوت دی تلاوت

شېبه پس زنګ راغی

له کوره

يو اواز و غريو نيولی

يو فرياد و غريو نيولی

ما ويل څه دي؟

ژړ ووايه؟

هغه هغه...

هغه بم چې نن چاودلی

ها ځانمرګی برید چې شوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ها چې شل يې دي وژلي

ها چې شل يې ټپيان کړي

ها چې ته پرې نازېدلې

ها چې ته پرې وياړېدلې

ها باتور او شمله ور

ها د قوم چې مخور

هغه ورور يې ستا وژلی

سترګو تور يې ستا وژلی.

د دا ډول ټپېښو په لړ کې د کونړ، شينوارو، شينډنډ، لغمان، هلمند، بره کې برک، ارزګان، پکتيا او په هېواد کې د نورو سيمو د حوادثو په باب ګڼ شمېر شعرونه ويل شوي، چې دلته د ټولو يادول ممکن نه دي.

۳- د پښتو شعر شکل:

په تېره يوه لسيزه کې د فورم له مخې اکثره هغه شعري فورمونه کارول شوي چې په پښتو کې ډېر دود دي، خو په دې کې غزل او ازاد فورمونه زيات کارول شوي دي. سربېره پر معمولو پښتو شعري فورمونو نوي رامنځته شوي شعري فورمونه، لکه (هايکو، ټپيزه او ټکوريزه) هم کارول شوي، خو څومره چې پښتو غزل او ازاد شعر د تېرو لسو کلونو حوادثو ته ځانګړي شوي، نور فورمونه د دوی په اندول د پېښو زيات

(c) ketabton.com: The Digital Library

منعکسوونکي نه دي. په تېره یوه لسیزه کې په پښتو شعر کې محتوايي او شکلي پرمختګ د واره لیدل کېږي، خو څرنګه چې د ټولنې په نورو برخو کې د نورو لسیزو په انډول زیات پرمختګ شوی دی. په پښتو شعر کې د ښکلا ییز پرمختګ سرعت ډېر زیات نه دی. په تېرو لسو کلونو کې لږ تر لږه هر کال تر سلو عنوانو زیاتې شعري ټولګې چاپ شوي دي، د کمیت له مخې د نورو لسیزو په انډول دا یو ښه کمیت دی، خو او سنیو تخنیکي امکاناتو ته په کتو سره بیا هم دا د ګاونډیو هېوادونو د شعري اثارو تر کمیت ډېره ټیټه کچه ده.

په دې لسیزه کې ازاد شعر ډېره وده کړې، علت یې کېدی شي دا وي چې ازاد شعر په خپله لمن کې د ډېرو پېښو د ځايونې ظرفیت لري؛ یوه پېښه له پیله تر پایه انځورولای شي؛ شاعر ددې امکان لري چې د پېښې د انځورونې ترپایه خپل کلام وغځوي، خو په غزل او نورو مقیدو فورمونو کې د شاعر پر وړاندې ثابت محدودیتونه دي.

په پښتو کې درې نوي شعري فورمونه، (ټپیزه، ټکوریزه او هایکو) هم په دې لسیزه کې ښه وځلېدل خو لا هم ددې دریو اړو شعري فورمونو پوخوالي ته لا ډېره لاره پاتې ده.

۴- په پښتو شعر کې د شعریت او شعاریت معادله:

کله چې په ټولنه کې بحراني حالت واکمن وي، په شعر کې یې هم د بحران انعکاس حتمي دی. ځینې ادبپوهان په دې نظر دي چې ډېر ښه ادبیات د اختناق په مرحله کې راټوکېږي، ښه مثال

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې روسي ادبيات ګڼي چې يوه زياته برخه يې د اختناق په شرايطو کې راټوکېدلې ده، خو اختناق او بحران په تېره بيا پوځي او سياسي بحران يو له بل سره توپير لري. د اختناق يو ډول په ټولنه کې داسې يوه مرحله ده چې ټولنه کې عام نظم ټينګ وي، خو هغه اشخاص چې له حاکميت سره سياسي او فکري تضاد لري، هغوی ته خطر متوجه وي، په بحراني شرايطو کې د ټولنې ټول اقشار تر تهديد لاندې وي. افغانستان په تېرو نږدې درې نيمو لسيزو کې له همداسې يو بحران سره مخامخ دی. تېره يوه لسيزه هم يوه لويه سياسي او پوځي بحراني لسيزه وه. ددې کړکېچ بېلابېل اړخونو، محتوا او تاثراتو شعر ته هم لاره کړې ده. ځينې شاعران په دې بريالي شوي چې د کړکجنو پېښو له انعکاس سره سره د خپل کلام هنري جوهر او شعريت خوندي وساتي. (شعريت) د شعر جوهر دی لکه (انسانيت) چې د انسان جوهر دی. يا (سړيتوب) د سړي. د عوامو په اصطلاح په يوه سړي کې چې سړيتوب نه وي، نور څه په کې نه پاتې کېږي. شعر کې هم چې شعريت نه وي او يا په کې کمزوری وي، شعار ورڅخه جوړېږي. شعار که څه هم مانيز بار لېږدوي، کېدی شي ښه او مثبت پيغام هم ولري، خو بيا هم که هنريت يې کمزوری وي، خوند يې له منځه ځي؛ ډېر عمر نه شي کولای. شعاري کلام کېدی شي د عوامو په ذوق برابر وي، خلک يې خوښ هم کړي او خوند هم ترې واخلي. ددې خوند علت به دا وي چې شعاري کلام ساده او تر يوه حده د عوامو په ژبه دی، بيان يې هم مستقيم دی او د هنر له کوم شفاف فلتره نه تېرېږي. په

(c) ketabton.com: The Digital Library

تېرو لسو کلونو کې په پښتو کې ډېر داسې نظمونه ویل شوي چې شعاري برخه یې تر شعریت یا هنري برخې درنه ده. په تېرو څو بېلګو کې هم موږ د شعاریت څرکونه ګورو ، په تېره هغه شعرونه یا نظمونه چې د کومو مشخصو پېښو یا حالاتو انځورنه کوي، په هغو کې د شعاریت تومنه زیاته ده. شعاریت نه یوازې په ازاد نظم او غزل کې محسوس دی، بلکې د پښتو د ولسي شاعرۍ نورو فورمونو ته یې هم لاره کړې ده. لنډۍ چې د پښتو ولسي ادب یو خورا قیمتي غمی دی، په تېرو لسو کلونو کې ځینې داسې لنډۍ رامنځته شوي چې د شعار او تصنع ځانګړتیاوې په کې په څرګند ډول ښکاري. دا څو بېلګې به وګورو:

د مسینجر اواز دې خپ دی
یاره د سکایپ له لارې نیسه تماسونه
بیا شل اوریز مېچونه پیل شول
یار مې نوروز دی سپېنزان پرې لوبومه
جانانه صبر دې لړ ډېر کړه
په سرک ماین دی زه په پوله پوله ځمه
بیا به د چاکور کې غوغا وي
په هوا ګرځي د ناټو جنګي جازونه
هلیکوپتر په شان کړه شوه
د زړه په سر یې په راکټو وویشتمه
طالب بګرام کې خېټه وکړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اوباما لالا قورمې خوند ورکوينه
ځانمرګی برید راباندې وکه
داسې خو مه وايه چې خوله نه درکومه
جانانه سمه امریکا یې
هم ملامت یې هم زارۍ درته کومه
زما کافر کافر جانانه
درته طالب طالب کېدم شهید دې کړمه
جانانه سمه القاعده یې
زه امريکایم تل زارۍ درته کومه.

په دې لنډیو کې که څه هم د ټولنې عیني واقعیتونه شته، په تېره هغه څه چې په دې تېره یوه لسیزه کې عملاً پېښ شوي دي. پر عوامو به هم تر یوه حده ښې ولګي، خو هغه خوند او لذت چې د پښتو په اصلي ولسي لنډیو کې شته، په دې کې نه شته، دا یو څو ټپیزې به هم د بېلګې په توګه یادې کړو.

ښځه مېړه ده مېړه ښځه
له مانه واوره غرب ته مه ځه
درته په لړ خبر وای وځه
دا ځي په بره ته په کوزه
که څه دې وویلې پولیس ته زنګ وهینه

✲✲✲

(c) ketabton.com: The Digital Library

سهـــار کـــې وغـــواړي بـښـنـه
بـــېګاه تـــه بـــيا وکـــړي وژنــــه
د مـــرګ مـــو لـــوړه شوه سلنه
له دوی به څوک وکړي پوښتنه
چاروا کي اوس د ځان په حال ژړا کوینه

❋❋❋

ديــموکــراسۍ کړله شاخداره
نــــه ځـــي مـــېږه ســـره په لاره
درناوی ورک شو خدای لپاره
ښځه مېږه باندې واکداره
د بچو حال به يې اينده کې څنګه وينه

د مفـاهيمو مسـتقيمه او بربنـډه افـاده د شعر شعريت کمزوری کوي. د پښتو پـر زيـات شمېر نظمونو اوس د شعاريت سيوری خور دی. که په مجموعي ډول يې وارزو، په تېرو لسو کلونو کې د شعاري نظمونو کچه خورا زياتـه شوې ده. پـه ادبي غونډو، مشاعرو او نورو ادبي ناستو کې چې کله هم د شعر خبره مطرح کېـږي او يـا شعر لوسـتل کېـږي، ناظمـان يـا شـاعران کوښـښ کوي، دا سې شعر يا نظم ووايي چې د ناستو خلکو پر مزاج برابر وي، هغوی يې مستقيماً د مانا تـل تـه کښـته شي او ژر پـرې پـوه شي. شاعر د خپل موقتي تشويق پـه خـاطر د شعر اوږده عمر او

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصلي جوهر ته ډېره پاملرنه نه کوي. نو په دې خاطر يو شمېر هغه شعرونه يا نظمونه چې په مشاعرو کې لوستل کېږي او يا هم د انټرنېټ په څپو خپرېږي، د شعري جوهر مالګه يې کمه وي. په پښتو شعر کې شعاريت له ډېره وخته دود دی. تېره يوه لسيزه هم ترې مستثنی نه ده. د کميت له مخې که يې وارزو، په تېره يوه لسيزه کې ټول نظمونه چې د شعر په نامه ټولنې ته وړاندې شوي دي، په سلو کې نږدې شپېته يې شعاري تومنه لري. دلته په يوه ليکنه کې نه شي کېدلای د ټولو بېلګې وړاندې کړو. که د پښتو ادبياتو کره کتونکي په دې برخه کې دقيق کار وکړي، کېدی شي د شعاريت کچه کمه او د شعريت هغه پياوړې شي.

اخځونه:

۱- د پيرمحمد کاروان يو شعر
۲-د عبدالهادي هادي يو شعر
۳-د سميع الله تړون يو شعر
۴- د محمد اسمعيل يون يو شعر
۵-د عبدالمالک بېکسيار يو شعر
۶- د طلاباز حبيبزي يو شعر
۷- د اسمعيل اړم څو ټېپيزې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یو ښه لیدلوري لپاره یوه ښه هڅه

دا لیکنه ما د ښاغلي (نور) پر یو علمي څېړنیز اثر (د نړیوالو اړیکو، اند او انګېرنې) باندې پر (۱۳۹۲ل) کال کړې وه.

(د نړیوالو اړیکو، اند او انګېرنې) د ښاغلي (نورولي خان نور) یو څېړنیز او شننیز اثر دی، د کتاب پر لومړي مخ لیکل شوي: ((د نړۍ د تېرو او راروانو سیاسي، اقتصادي، ټولنیزو، فرهنګي او امنیتي چارو، اندونو او بنسټونو د شننو ټولګه)). که همدا یوه جمله هم څوک ولولي، نو د کتاب د منځپانګې پر ارزښت پوهېږي، همدا

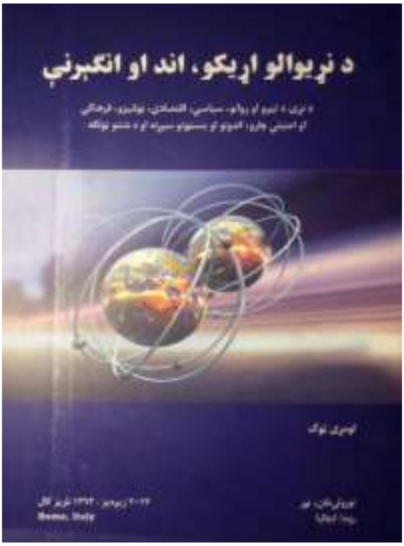

جمله ده چې سړی د کتاب د متن لوستو ته راکاږي، کله چې څوک د کتاب نیولیک ته متوجه شي، نو تلوسه یې نوره هم زیاته شي ځکه چې هر سرلیک یې خورا مهم دی، په تېره بیا هغو اشخاصو ته چې د سیاست، اقتصاد او نړیوالو اړیکو له صنف سره لېوالتیا لري. ښاغلي (نورولي خان نور) د یوه عملي او نظري سیاستوال او سیاستپوه په توګه د عملي تجرلو له یوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسیر او بهیر څخه تېر شوی او بیا یې دا اثر لیکلی دی. دی هم لیکوال دی، هم سیاستوال، هم سیاستپوه دی او هم ادبپوه، هم یې کورنۍ له سیاست سره تړلې پاتې شوې او هم ده په خپله د خپل هېواد د سیاسي استازي په توګه خپله دنده پر مخ بیولې او هم یې د نورو سیاستونو ته پام کړی، هم یې له نورو هېوادونو سره د خپل هېواد سیاسي اړیکې ټینګ کړي او هم یې د هغوی روابط له خپل هېواد سره ټینګ کړي، د روابطو دا عملي پالل څه اسانه خبره نه ده. خو (نور صیب) سره د عملي او نظري تجربو یوه کارنده وسیله وه، په همدې وسیلې یې دا دی داسې یو ښکلی ارزښتمن اثرو لیکه چې تر اوسه یې په پښتو ژبه کې ډېر کم ساری لیدل کېږي. دا اثر د خپلو پراخو او هر اړخیزو معلوماتو له امله ددې ارزښت لري چې د حقوقو او سیاسي علومو او یا هم د بشري علومو په نورو پوهنځیو کې د یوه درسي او مرستندوی درسي اثر په توګه تدریس شي. د بهرنیو چارو وزارت کارکوونکو ته هم خورا مهم دی، ځکه هغوی په خپل عملي سیاسي ژوندانه او دندو کې له همدې مسیره تېرېږي.

په پښتو ژبه د ادبي اثارو شمېر خورا زیات دی، کله کله پښتنو شاعرانو او لیکوالو د عامو لوستونکو غرور زیات کړی او د علم د عرضې کچه یې ورته راټیټه کړې ده، د علمي اثارو په اندول د ادبي او ذوقي اثارو زیاتوالی پر ښکاره ډول علمي اثارو ته زموږ اړتیا په ډاګه کوي، موږ باید له هرې لارې چې وي په خپله ژبه کې علمي اثار زیات کړو، تر هغه چې ژبه علمي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

اقتصادي، سیاسي، مذهبي او دفتري ارزښت پیدا نه کړي، په ننواتـو او زور نـه ژبـه پـر چـا زده کـولای شـو او نـه پـرې خپلـې اړتیاوې پوره کولای شو ، د ګران ورور (نور) دې خدای خونه لـه غنمـو ډکـه او پـه نـور دې روښـانه لـري چـې زمـوږ د ټـولنې یـوې اساسي اړتیـا تـه یـې پـام وکـړ او ددې اثـر پـه لیکـول یـې یـو ، د علمي خدمت په برخه کې یو ستر ګام اوچت کړ ، زه نه غواړمـه ددې اثر په باب ډېر څه وو وایم، ځکه اثر خپله ستاسو پـه لاس کې دی، خو له ښاغلي نور څخه مننه هم پـر ځان او ټولـو هېوادوالـو دده حق ګڼم، خدای (ج) دې دی اباد او سوکال لـري، لـه (نـوره) د (نور) د نور (نور) د خورېدو په تمه.

د نور د لازیاتې رڼایي او نورانیتوب په هیله

په ډېر درنښت

پوهنوال محمد اسمعیل یون

(c) ketabton.com: The Digital Library

د استاد الفت په نثر کې شل فکري لیدلوري

دا لیکنه پر (۱۳۹۴ل) د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په پښتو څانګه کې د یوه علمي کنفرانس لپاره لیکل شوې وه او په پښتو څانګه کې د استادانو او محصلینو په یوه غونډه کې اورول شوې ده.

استاد الفت د خپلې لیکوالۍ په پنځوس کلن مثمر ژوندانه کې موږ ته ډېره ستره ادبي پانګه ډالۍ کړې ده. دا پانګه اوس د استاد الفت میراث ګڼل کېږي. دا میراث په منظومه او منثوره بڼه تر موږه رارسېدلی دی. زه دلته غواړم د استاد الفت همدې منثور معنوي میراث ته لږ تم شم او په دې کې بیا هم هغې برخې ته چې د منثور هنري نثر په بڼه ډالۍ شوې ده. په دې برخه کې بیا هم زه د استاد الفت د هنري نثر پر شکلي خواوو بحث نه کوم، غواړم دده په نثر په تېره بیا په هنري نثر کې د هغه پر فکري لیدلورو او فکري زاویو لنډه رڼا واچوم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې کې هېڅ شك نه شته چې استاد الفت د خپل وخت يو لوی مفکر انسان و. الفت داسې يو اند يال شخص و چې د خپل فکر د بيان لپاره يې د نظم او نثر د بېلابېلو فورمونو وسيلې درلودلې، الفت د خپل فکر د بيان لپاره د نثر او نظم له وسيلو څخه په ښه ډول ګټه پورته کړه، په تېره بيا له نثر څخه او د خپل چاپېريال هره ناخواله يې په کې په ښه ډول منعکس کړه، د الفت اثار په حقيقت کې د خپلې ټولنې داسې يوه رښه هنداره ده، که موږ غواړو د خپلې ټولنې تصويرونه په ښه ډول وګورو، نو دې هندارې ته بايد مخامخ شو. استاد محمد صديق روهي وايي: ((لکه څنګه چې ليو تولستوی ته د روسيې د انقلاب هنداره ويل کېږي هماغسې الفت د خپل ماحول د ټولنيزو جريانونو او مسلطو کلتوري ارزښتونو منعکسولو کې ستر نقش لوبولای دی.))[1] نو که څوك غواړي افغاني ټولنه په هر اړخيز ډول مطالعه کړي، د استاد الفت اثار دې ولولي.

د استاد الفت اثار نه يوازې د افغاني ټولنې هندارې دي، بلکې د ټول بشر د هيلو، ارزښتونو، ناخوالو او غوښتنو منعکسوونکي هم دي. د الفت فکر د زمان، مکان او محدودې جغرافيې تر بريدونو اوړي او د ټولې انساني نړۍ د هيلو انځورګري کوي. زه نه غواړم خپلې خبرې پسې وغځوم. اوس راځم د استاد فکري ليدلورو ته. لکه څنګه چې مې دمخه نغوته وکړه، د استاد الفت د فکر وړانګې د بشري ژوند د هر ډګر تل ته وررسېدلې، خو زه دلته غواړم د استاد الفت د فکر يوازې شلو بېلابېلو ليدلورو ته نغوته وکړم:

۱- قانون او قانونيت: استاد الفت د يوې ټولنې د ژغورنې، پرمختګ او سوکالۍ تر ټولو غوره لاره دا ګڼي، چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولنه کې قانون پلی او ټولنه قانوني مسیر ته ورداخله شي، دی قانون تر ټولو ((ښه حاکم بولي)) چې کولای شي د ټولنې د هر رنځ لپاره د درملنې سبب شي. دی قانون داسې يو حاکم ګڼي چې: ((هغه نه نفس لري، نه نفسي خواهشات، نه يې په زړه کې ډار شته، نه طمع، نه له موقوفۍ وېرېږي، نه د ترفيع پروا لري. نه رشوت اخلي، نه تنخوا. نه له چا سره عناد لري، نه د چا مراعات کوي، نه د چا مخ ګوري، نه د چا څټ، نه زورور پېژني، نه غريب، نه يې څوك خپل دي او نه پردي، نه سپارش مني، نه تملق اوري، نه چاته خاندي، نه چاته وچولی تروېوي. پوهېږئ دا حاکم څوك دی، هو! قانون او عدالت))[٢] اوس چې زموږ ټولنه د لاقانونيت او بې عدالتۍ په منګولو کې راګير ده، نو که غواړو درملنه يې وکړو، د استاد الفت تر پورتنۍ فکري نسخې ورته بله ښه نسخه نه شو پيداکولای.

٢- افراط او تفريط: افراط او تفريط لکه څنګه چې زموږ په دين کې مردود دي، استاد الفت د ټولنې داسې يوه ناروغي ګڼلې، چې زيان يې دوه برابره دی. که په يوه ټولنه کې دا دوه مرضونه حاکم وي، نو ټولنه به د يوه تن پرځای دوه تنه تلفات او ضايعات ورکوي. استاد الفت دا پورته محتوا په ډېره ښه بڼه په يوه واړه نثر (دوه جنازې) کې راوړې ده، دی وايي: ((په يوه ورځ په يوه ساعت کې له يوې شفاخانې نه دوه جنازې راووتلې، هغه يوه د کم خونۍ په وجه او دا بل د فشار خون په سبب مړ شوی و، د هغه جنازه څلورو تنو په اوږه را اخيستې وه، ددې بل په جنازې پسې بې حسابه لوی او واړه موټرونه روان وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه یوه وینه نه درلوده، ځکه مړ شو، ددغه بل وینه زیاته شوې او تېزه شوې وه، ځکه یې ژوند ونه شو کړای.
دوی دواړه مړه شول، مګر مرګونه یې یو راز نه وو او مرضونه بېل وو، یو د نورو وینې هم ځکلې وې او د پټه محتاج و، چې ډاکتران یې له وجوده وینه وباسي، بل ته چا خپله وینه نه وه پرېښې او بې وینې و.
یو د افراط او بل د تفریط له لاسه مړ شو.))[٣]
الفت، افراط او تفریط په ټولنه کې یوه داسې ټولنیزه ناروغي بللې، چې ثبات له منځه وړي، عدالت او اعتدال تر پښو لاندې کېږي او د زیانونو کچه یې دوه ځله زیاتېږي.
۳- فکري ازادي: استاد الفت د ټولنې له مرضونو او تنګنظریو څخه د خلاصون بله غوره لار دا ګڼي، چې په ټولنه کې فکر او انتقاد ازاد شي او خلك په ازاده توګه خپل نظر او فکر څرګند کړي، دی انتقادي فکر او نظر یوه ((بېګناه بندي)) ګڼي چې په راخلاصون یې د ټولنې ډېر مرضونه تداوي کېدلای او ډېر ابهامات روښانېدلای شي. دی په ((بې ګناه بندي)) کې وایي: ((پرېږدئ! پرېږدئ دا بې ګناه بندي پرېږدئ.
مه وېرېږئ د ده په ازادولو کې هېڅ خوف او خطر نه شته.
فساد او شرارت له ده څخه نه پیدا کېږي.
د ده بندي کول لویه ګناه ده.
دی هغه یوسف دی، چې د بې ګناهۍ په سبب په زندان کې لوېدلی دی.
که دی له زندانه راوالوزي ستاسې آینده سنجولی شي او ستاسې د بلې ورځې غم خوړلی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرېږدئ! دا بې ګناه بندي پرېږئ.
که دی خلاص شو ستاسو انتظام به په ډېرښه شان وکړي.
ستاسې وږي به ماړه کړي، ستاسې برېنډ به پټ کاندي.
تاسې دغه ښکلي موجود په تورو ځاګانو کې مه غورځوئ.
په زندانونو کې يې مه اچوئ!
پرېږدئ دا بې ګناه بندي پرېږدئ!
دی بــه ستاســې د ګــډو وډو او پرېشــانه خوبونــو صــحيح تعبيرونه وکړي.
ډېرې سختې، مبهمې او مجملې غوټې به پرانيزي.
دی د راتلونکي حال پيشبيني کولی شي.
د طبيعت په رمزونو او اسرارو پوهېږي.
د جوي او فلکي اوضاعو اقتضارات ورته معلوم دي.
پرېږدئ پرېږدئ دا بې ګناه بندي پرېږدئ!
د ده په ازادولو باندې علم او پوهه زياتېږي.
وطن رڼا کېږي او ړانده بينا کېږي.
دی له خپلو جفا کارو ورونو سره هم ښه سلوك کوي.
دی ډېر پېچومي اوارولی شي.
دی ډېرې کړېږې سمولی او ډېر مشکلات حل کولی شي.
مــا خــوب ليــدلی، چــې دا بنــدي خلاصــېږي او د ســلطنت پــه کرسۍ کېني.
ښه فکروکړئ.
دا بندي څوك دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پس له ډېره فکره وایم
فکر دی فکر!))(۴)

۴- مضر احتیاط او مضر مصلحت: په عام ډول که څه هم په هر کار کې احتیاط او دقت ښه شی دی، خو هر هغه څه چې تر خپل ټاکلي برید او حده واوړي، پر افراط او تفریط بدلېږي او لکه څرنګه چې دمخه مو اشاره وکړه، د استاد الفت له نظره د افراط او تفریط پایلې ډېرې ناوړه دي. دغسې په یوه کار کې تر حده زیات احتیاط هم د ګټې پرځای تاوان زیاتوي او د یوه ضروري او ممکن کار د ناممکنۍ سبب ګرځي. استاد الفت د ((مضر احتیاط)) په نامه یوه نثر کې د ناوړه احتیاط عواقب ډېر ښه تشریح کوي او وایي: ((که رښتیا ووایم مونږ ډېرې هوښیارۍ او ډېرو احتیاطونو برباد کړي یو. یو چا زمونږ په حق کې ویلي وو، دا خلک له ضرورته زیات هوښیار او محتاط دي.

راځئ چې په دې خبره کې فکر وکړو.

هوښیاري، چې له اندازې نه زیاته شي او هام قوي کوي.

احتیاط، چې ډېر زیات شي لاسونه او پښې شلوي.

شمی اکا زمونږ په کور او کلي کې په ډېرې هوښیارۍ مشهور و او هر چا به چې کومه مشوره غوښتله ده ته به راتلل.

د ده د هوښیارۍ او احتیاط یوه نښه دا وه، چې ده تر اخره پورې خپل کور ته برق را نه ووست او ویل به یې که کله برق شارټ شي، نو حریق به واقع او کور به مې وسوزي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ده دا عدت و، چې په موټر کې به نه سورېده او ډېر لرې ځای ته به هم پیاده روان و، ځکه چې د موټر له چپه کېدلو وېرېده او احتیاط یې کاوه.

هو! دی له ډېره عقله پیاده ګرځېده او کور کې به یې رڼا هم ډېر لږ وه.

دغه شان هوښیاران او د احتیاط خاوندان زمونږ په مملکت کې زښت ډېر دي او د نوي تهذیب او تمدن قبلول له برق او موټر نه هم زیات مضر بولي.))[۵]

د استاد الفت دده په نظر د داسې احتیاط کارو مخه نیول په کار دي.

۵- مینه، عواطف او زور: استاد الفت په خپل یو فکري لیدلوري کې مینه، عواطف او زور سره پرتله کوي. الفت په دې نظر دی چې مینه، عواطف او ښکلا هغه پټ قوتونه دي چې د زور اسباب، وسایل او د یو انسان زیات فزیکي طاقت یې هم تاب نه لري او د هغو پر وړاندې د تعظیم سرونه ټیټوي. استاد الفت همدا مینه، ښکلا او عاطفه د انساني نړۍ د سرکښه هوسونو د مهارولو وسیله ګڼي او وايي؛ د مینې په برکت په کور کې کمزوری کوچنی تر زورور مشره زیات قوت لري، هغه د ((قوي او ضعیف)) په نثر کې دې موضوع ته اشاره کوي او وايي: ((د دنیا دود او دستور خو دادی چې زورور به کمزروی وهي او ضعیف به د قوي له لاسه په عذاب وي، مګر په کورونو کې د مینې او محبت تقاضا بل راز ده، هلته یو کوچنی ماشوم خپل مشر ورور په

(c) ketabton.com: The Digital Library

څپېړو وهي او خاندي، يعني له ټولو نه کمزوری په ټولو زورور دی.

ما ته دغه کورنی دود او دستور ډېر ښه ښکاري او له خدایه غواړم، چې دا رواج عام شي. پدې پوهېږم چې په هر کاله کې همدغه حال دی او په هره کورنۍ کې کوچنیان په لویانو زورور او زړور دي.

د ګیرا او ترسا په کاله کې هم د کوچنیانو زور چلېږي او جوړ د ناجوړه په مخکې منډې وهي، مګر چې له کورونو نه د باندې وګورو، نو بیا قوي پرضعیف مسلط دی. د دنیا طبیعي قانون همدغه دی، چې غټان او لویان به په وړو او بیوزلو سوك او څپېړه پورته کوي او د قوت خاوند به هېڅ تحمل او حوصله نلري.

د دغه ظالمانه قانون د ماتولو دپاره، چې پاك خدای څه شی پیدا کړی هغه مینه او عاطفه ده.

د مینې او محبت په نړۍ کې ضعیف او کوچنی د لوی او قوي تر څپېړو لاندې نه دی، بلکې کوچنیان په لویانو حکومت کوي او د وړو پادشاهي ده.

مونږ ښځه عاجزه بولو، مګر مینې او محبت ډېر زورور او پیاوړي د دوی دخوښې او رضا تابع کړي دي.

څنګه چې په زړه زمانه کې دېوان د ښاپېریو تابع وو اوس هم د قوت او قدرت خاوندان د دغه ضعیف او لطیف جنس په مقابل کې ډېر ضعیف معلومېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که عشق او مینه په منځ کې نه وي، نو د دیو او ښاپېرۍ زور هېڅکله برابر نه دی او یو ماشوم هېڅ وخت د سپین ږیرو په ږیره لوبې نشي کولای او نه د مشرانو پر اوږو سپریدلی شي. یوه ورځ یو ماشوم یو غټ سړی له لمنې ټینګ نیولی و او کاله ته یې په زوره بیوه هغه خپله لمن د ده له لاسه خلاصه نکړې شوه که څه هم د ده زور او د هغه زور برابر نه و د ماشوم مینې او محبت د ماشوم په پنجوکې دغه قوت ایښی و، چې یو لوی سړی یې ځان پسې راښکوده او هغه هم ځان نشو خلاصولی.

که زما فکر صحیح وي، نو قوت او قدرت هماغه د پخوا زمانې دیو دی او مینه هماغه ښاپېرۍ ده، چې دیوان یې د فرمان لاندې وو.

که د مینې او عاطفې ماشوم د هر څنګه لوی سړي ګرېوان ته لاس واچوي یا یې لمن ټینګه ونیسي څوك ترینه ځان نشي خلاصولی، ځکه چې دا قوت په ټولو قوتونو زورور دی.

زه مینه او عاطفه د زور او قوت په مقابل کې، ځکه ماشومان بولم چې زور او قوت ډېر پخوا پیدا شوي دي او انساني عواطف، انساني رحم او شفقت وروسته پیدا شول، یعنې هماغه شان چې فرعون له موسی نه دمخه دنیا ته راغی، حیواني غرایز هم له انساني عواطفو نه ډېر پخواني دي او د عمر په لحاظ عواطفو ته کوچنیان ویلی شو، مګر دغو کوچنانو ته پاك خدای هغه قوت ورکړی دی، چې فرعونیان ترینه په خوب کې هم وېرېږي او بد بد خوبونهویني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څوك په دنيا کې د صلح او سلام غوښتونکي دي او غواړي، چې د ناروا او ظلم مخه ونيسي، نو يوه داسې اختراع په کار ده، چې د عشق او مينې له عنصر نه پکې کار واخيستل شي.
دا اختراع د دماغ کار نه دی د زړه کار دی او د زړه توجه ته ضرورت لري. پدې باب کې ساينس او تخنيك ته رجوع نه ده په کار، دا افتخار که هر وخت دنيا ته حاصليږي، نو د شعر او ادب په لمن کې به وي او د زړونو په مملکت کې به پيدا شي.)))[۶]

استاد الفت د (فاتح) په نامه په يوه بل نثر کې د مينې، ښکلا او عاطفې قوت داسې څرګندوي: ((سکندر له ډېر قوت او ډېرو لښکرو سره ښار ته راغی، د ښار له خلکو سره يې څو ځله زورور جنګونه وکړه.
له دواړو خواوو نه ډېر خلك ووژل شوه، ډېرې وينې تويې شوې، ډېرې ککرۍ تر پښو لاندې شوې، وروسته له ډېرو جګړو هغه د مړو په سرونو پښې کېښودې او د لوی فاتح په حيث ښار ته ننوت.
دی ډېر په قهر و. ده غوښتل چې ښار لوټ کړي او قتل عام جوړ کړي، مګر دا کار ده ونشو کړی، ځکه چې په ښار کې يو پټ قوت موجود و، چې ده ورسره مقابله نشوه کولای. دی چې ښار ته ننوت په يوې ډېرې ښکلې پېغله يې سترګې ونښتې او په يو ځل ليدو يې زړه بايلود.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځوك، چې بې زړه شي هغه بيا جنګ او جګړه نشي کولی، ځکه ده هم له خپل ټول قوت او قدرت سره ځان دغې پېغلې تـه وسپاره.

دغه لوی فاتح، چې د عشق او مينې په پنجو کې ګېر شو بـل راز شو او د خپلې معشوقې د خوښې دپاره يې د ښار د خلکو خدمت ته ملا وتړله.

دغه وخت دا معلومه شوه، چې دی فـاتح نـه و فـاتح بـل ځوك و. دی په دې نه پوهيده، چې په ډېر زور او قـوت خپـل ځان يـوه قوت او قدرت ته سپاري، چې له سلطان او شهنشاه نه د خلکو خدمتګار جوړوي.

په رښتيا، چې د عشق مقام تـه رسېدل هم څه اسانه کار نـه دی او د ښکلا په دربار کې پادشاهي هم پـه تعظيم او احتـرام سرټيټوي.

هلته محمود د اياز تابع دی او سکندر هم په يـوه نظر بـل راز کېږي او قهر و غضب خپل ځای مينې او محبت ته پرېږدي.)) [۷]

۶- **مشرتوب**: سياسي، ټولنيز او مذهبي مشرتوب چې د يـوې ټـولنې د ثبـات، پرمختـګ، انسـجام او سـوکالۍ لپـاره خـورا ضـروري دی، اسـتاد الفـت يـې د انتخـاب لپـاره غـوره معيار د شخص کيفيت ګڼي. استاد الفت وايي هغه ځوک بايـد د يوې ټولنې د مشرتابه مسوليت پرغاړه واخلي چې تر هغه بـل يـې کيفيـت او ظرفيـت زيـات وي، دی بايـد دمخـه او هغـه نـور بايـد ورپسې وي. د الفت پـه نظر کـه پـه ټولنـه کـې د مشـرتابه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره باکفایته اشخاص دمخه وي، نو ټولنه څو ځله زيات پرمختګ کولای شي او که وړ اشخاص شاته او کم کفايته او يا هم بې کفايته اشخاص دمخه وي، نو څو ځله د ټولنې د شاتګ امکان شته. استاد الفت خپل دا تعبير، تحليل او ارزونه د رياضي په عددونو کې توضيح کوي. هغه د ((حسابي خبرې)) او ((استاد وويل)) په نثرونو کې د رياضي د عددونو د موقعيت او کيفيت له مخې په ټولنه کې د مشرتوب دريځ ټاکي، دی د رياضي د استاد له خولې وايي: ((تاسې بايد هر وخت له ځان سره حساب وکړئ او حسابي خلك اوسئ!

د ده يو حسابي درس دا و: که يو عدد له بل سره داسې يو ځای کړو، چې يو پاس او بل لاندې وي لکه ۲ ۲ نو څلور(۴) ترېنه جوړېږي او د دواړو وجود هم په خپل حال نه پاتې کېږي، که دواړه څنګ په څنګ يو ځای کړو لکه: ۲۲ دوه ويشت ورنه جوړېږي او دوه شلې کېږي. د دواړو عددونو شکلونه او صورتونه هم په خپل حال پاتې کېږي، ځکه چې دلته د ملګرتيا او ورورولۍ راز پټ دی او په هغه بل صورت کې تفوق، تسلط او محوه کول معلومېږي.

ده ويل: که دوه مساوي عددونه لکه: (۱-۱) (۲-۲) (۳-۳) هريو له بل نه وړاندې يا وروسته کړو نتيجه يې يوه ده، مګر په دوه متفاوتو عددونو کې تقدم او تاخير ډېر زيات فرق راولي او په مقدار کې ډېر تفاوت راځي. که مونږ(يو) او (نه) (يو) ځای کوو او داسې يې ليکو (۱۹) نونس کېږي، مګر شل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېږي نه، که همدغه دوه عددونه داسې وليکو(٩١)خبره سلوته نږدې کېږي او ډېر زياتوالی پکې راځي.))

((همدغه سبب دی چې په جوامعو کې هغه څوک دمخه کېږي چې قدر او مقدار يې له هغه بل نه زيات وي او د ده په مخکې توب باندې د جامعې قدر او قيمت ډېر لوړېږي، مونږ بايد په دې سُر پوه شو او د هر چا استعداد معيار، مبلغ او مقدار ته وګورو.))(٨)

٧- **فکر پالنه:** لکه څنګه چې دمخه مو يادونه وکړه استاد الفت (فکر) او د (فکر ازادي) د ټولنې د ژغورنې ښه لاره ګڼي، خو تر هغه پورې چې د فکر او مفکر لپاره د ژوند بستر برابر نه شي، نه فکر وده کولای او نه مفکر راټوکېدلی شي. له همدې کبله استاد الفت د فکر روزونکي او فکر پالونکي رول مهم ګڼي او ان تر مفکره يې هم درجه لوړه ګڼي. استاد الفت د فکر پالونکي ته خطاب کوي او وايي: ((دلته د فکر او قلم خاوندان ډېر دي، مګر د فکر او قلم د ازادۍ علمبرداران ډېر لږ دي، ځکه ستا مقام له نورو نه هسک ګڼم، که څوک تا ته د فکر خاوند ونه وايي، زه ورسره کار نه لرم، مګر که د فکر خاوند تا خپل حقدار ونه ګڼي، زه به ورته بې انصافه ووايم.

هغه څوک چې په وطن کې هېڅ ونه لري او د وطن د ازادۍ لپاره سر ورکوي په وطن باندې حق لري. همدغه وجه ده چې د فکر پالونکي مقام له فکر لرونکي څخه ډېر اوچت دی او زه هم دوارو ته په يوه نظر ګورم.))(٩)

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸- د خدمتګارانو پېژندنه: استاد الفت په دې نظر دی چې په یوه ټولنه کې د رښتینو خدمتګارانو پېژندنه اسانه کار نه دی، په تېره بیا په وروسته پاتې ټولنه کې. په داسې ټولنو کې خدمتګاران نوموړکي او نوم پټي دي، هغه څوک چې خلکو ته خدمت کوي، ضرر نه رسوي، امر و نهې نه صادروي، هغه د خلکو په سترګو نه ښکاري، خلک هغه خلک ښه پېژني چې د بادار په بڼه ځرګند شوي وي، الفت دا موضوع چې زموږ د ټولنې یو حقیقي تصویر لري، د ((خدمتګار)) په نامه په یوه نثر کې په خورا ښکلې بڼه تشریح کوي: ((هلته یو رونړد بې لارې روان و، هغه پر سمه لاره برابر کړ، مګر ړوند پوه نشو چې زما رهبر څوک دی.

یو بل په خواره خوب ویده و، په خوا کې یې یوه منګرې سر را اوچت کړ، هغه په بېړه وواژه او ویده هماغسې ناخبره پاتې شو.

د شپې په مسجد کې ناروغه مسافر زګېروي کول، هغه یې په خدمت کې شپه سبا کړه، مسافر سباوون خواته مړ شو او خپل زړه سواندی خدمتګار یې ونه پېژانده، هغه پر لاره روان و، یو ماشوم ته یې یو موټی مېوه ورکړه، مګر یوه هم ونه پیژانده، چې دی څوک دی.

له دې لویې لارې نه هغه ډېر اغزي او کاڼي لرې کړه، مګر څوک چې سبا ته پر دې لاره راځي د هغه له خدمت څخه نه خبرېږي او هغه نه پېژني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په رښتیا، چې مونږ خپل خدمتګاران نه پېژنو او باداران ډېرښه پېژنو.))[۱۰]

۹- **ملي خپلواکي**: استاد الفت ازادي د یوه ملت د بقا او پرمختګ اصلي ضامن بولي او د ملي خپلواکۍ او ملي ناموس د ساتنې او پالنې لپاره د ملي احساس شتوالی ډېر مهم ګڼي او وايي: ((د استقلال ساتنه د ملت قوي جذبې ته ډېر شدید ضرورت لري، که د غه احساس په یوه ملت کې کمزوری شي، هغه د استقلال په قدر و قیمت نه شي پوهېدلی او د همدغسې ناپوهۍ په وجه دغه لوی نعمت ساتلی هم نه شي.

مونږ باید خپل ملي شعور او ملي احساس ډېر ټینګ وساتو او د خپل استقلال تقویه ورپورې مربوطه وګڼو.))[۱۱]

۱۰- **فساد او رشوت**: فساد او رشوت یوه داسې ناوړه پدیده ده چې د ټولنې انډول له منځه وړي، عدالت پښو لاندې کېږي، د ژوند د سالمې ودې مخه نیسي او په لسګونو نور لوی او واړه مرضونه ورڅخه راټوکېږي. په تېرو څو کلونو کې زمونږ هېواد له دې ناروغۍ سره لاس او ګرېوان دی. رشوت خواره او فسادګر هر څه خوري، خو هېڅ مړېږي نه.

استاد الفت همدا رشوت او رشوت خور د ډېرو ناروغیو او مرضونو عامل ګڼي، په ټولنه کې چې چېرته کومه ناروغي ګوري، نو رشوت خور د اصلي عامل په توګه ورته وریادېږي، دی په یوه نثر ((رشوت خوره! ته راپه یاد شوې)) کې د هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

انځور تشریح کوي وايي: ((چاوويل: تندېږي، مګر مرېږي نه، ما ته سمدلاسه ته راپه یادشوې.

بل وويل: ګېډه خو یې مړه ده، مګر سترګې یې وږې دي، بیا ته را په یاد شوې.

یوه وويل: قصاب نه دی، مګر ډېر خلک یې بې تیغه حلال کړي دي، دلته هم ته را په یاد شوې.

هغه بل وویل: منګولي او پنجې یې د لېوانو نه دي او خونخوار دی، دا ځل هم ته را په یاد شوې.

بې ګناه خلک مې په زندان کې ولیدل، ته را په یاد شوې.

هغه ورځ چا پوښتنه وکړه، چې په غلو زهېر، د مجرمينو طرفدار د مظلومانو دښمن، د نا حقی ملګری، د قاتلانو حامي څوک دی؟

ماته ته را په یا دشوې.))[۱۲]

۱۱- سیاست او سیاستوال: استاد الفت د

سیاست اصلي او ظاهري رنګ او د سیاستوال ظاهري منطق او باطني حالت ته هم سخت متوجه دی، د عمل او وینا ترمنځ تضاد د سیاست یوه ځانګړنه ګڼي. اکثره شرقي ټولنې چې اوس د سیاسي تجربې له تلې وتلې، د سیاست په باب د استاد الفت نظر پرې د تطبیق وړ دی. په تېره بیا زموږ په خپله ټولنه کې. استاد الفت د (سیاست) په باب وايي: ((وایه یو څه کوه بل څه.

له بل نه پوښتنه کوه! پخپله هیڅ مه وایه!

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شپه کې د لمر وړانګې ښيه! په ورځ کې د تورتم نښې.
که خبر وي ځان ناخبره کړه! که خبر نه وې د باخبرۍ مظاهره کوه!
شکره لکه مرچ خوره، مرچ لکه شکره.)) [۱۳]

۱۲- **حقيقت موندنه:** الفت د يوه رياليست او متجسس ليکوال په توګه تل د حقيقت په لټه کې دی. هغه پر رښتيا او رښتينو خبرو مين دی. چل او فريب سره يې ورانه ده. هغه څوک د ټولنې او خلکو خدمتګار ګڼي چې ټولنې ته رښتيا ووايي او حقيقت راوسپړي. د الفت په نظر څوک چې حقيقت پټوي، تر ټولو ستر غل همغه دی. الفت دا ډول غل تر ظاهري او هغو غلو چې د خلکو د کور مالونه لوټوي، ډېر خطرناک بولي، دا ډول غله حقيقي غله بولي، په خپل يوه نثر ((حقيقي غل)) کې يې څېره داسې انځوروي: ((په رڼا ورځ يې د ډېرو خلکو په مخکې ډېرخه له موږ نه پټ کړه، ستا خوښه چې غل ورته وايې که نه!
زه خويې غل بولم.
هو! غل دی مګر دپوليسانو په نظر کې نه.
د دې غله لاس قاضي او مفتي نه پرېکوي.
هېڅوک دا غل نه نيسي او نه يې بندي کوي.
د دې غله په ږيره خلې نشته.
ده ډېرخه له موږ نه پټ کړي دي او ډېر زيان يې را اړولی دی ده له موږ نه سره و سپين نه دي پټ کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی ډېرلوی غل دی.
د ده غلاډېره لویه او ستره غلا ده.
دی مال نه پټوي.
د ده غلاته په عادي نظرمه ګورئ!
دی زموږ پیسې نه پټوي.
ده ته دمال او دپیسو غل نه شو ویلای.
دی موږ نه خپل ځان او خپل بد بد کارونه پټوي.
دی خپل حقیقت او ماهیت پټوي.
ځان او حقیقت پټول ډېره لویه او ستره غلاده دا غلاد یوه ملت او مملکت کور ورانوي او ملکونه بربادوي.
په سترګو ننوزي.
له سترګو سره دښمني لري.
هو! داغل له سترګو نه رانجه نه پټوي، سترګې پټوي له مونږ نه ډېر حقیقت پټوي او د حقیقت غل دی، ده ته باید حقیقي غل ووایو.)) (۱۴)

۱۳- قوت او طاقت: د ځواک، قوت او طاقت تعریفونه بېلابېل دي، هر څوک یو قوت د خپل نظر او تعبیر له مخې تعریفوي. څوک علم قوت بولي، څوک زر، څوک زور، څوک ټانکونه، څوک لښکرې، څوک مېړونه او څوک د دنیا نور اسباب، خو د الفت په نظر دا د دنیا اصلي قوت او طاقت نه دی، خو که دا ټول یوچاسره وي چې زړه، اراده او عقیده ونه لري، هغه هېڅ نه شي کولای، استاد الفت د ټولو قوتونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

محرک، بنسټ او ډاډ ځای عقیده بولي. استاد الفت عقیده داسې یو ستر قوت ګڼي چې هېڅ بل قوت ورسره د پرتلنې وړ نه دی: ((ځوک وايي مال دی او ځوک يې په صنعت او تخنیک کې لټوي، ځیني وايي چې علم دی او ځیني يې په ډېرو افرادو غواړي، مګر کله کله چې سړی له دې ټانکونو هغه خوا ددې ډېرو لښکرو ترشا له هوايي طیارو نه پورته نظر کوي، یو دا راز قوت ويني، چې پدې ټولو قوتو زورور او غښتلی دی، له دې قوت سره نه اور او اوبه مقاومت کولی شي او نه په توره او علم ورسره مقابله کېږي. دا قوت هغه عقیده ده چې انسان هر راز ایثار او قربانۍ ته تیاروي او له یوه ملت نه بل شی جوړوي، که دا قوت له یوه ملت سره نه وي او نور هرڅه وي، ته یقین وکړه چې هېڅ يې نه په کاربږي او هرڅه يې پردي دي.

بې عقیدې انسان هېڅ نه دي کړي او هېڅ نشي کولی نه به يې وروسته تردې وکړي، ځوک چې له خپل ژوندون او سر و مال نه سوا یو داسې شی نه پېژني، چې دا ټول ورځنې ځار کړي هغه ته د لویو کارو هیله هېڅ وخت نه کېږي.

عقیده په انسان کې یو فعال عقل، نه وېربدونکی عشق، فرهادي عزم او یو سیلابي حرکت پیدا کوي، چې هېڅوک او هېڅ شی يې مخه نشي نیولی.

د نړۍ په غولي کې چې څه حق او ناحق جنګونه شویدي او کوم کام یا ملت پکې خپل ستر قوت او فوق العاده مقاومت ښودلی، هغه اورومرو په یوه عقیده بنا دی، چې من حیث عقیده ورته ستر قوت ویلی شو. عقیده په اصل کې د انسان

(c) ketabton.com: The Digital Library

او حیوان حد فاصل دی، چې د خپل شعوري ماهیت او متین موجودیت په لحاظ د ډېرې ستاینې حق لري، مګر وروسته چې یو خارجي موجود او جزیي مفهوم پیدا کوي، نو په دوو نوعو بېلېږي، چې حق او باطل عقاید ورته وایي او په دواړو صورتونو کې ورته قوت ویلی شو.

همدغه عقیده ده چې د چا دپاره ایمان او د چا دپاره مسلک شي، څوک یې خپل نصب العین بولي او د ځینو دپاره عشق او مایه وګرزي.))(۱۵)

۱۴- د ظلم نتیجه: دا متل ډېر مشهور دی چې د ظلم کاسه نسکوره ده. د ظلم انجام ښه نه دی، ظالم به اخر تر پښو لاندې کېږي او څېره به یې بربنډه ېږي. د ظالم او مظلوم څېره د قضاوت په وروستي پړاو کې څرګندېږي. استاد الفت له شاعر څخه هیله کوي چې د عادلانه قضاوت لپاره قلم اوچت کړي او دا د شاعر دنده ګڼي چې د ظالم او مظلوم ترمنځ توپیرونه په هنري ښه افاده او خپل مثبت پیغام ولس ته ورسوي. دی دا کار د شاعر تر ټولو غوره تحفه بولي چې ولس ته همدا ډول پیغامونه ورسوي. ((د شاعر تحفه)) په نثر کې وایي: ((زه چې ورغلم هغه په کوټنۍ کې ناست و، سر یې په ګرېوانه کې ښکته کړی و، فکري عبادت یې کاوه.

کله چې هغه سر راپورته کړ او پر ما یې نظر ولوېده، ما خپله تحفه یو د پړانګ پوستکی او یو غزنیچې پوستین د هغه په مخ کې کېښوده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغـه وویـل: دا یـو د ظـالـم پـوټکی دی، ځکـه لـه پښـو لانـدې لوېږي، دا بل د ضـعیفانو لـه پوسـتکو نـه جوړ دی او پـر غـاړې پورې تعلق نیسي.

د شاعر تحفه باید همدغسې وي او همدغه معنی ولري.

دی بایـد دا دوه منظـرې همدغـه راز وښیي او خلـك پـه دغـه رمز ښه پوه کړي.

په دغو خبرو زه له خوبه راویښ شوم او پـه خـوب کـې د خپـل خوب په تعبیر پوهیدلی وم.))(۱۶)

۱۵- وړوکــوالی او لویــوالی: اســتاد الفــت

وړوکوالی او لویوالی په ظاهري لویوالي او کوچنیوالي کې نـه ګوري، دی هغه شی لوی ګڼي چې په خپله (اصل) وي، نـور ټـول شیان چې له همدې اصل څخـه راوتلي وي، کـه څـه هـم لـه اصـل څخه لوی ښکاري، خو په حقیقت کې تر هغه کـوچني دي. الفـت په دې نظر دی چې که اصل له منځه لاړ شي، نو ټول هغـه شـیان چې له دې اصله راټوکېدلي او ډېر لـوی ښـکاري او یـا هـم لـوی وي، لـه منځـه ځـي. لـوی شـیان تـر یـوه وختـه لـوی وي، دایمـي ژوند نه لري، خو اصل همغه شی دی چې که ظاهراً ډېر کـوچنی ښکاري، خو عمر یې دایمي دی. الفت د ((لـوی او وړوکـي)) پـه نثر کې دا موضوع په ډېر ښـه ډول بیـانوي، وایـي: ((پـه شـفتالو کې زړی دی په زړي کې ونه ولاړه ده.

د غنمـو پـه وږو کـې دانـه شـته، پـه دانـو کـې همدغسـې وږي شته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په چرګه کې هګۍ ده په هګۍ کې چرګه ده.

دغه يوه دانه پندانه، چې ګورې تېل او پلته دواړه لري او په حقيقت کې بله ډيوه ده، مګر ستا سترګې دغه رڼا نه ويني.

ته خبرنه يې، چې په يوه دانه او په يو ځاځکي کې عالمونه پراته دي.

ته پخپله هم دغنم په دانه کې وېده وې بيا دې په يوه ځاځکي اوبو کې لامبو وهله نن په لويه بېړۍ کې ناست يې او په لويو دريابونو کې ګرځې.

څه شی، چې ته وړوکی ګڼې هغه هم لوی دی يا هغه څه، چې تا ته لوی ښکاري هغه هم کوچنی او وړوکی دی.

ته ونه لويه ګڼې هغه په يوه زړي کې ده.

تا ته زړی وړوکی معلومېږي په هغه کې غټه ونه ځای شوې ده.

دغه غټه هندوانه، چې ګورې کال ته نه پاتې کېږي او عمر يې ډېر لنډ دی، دغه د هندوانې کوچنی زړی تا ته هر کال تازه هندوانې درکوي.

د زړي قيمت له هندوانې نه لږ نه دی.

که زړی ورك شو هندوانه ورکېږي.

نو راشه هېڅ شی وړوکی او کوچنی مه ګڼه، ځکه چې دلته غټ او کوچنی لوی او وړوکی نشته، ټول برابر دي يوازې خدای لوی دی او بس.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نن ورځې ديموکراسي له همدغسې ژوند کتنې څخه پيدا شوې او د ډېر دقت نتيجه ده.))[١٧]

١٦ - **غوره مالي**: غوړه مالي او غوړه مالان يوه بله ناروغي ده، چې ډېر واکمن او ډېر دربارونه يې له ګړنګونو غورځولي دي. همدا غوړه مالان دي، چې د واکمن هرې نامنطقي خبرې ته منطقي رنګ ورکوي او په دې وجه خپل موقف ساتي. استاد الفت په دريو مختلفو دريځونو کې د يو غوړه مال د ژبې اړولو مهارت ته ګوته نيسي او د هغو ماهيت څرګندوي وايي: ((يوه پاچا له چانه پوښتنه وکړه، چې زما په ورغوو باندې ولې وېښته نشته.

هغه وويل: ځکه چې پاچا پخپلو لاسونو باندې په لپو لپو روپۍ خلکو ته ورکوي او ورغوي يې سولېږي.

پاچا وويل: چې د نورو خلکو ورغوي، خو هم ماغوندې دي.

هغه وويل: هغوی هم پخپلو لپو ستا له لپو نه څه اخلي او ورغوي يې سولېږي.

پاچا بيا وويل: هغه چې زه هېڅ نه ورکوم د هغوی ورغوي هم دغه شان دي.

هغه په ځواب کې وويل: هغوی چې ستا بخششونه د نورو په حق کې ويني، نو له ډېر حسرت او ارمانه خپل ورغوي سولوي او افسوسونه کوي.))[١٨]

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۷- **خیال او فکر**: لکه څنګه چې مو دمخه یادونه وکړه، د استاد الفت د فکر وړانګې د ژوند هر ډګر ته رسېدلې، خپله هم شاعر او فیلسوف دی، د خیال او فکر، شعر او فلسفې پر رمزونو پوه دی. استاد الفت د لوړ خیال او ژور فکر نتیجه یوه ګڼي، د شعر او فلسفې مفهوم او د بیان مقصد هم یو ګڼي. د استاد یو نثر «شعر او فلسفه» نومېږي. ده په دې لنډ نثر کې یوه ډېره لویه مانا، پرتلنه او بیا نتیجه رانغاړلې ده. هغه وایي: «وربځې پورته په هوا کې دي، څاګانې ښکته په ځمکه کې.

هغه څه چې په هسکو وربځو کې شته په ژورو څاګانو کې هم شته په دغو اوبو باندې هم هماغه تنده ماتېږي.

د لوړ خیال او د ژور فکر نتیجه یوه ده.

ته: یا خپل نظر ډېر لوړ کړه یا په خپل ګرېوان کې ډېر سر ښکته کړه:

د شاعر او فیلسوف فرق

همدغه دی

زه شعر او فلسفه دغه

شان ګڼم»(۱۹)

۱۸- **ژوند او حرکت**: الفت ژوند د حرکت محصول ګڼي، هغه ژوند چې حرکت په کې نه وي، هغه کې برکت نه وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ساقط وي. الفت په دې نظر دی، هغه څوک د ژوند ، څښاک او خوراک حق لري چې د حرکت په حال کې دی. هغوی چې ځای پرځای ناست دي، د الله قانون هم د څښاک او خوراک مستحق نه دي ګڼلي، الفت د شريعت دې رمز او مجوز ته د يوه لاروي د منطق په هنداره کې اشاره کوي او دا بيانوي چې ژوند ، څښاک او خوراک هغه وخت کېږي. چې انسان د حرکت په حال کې وي. استاد الفت وايي: ((مونږ د خپلو کورونو له ځنګه په ډېره کې ناست وو.

له پاسه يو لاروی راغی د ونې ډډ ته يې ډډه ولګوله.

له ملانه يې ډوډۍ پرانيستله او له څه شي سره يې په خوند خوند خوړله، مونږ ورېي ترېي وو ، هغه ځان موړ کړ او يخې اوبه يې وڅښلې.

مونږ روژه وو. هغه بوزه و ، ځکه چې په مسافرو باندې روژې نشته.

لاروي وويل: ماته د خوړلو اجازه شته او تاسو ته نشته.

ماته خدای خواړه او اوبه رواکړي دي، په رمز او معنیٰ پوهېدل په کار دي.

د خدای کارونه بې حکمته نه دي، تاسې د دغه عملي تعليم په اصلي معنیٰ بنه فکر وکړئ!

تاسې ولې ورېي یاست او زه موړ يم؟

زه په کار او مقصد پسې روان يم او تاسې ځای پر ځای پراته یاست.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستاسو حرکت لنډ دی، ځکه يې وړې کړئ!
تاسې د خدای قانون منلی دی، مګر پوه شوي پرې نه ياست.
زه راوګرځېدم، چې تاسې په دغه راز پوه کړم او له لوړې نجات
ومومئ، پاڅېږئ روان شئ او لرې ځای په نظر کې ونيسئ!
لوړه او تنده په توقف او سکون کې ده په حرکت کې نشته.))(۲۰)

۱۹- رڼايي: الفت علم او رڼايي د خلکو د ويښتابه لپاره اساسي وسيله ګڼي، څومره چې خلک په تياره کې وي، پر کورونو يې د لوټ او تالان وېره شته، غله به پرې لګېږي او مالونه به يې پټېږي، غله په تياره کې لوټ کوي، نو که څوک غواړي خپل مال او سر يې خوندي شي، بايد په خپل کور کې ډيوې ولګوي، له ډيوو څخه د الفت تعبير علم، پوهه او ذکاوت دی. هغه همدا مطلب په ډېر استادانه ډول د (غلو ډيوه) تر عنوان لاندې په يوه هنري نثر کې واضح کړی، وايي:
((سپوږمۍ ورکه شوه، شپه ډېره تياره وه، غله په تورتم کې راغله په کاله ننوتل.
دوی خبرنه وو، چې ښه ښه مالونه چېرته ايښي دي، ځکه يې ډيوه ولګوله او مال يې لټاوه.
د کور و کلي خلکو چې رڼا وليده را پاڅېدل دغلو مخه يې ونيوله او غله يې وپېژندل، يوه وويل: له تورتم نه د غلو ډيوه هم ښه ده.
مونږ غله په رڼا کې وليدل او راويښ شوو.
هو! مونږ غلو راويښ کړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمونږ په کور کې غلو ډیوه ولګوله.)) [۲۱]

۲۰ - ټولنیز سمون: متلونه او اصطلاحګانې د یوې ټولنې د ناخوالو او ټولنیز ژوندانه د اوږدو تجربو نچوړ دی، متلونه او ګړنې د ټولنې نیمګړتیاوو ته نغوته کوي او د لانجې د حل لپاره وروستۍ منطقي وسیله ده. استاد الفت هغو متلونو ته هم خورا متوجه دی، چې پخوا جوړ شوي او اوس یې کله کله نتیجه معکوسه راووځي. استاد الفت په ډېر ظرافت سره دې ډول متلونو ته نغوته کړې او له هغو څخه یې ډېره باریکه خو مثمره معنوي نتیجه راویستې ده. ده استاد الفت د ((ښوک وایي)) په نثر کې یو شمېر هغه متلونه چیلنج کړي چې په ټولنه کې لا تر دې دمه کارول کېږي، خو په عملي مانا کې یې یو څه بدلون راغلی دی. استاد الفت وایي: ((ښوک وایي چې کوږ بار تر منزله نه رسېږي او د دروغو منزل لنډ دی.

د دروغو مزل خو تر اخرته پورې دی او کاږه بارونه ترهماغه وخته مزله ته رسېږي. ښوک وایي چې بد ګرزې بد به پرزې.

که دا خبره رښتیا وای اوس، خو به یو سړی روغ نه و پاتې.

ښوک وایي چې د دروغجن مخ تور دی. ما خو ډېر دروغجن ولیدل، چې مخونه یې تک سپین دي.

ښوک وایي، چې د شیطانانو دې کور وران شي.

ښوک وایي، چې د غله په غره کې ځای نشته.

رادې شي ودې ګوري، چې ښارونه بازارونه ترې نه دي ډک؟

ښوک وایي چې غل نه یې له پاچا مه ډارېږه!

(c) ketabton.com: The Digital Library

ايا د ناحقۍ له شاهدانو نه وېره نه ده په کار؟
څوک وايي چې په تشو خبرو کار نه کېږي؟ دلته خو په خبرو هرڅه کېږي او بې خبرو هېڅ نه کېږي.
څوک وايي چې د غله په زړه خلي وي، ډېر غله شته چې ببخي زړه نلري.
څوک وايي چې ډېر وايي لږ ترې خېږي، ما خو وليدل چې هېڅ ترې نه خېږي.)) (۲۲)
دا د استاد الفت د فکر هغه شل ليدلوري وو، چې ما ورته په ډېر لنډيز سره اشاره وکړه. د استاد الفت هر نثر د ژوند يوه خوا راسپړلې، ټول کليات يې له همداسې فکري ژورتياوو ډک دي، پر يوه نثر يې يو نثري اثر ليکل کېدی شي، ټول نثرونه يې دومره خواږه او له رمزونو ډک دي چې سړی يې لوستل پيل کړي، نو تر هغه يې چې پای ته نه وي رسولی، پرېږدي يې نه، هر نثر يې د منطق او جاذبې ځانګړې قوه لري. ما خپله ليکنه په جبري ډول دلته ودروله او که نه د غځولو تلوسه يې نوره هم زياته ده. په ټوليز ډول ويلای شو چې الفت فکر او هنر دواړه سره داسې غاړه غړۍ کړي چې کله يې څوک نثر لولي، نو د فکر او ښکلا دواړه ملکې يې لاسنيولی ترپايه ځان سره بيايي او مطلوبې نتيجې ته يې رسوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

۱- ادبي خېړنې، محمد صديق روهي، ننګرهار پوهنتون، ۱۳۶۰ل کال، ۹۳ مخ.
۲- غوره نثرونه، ګل پاچا الفت، پښتو ټولنه، ۱۳۳۶ل کال، ۱۱۸مخ.
۳- د استاد الفت نثري کليات، د محمد اسمعيل يون راټولونه، يون کلتوري يون، ۱۳۸۷ل کال، ۲۱۶مخ.
۴- غوره نثرونه، ګل پاچا الفت، پښتو ټولنه، ۱۳۳۶ل کال، ۸۴ مخ.
۵- ليکوالي، املا او انشا، ګل پاچا الفت، پښتو ټولنه، ۱۳۳۹ل کال، ۲۰۹ مخ.
۶- غوره نثرونه، ګل پاچا الفت، پښتو ټولنه، ۱۳۳۶ل کال، ۲۶ مخ.
۷- د استاد الفت نثري کليات، د محمد اسمعيل يون راټولونه، يون کلتوري يون، ۱۳۸۷ل کال، ۱۰۴ مخ.
۸- غوره نثرونه، ګل پاچا الفت، پښتو ټولنه، ۱۳۳۹ل کال، ۱۱۳مخ.
۹- د استاد الفت نثري کليات، د محمد اسمعيل يون راټولونه، يون کلتوري يون، ۱۳۸۷ل کال، ۳۶۹ مخ.
۱۰- غوره نثرونه، ګل پاچا الفت، پښتو ټولنه، ۱۳۳۶ل کال، ۷ مخ.
۱۱- اصلاح ورځپاڼه، ګل پاچا الفت، ۱۳۴۰ل کال، د سنبلې (۵) نېټې ګڼه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۲- څه لیکل یا لیك پوهه،اتحاد مشرقي مطبعه،۱۳۲۸ل کال، ۵۸ مخ.
۱۳- د استاد الفت نثري کلیات،د محمد اسمعیل یون راټولونه، یون کلتوري یون، ۱۳۸۷ل کال، ۷۹۰ مخ.
۱۴- پښتو نثرونه، ۱۳۵۰ل کال، کابل، ۷۹-۸۰ مخونه.
۱۵- کابل مجله، ګل پاچا الفت، ۱۳۲۳ل کال، ۶-۸ مخونه.
۱۶- د استاد الفت نثري کلیات،د محمد اسمعیل یون راټولونه، یون کلتوري یون، ۱۳۸۷ل کال، ۷۱ مخ.
۱۷- غوره نثرونه، ګل پاچا الفت،پښتو ټولنه، ۱۳۳۶ل کال، ۵ مخ.
۱۸- څه لیکل یا لیك پوهه،اتحاد مشرقي مطبعه،۱۳۲۸ل کال،۸۳ مخ.
۱۹- غوره نثرونه، ګل پاچا الفت،پښتو ټولنه، ۱۳۳۶ل کال،۱۱۴ مخ.
۲۰- غوره نثرونه، ګل پاچا الفت، پښتو ټولنه، ۱۳۳۶ل کال،۲ مخ.
۲۱- نوی سبك او نوی ادب، ګل پاچا الفت، داخلي نشرات، ۴۴مخ.
۲۲- د استاد الفت نثري کلیات، د محمد اسمعیل یون راټولونه، یون کلتوري یون، ۱۳۸۷ل کال، ۳۴۱مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نظم رغنده توکونه

دا لیکنه هم پر (۱۳۹۴ل) کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو د پښتو څانګې د استادانو او محصلینو په حضور کې د یوه علمي کنفرانس په بڼه اورول شوې ده.

د نظم په معمولو تعریفونو کې یو هم دادی: ((نظم هغه کلام دی چې وزن او اهنګ ولري.)) وزن یې د نظم تر ټولو اساسي رکن ګڼلی دی. څېنو (قافیه) هم د نظم یو عنصر ګڼلی او څېنو لا (ردیف) هم ورسره ملګری کړی دی. مخکې تر دې چې د نظم ټولو رغنده توکونو ته اشاره وکړو، ښه به وي چې د وزن رغوونکي عناصر وپېژنو.
وزن ته مو څکه لومړیتوب ورکړ ؛ همدا زموږ فرضیه ده، چې وزن د نظم اساسي رکن دی او د نظم نورې برخې لومړی پر وزن راڅرخي او بیا په مجموعي ډول د نظم د رغښت سبب ګرځي. دلته غواړو لومړی د وزن پر همدغو رغنده عناصرو لږ شان رنا واچوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

غږ یا اواز: ((غږ، اواز یا فونیم د ژبې تر ټولو کوچنی غږیز عنصر دی چې په خپله کومه مانا نه لري، خو په مانیزو کلمو کې مانیز توپیر پیښوي.))[1] غږ پر نورو عناصرو د تجزیې وړ نه دی، همدا غږ دی چې د څپې د جوړښت سبب ګرځي. غږ او څپه دواړه بیا په خپل وار سره د وزن د جوړښت عامل ګرځي. غږ د ګړنۍ ژبې اساس ګڼل کېږي، که غږ نه وي، ګړنۍ ژبه نه شته. منثوره او منظومه ګړنۍ لیکنۍ وینا په مجموعي ډول ټوله ژبه جوړوي، د ګړنۍ ژبې بنسټ غږ او د لیکنۍ ژبې اساس توری دی. که غږ نه وي، نه څپه شته، نه اهنګ او نه وزن او نه هم نظم، نو ځکه خو غږ د وزن او نظم لومړنی بنسټ ګڼل کېږي.

څپه، هجا، سپلاب: ((د وینا تر ټولو کوچنی واحد دی چې له څو غږونو څخه رغېدلی وي. د غږونو دا مجموعه له واټن پرته له خولې څخه راوځي او بېرته قطع کېږي.))[2] یانې هر هغه غږ یا غږونه چې له کوم خنډ او ځنډ پرته په یو ځایي ډول له خولې څخه راووزي هغه یا هغو ته څپه وایي. څپې بیا دخپل جوړښت له مخې پر لنډو او اوږدو، تړلو او خلاصو څپو هم وېشل کېږي. یوه څپه کېدی شي مانا ولري او یا یې ونه لري.

څپه د وزن یو اساسي عنصر بلل کېږي او د څپو له منظم او سنجول شوي ترتیب پرته د وزن رغښت ناشونی دی. د وزن د تول او انډول لپاره څپه تر ټولو ښه معیار دی، همدا څپه ده چې په وزن په تېره بیا په مقید وزن کې د هستې رول لوبوي.

خج: خج د وزن یوه برخه ګڼل کېږي چې هم د نظم پر وزن خپل اغېز کوي او هم د کلمې پر مانا او محتوا. خج د نړۍ په ټولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبو کې نه شته، ، ځینو ژبو کې د اهنګ لوړوالی او ټیټوالی د جملې یا کلیمې د مانا د بدلون سبب ګرځي خو په پښتو کې د اهنګ تر څنګ خج هم په کلمه او هم په جمله کې د وزن د بدلیدو او هم د مانا د تغیر سبب ګرځي. پښتو یوه (خجنه) ژبه ګڼل کېږي. ((خپله خج یا فشار د اساسي فونیمونو له دراندو او سپك تلفظ کولو څخه عبارت دی چې سره ترکیب کېږي، یانې فشار دلته مورفیمونو او کلمو ته ځانګړی شوی او دېته صرفي فشار ویل کېږي، یو هجایي مورفیمونه تل د یوه دروند فشار درلودونکي دي، خو په څو هجایي مورفیمونو او کلمو کې دروند یا سپك فشار حتی منځنی فشار هم کېدی شي چې موجود وي...))[۳] په بله وینا ((د وینا پر مهال پر سپلابونو باندې دغه لوېدونکي زور ته په اصل کې خج وایي.)) ([۴])په پښتو ژبه کې خج د وزن اساسي برخه ګڼل کېږي، هر کله چې خج له خپل ټاکلي ځایه پرته پر بل ځای راشي، نو وزن په اتومات ډول خپل اهنګ او انډول له لاسه ورکوي. خج په پښتو نظم کې د وزن د ثبات سبب ګرځي، مهمه خبره داده چې خج پر ټول پښتو منظوم (ازاد او مقید) کلام دواړو باندې یو شان د تطبیق وړ دی.

((په پښتو کې (دولت لواڼی) لومړنی شاعر دی، چې ځینې نظمونه یې د (خلیل بن احمد فراهیدي) پر عروضي سیستم برابر دي)) ([۵]) او تر هغه وروسته د (میاه شرف) ځینې شعرونه یا نظمونه پر عربي عروضي سیستم برابر دي. نور نو له امیرکروړه رانیولې بیا تر دې دمه پورې د ټولو شاعرانو او ناظمانو کلام د پښتو خپل شعري یا نظمي جوړښت تعقیبوي، پوهاند زیار دې ډول جوړښت ته ((سپلاب تونیك یا څپییز

(c) ketabton.com: The Digital Library

خجیز جوړښت)) [۶] ویلی. په دې مانا چې څپه او خج د وزن یا نظم رغنده توکي دي او د نظم اساس پر همدې څیزونو ولاړ دی. پښتو نظم د څپییز جوړښت له مخې ټول یو شان سیستم تعقیبوي، په دې مانا چې په یو نظم کې تر هرو دریو څپو وروسته ضرور څلورمه څپه خجنه راځي، که چېرې پر څلورمه څپه خج رانه شي، نظم خپل وزن له لاسه ورکوي، دا قاعده زموږ پر ولسي او لیکني ادب ټولو باندې یو شان د تطبیق وړ ده، پښتو لنډۍ به د بېلګې په توګه یاده کړو:

سترګې مې ستا په لور څلور شوې

څلور اته شوې اتــه شــپاړس شوې مینه

د څپو لـه مخې لـومړۍ مسره (۹) او دویمه یې (۱۳) ده، پر هرې څلورمې څپې خج راځي، ټولې لنډۍ د څپییز خجییز جوړښت له مخې همدا یوه قاعده تعقیبوي.

څپییز جوړښت:

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹				
ستر	ګې	مې	ستا	په	لور	څـ	لور	شوې				
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳
څـ	لور	ا	ته	شوې	ا	ته	شپا	ړس	شوې	مـ	يـ	نه

خجییز جوړښت:

V V V– V V V –V

V V V– V V V– V V V – V

ټولې لنډۍ همدا یوه قاعده او سیستم تعقیقوي.

په پښتو نظم کې د ازاد نظم په ګډون د لومړۍ مسرې یا پر لومړۍ، دویمه، دریمه او یا هم څلورمه څپه خج راځي، خو

(c) ketabton.com: The Digital Library

که پر دې هرې يوې څپې خج واقع شو، درې څپې وروسته په اتومات ډول نورې څپې خج اخلي او په دې ډول د نظم وزن پوره کېږي. که د خج په واردولو کې دا درې څپييز واټن له منځه لاړ، نو وزن خپل وزن له لاسه ورکوي.

اهنګ: دا چې اهنګ د وزن برخه ده که وزن د اهنګ؟ او بيا دا چې وزن د نظم اساسي برخه ده که اهنګ او که دواړه؟ پر دې به وروسته د خپلې فرضيې د اثباتولو په ترڅ کې خبرې وکړو، خو اوس راځو د اهنګ لغوي مانا ته!

الف- اهنګ له لغوي پلوه: د بېلابېلو ژبو فرهنګونو او قاموسونو د اهنګ لغوي مانا په بېلابېلو بڼو خو يو بل ته په نږدې مانا کارولې ده، قاموسونو اهنګ د ((اواز، غږ، غاړه، د اواز وزن، تکل، اراده، دود، طريقه، لحن، مقصد، د ګنبدې او محراب کوږېدل، ژۍ، څنډه، کناره، صف، غږيز تغير، کتار)) په مانا کارولی دی.

په انګليسي قاموسونو کې د اهنګ لپاره د ريتم(Rhythm) نوم ليکل شوی چې د ((وزن، سجع، تال، موسيقۍ، نڅا...)) په مانا راغلی دی.

ځينو بيا **ميلودي:** (د اساسي تون د اواز حرکت)، **خج:** (د اساسي غږونو سپك او درانده تلفظ کېدل)، **شدت:** (درو‌ند او سپك تلفظ او د تون قوت)، **ريتم:** (پر عبارتونو د خجنو او ناخجنو څپو بدلېدل)، **لحن:** (په خبرو کې غږيز تغير، **بېلتون او پيوستون:** (له ځنډ او ځنډ پرته يوه کلمه له بلې سره لوستل) دا ټول د اهنګ برخې ګڼلې))[٧] او وايي چې دا ټول په ګډه اهنګ جوړوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب- اهنګ له اصطلاحي پلوه: له اصطلاحي پلوه هم اهنګ په بېلابېلو ډولونو تعریف شوی دی، ځینې وایي ((اهنګ د غږونو یو داسې ترکیب او اوډون دی چې جګوالی او ټیټوالی لري یا زیر و بمې بڼه مومي. او یا هم په نظم کې د لفظونو ترمنځ یو غږیز امتزاج یا ګډ منظم ترکیب دی چې پر خج د نظم وزن او موسیقي برابروي.))[8] ځینو بیا د ترکیبونو منظمې ادا ته اهنګ ویلی دی.

ځینې نور وایي: ((د غږونو موج او موسیقیت ته اهنګ ویل کېږي، له جملو، فقرو او عبارتونو سره اړه لري، په دې مانا چې د ژبې د نحوي ګروپونو ځانګړنه ده.))

اهنګ له څلورو ځانګړنو څخه رامنځته کېږي: لوړوالی او ټیټوالی یا زیر وبمې، شدت یا زنګ، وخت یا امتداد.))[9]

قافیه: ځینو ادبپوهانو قافیه او ردیف هم د وزن او نظم یو رکن ګڼلی او وایي همدا قافیه ده چې د وزن او نظم د جوړښت او ښکلا سبب ګرځي. خو ځینې نور بیا قافیه د وزن په اساسي ارکانو کې نه راولي. دلته غواړو قافیه هم له لغوي او هم له اصطلاحي پلوه په لنډو ټکو کې توضیح کړو.

الف- قافیه له لغوي پلوه: قافیه چې په همدې بڼه او جوړښت یې په پښتو او دري کې کاروو، اصلاً عربي کلمه ده ((د عربو په لغت کې وروسته، شا، څټ او ورپسې تلونکي ته وایي.))

ب- قافیه له اصطلاحي پلوه: ((د بیتونو د دورونو د پای کلمو همغږۍ ته وایي، یا په بله وینا د مصرع بیت د هرې مسرې او د هر نامصرع بیت د پای کلمه چې شعر وربانديې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ختمېږي او اعاده يې په ورپسې بيتونو کې لازمه وي، قافيه ګڼل کېږي. يا هم هغه کلمې چې د دورونو په پای کې لازمه هماهنګي ولري د قافيې کلمې ګڼل کېږي)).[۱۰] په بله وينا: دوه او يا څو بېلابېلې کلمې چې په خپل منځ کې يو او يا هم تر هغه زيات مشترک غږونه يا توري ولري، په خپل منځ کې هم قافيه ګڼل کېږي.

رديف: ځينو ادبپوهانو رديف هم د وزن يوه برخه ګڼلې، خو ځينو نورو بيا رديف په قافيې پورې تړلی عنصر بللی، کله چې قافيه نه وي، نو د رديف بحث اصلاً هېڅ مطرح کېږي نه، خو کله چې په يوه نظم کې قافيه راشي او بيا ورپسې رديف، نو رديف هم د نظم يا وزن په جوړښت کې خپل رول لوبوي. دلته غواړو رديف له لغوي او اصطلاحي پلوه په لنډيز سره معرفي کړو:

الف- رديف له لغوي پلوه: ((رديف په لغت کې پر يوه اس باندې د چا تر شا دويم سور، کېږ، څېره، کتار، چيل، پسې شا، ترڅنګ، غبرګو سورو او دوه سورو ته وايي.))

ب- رديف له اصطلاحي پلوه: ((رديف له قافيې څخه بېلې او مستقلې هغه (يوه يا څو) کلمې يا وييکي دي چې په ټولو بيتو کې عيناً تکرارېږي.))[۱۱]

په بله وينا رديف هغه يوه يادوه خپلواکې کلمې يا ناخپلواک مورفيمونه دي چې په نظم کې تر قافيې وروسته په يوه شکل او يوه مانا تکرارېږي. او نظم ته مانيزه او شکلي ښکلا ورکوي. يا ((رديف هغه کلمه يا کلمې دي چې تر قافيې وروسته په يوه شکل او تقريباً په يوه مانا تکرارېږي، رديف په نظم کې اختياري بڼه لري، خو کله چې په قافيه وال نظم کې تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

قافيې وروسته راشي، په نورو مقفی مسرو کې يې راوړل ضروري دي))،([۱۲]) دا قاعده په غزل، قصيده او يو شمېر نورو فورمونو کې دزيات تطبيق وړ ده. تر دې يادونو وروسته اوس راځو وزن ته!

وزن: لکه څنګه چې دمخه مو يادونه وکړه، کله چې د نظم د رغنده توکونو په باب خبرې کېږي، نو د ځينو خلکو ذهن ته تر ټولو دمخه د قافيې او رديف خبره ودرېږي، چې ګڼې دا به د نظم اساسي توکي وي، خو کله چې څوك د نظم اساسي جوړښت ته ځير شي بيا ورته پته لګي چې قافيه او بيا تر هغه وروسته رديف د نظم په فروعاتو کې راځي، نه په اساسي ارکانو کې. د نظم اساسي رکن په حقيقت او واقعيت کې (وزن) دی، البته قافيه او رديف په تېره بيا قافيه په مقيدو نظمونو کې په خپل وار سره د وزن په جوړښت کې خپل نقش لري، خو د نظم د اساسي رکن په توګه تر ټولو د مخه (وزن) اساسي نقش لري. دلته غواړو (وزن) هم له لغوي او هم له اصطلاحي پلوه په لنډيز سره معرفي کړو:

الف- وزن له لغوي پلوه: وزن له لغوي پلوه (تول، اندازه، د عروضو په علم کې د شعر بحر، عزت، قدر وقيمت، محتوا، پيمان) او د اندول مانا ورکوي، په پښتو، دري او ځينو نورو ژبو کې تقريباً په يوه شکل او يوه مانا کارول کېږي، خو اصلاً دا هم د نظم په شان عربي کلمه ده، په عربي کې دا کلمه ثلاثي مجرده بڼه او مصدري حالت لري، اوزان، توازن، وزين، متوازن او نورې کلمې له همدې (وزن) څخه مشتق شوي دي.

ب- وزن له اصطلاحي پلوه: ادبپوهان وايي: ((د شعر وزن د هغه نظم او تناسب زېږنده ده چې د کلمو په غږونو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

رامنځته کېږي.)) وزن د نظم اساسي رکن دی، له وزن پرته د نظم انډول نه برابرېږي په حقیقت کې هېڅ رغښت نه مومي. د وزن په جوړښت کې تر ټولو زیات او مهم څیز څپه ده، چې وزن تري جوړښت مومي، د څپو د شمېر له انډول پرته وزن خپل وزن له لاسه ورکوي.

وزنپوهان وايي: ((وزن په پرله پسې ډول د ترنمي ټوټو د ټاکلي نظام ترتیب دی چې په کلمو کې د لنډو او اوږدو څپو له ټاکلي ترتیب څخه رامنځته کېږي.

یا هم: د خبرو په غږونو کې تناسب او نظم ته وزن وايي.))(۱۳)

ځینو بیا وزن پر کمي او کیفي برخو وېشلی ، په دې مانا چې ((که چېرې د څپو زماني امتداد د وزن بنسټ شي، نو د بېته کمي وزن وايي، خو که چېرې د شعر ځینې څپې د غږ د لوړوالي او ټیټوالي یانې زیر و بم له مخې عیارې او منظمې شي، نو د بېته کیفي وزن وايي.)) په هغه ډول کې چې یوازې د څپو شمېر د نظم بنسټ ګڼل کېږي، ((یانې دا چې د یوې مسرې د څپو شمېر له بلې سره مساوي شي، هغه ته (عددي وزن) ویل کېږي.))(۱۴)

ځینو ادبپوهانو یا وزنپوهانو په ځینو ژبو کې (څپه) د (وزن) ځانګړنه ګڼلې او ځینو نورو بیا (متحرک غږونه) د وزن اساسي بنسټ ګڼلی دی.

ځینې نور بیا وايي. ((وزن ، د بېلابېلو اجزاو تر منځ یو کیفي تناسب دی، دا تناسب چې په مکان کې رامنځته شي قرینه ورته وايي او که په زمان کې واقع شي وزن ورته وايي.)) (۱۶)

اوس غواړو نظم له لغوي او اصطلاحي پلوه معرفي کړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف- نظم له لغوي پلوه: له لغوي پلوه ((د مرغلرو پېيلو، ترتيبولو، سينګارولو، شعر ويلو او وزنوال کلام ته ويل کېږي.))[۱۵] د نثر (پاشلو) مخالفه مانا ورکوي. خپله د (نظم) کلمه چې موږ يې په پښتو، دري او ځينو نورو ختيزو ژبو کې کاروو، هم يوه عربي کلمه ده، په عربي کې دې ته (ثلاثي مجرد) لغت وايي، په دې مانا چې له (دريو تورو) جوړ شوی او د تجزيې وړ نه دی، له دې دريو تورو چې يو هم کم شي، کلمه خپله مانا له لاسه ورکوي. دا کلمه مصدري حالت لري، ناظم، منتظم، منظم، نظام، انتظام، تنظيم او نورې کلمې هم له همدې مصدري حالت څخه راوتلي، چې بېلابېلې ماناوې ورکوي.

ب- نظم له اصطلاحي پلوه: ((نظم هغه کلام دی چې وزن او اهنګ ولري.)) قافيه، رديف هم په نظم کې کارول کېږي او د نظم د لا ښه تنظيم او خوندورتيا سبب ګرځي. خو تر ټولو مهم عناصر يې وزن او اهنګ ګڼل شوي دي، په تېره بيا وزن، يانې هر موزن کلام نظم ګڼل کېږي.

د نظم تر دې لغوي او اصطلاحي شننې وروسته اوس راځو خپلې فرضيې ته چې د نظم رغنده توکونه کوم دي؟

وزن دی، اهنګ دی، قافيه ده، رديف دی، څپه ده، خج دی، غږ دی او که کوم بل څه؟؟؟

دې کې شك نه شته چې غږ، څپه، خج، اهنګ او وزن ټول د نظم رغنده برخې جوړوي، خو که دلته په ترتيب سره يادونه وکړو، لومړی غږ وڅېړو، نو دا به راته په ډاګه شي چې غږ په يوازې ځان وزن نه جوړوي، غږ يوازې د غږ په توګه د مطالعې وړ دی، پر نورو اجزاوو د تجزيې وړ هم نه دی، کله چې غږونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره یو ځای شي نو پر څپه بدلېږي، دلته ګورو چې یو انکشاف رامنځته شو، البته غږ د ژبې اساس ګڼل کېږي، چې له هغه پرته ژبه نه شي رامنځته کېدی، خو یوازې د بنسټ په توګه د بحث وړ دی، کله چې د غږونو تر امتزاج وروسته څپه رامنځته شي نو که له څپې سره نورې څپې یو ځای نه شي، نو څپه هم په یوازې ځان د اهنګ او وزن د جوړېدو سبب نه ګرځي، البته هره څپه خپل خپل اهنګ لري، خو دا یو څپییز اهنګ په انفرادي ډول د ټول نظم د جوړښت سبب نه ګرځي، البته که د څپو له تعدد او ترکیب څخه سنجول شوی اهنګ رامنځته شي، نو همغه مقصود اهنګ ګڼل کېږي، که خپله اهنګ په انفرادي ډول په پام کې ونیسو، له واول غږونو څخه رامنځته کېږي، که چېرې د یوې خلاصې څپې اهنګ په پام کې ونیسو، نو تر هغه چې پرې بله څپه زیاته شوې نه وي اهنګ نه قطع کېږي او امتداد پیدا کوي، مقصود اهنګ همغه دی چې سنجول شوی او د وزن په تول تللی وي، وزن همدې ته ویل کېږي چې دغه ټول پورته یاد شوي عناصر د یو منظم ترکیب، قاعدي او قانون په چوکاټ کې راولي، صیقل یې کړي او ویې تلي. وزن مانا تلنه، برابرونه، صیقلونه او انډول . د ساري په توګه په منظوم کلام په تېره بیا په پښتو منظوم کلام، لکه غزل، قصیده، رباعي، قطعه او ځینو نورو کې یوه عامه قاعده داده چې د څپییز جوړښت له مخې یې د څپو شمېر سره برابر دی، خو په ځینو لس څپییزو غزلو کې بیا د وزن د پوره کېدو په خاطر ناظم اړ دی چې پر بې قافیې مسرې یوه څپه زیاته کړي، کېدی شي د څپو لنډوالی او اوږدوالی ددې سبب ګرځي چې د اهنګ کمښت احساس شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او وزن یې پوره نه شي، وزن دغه انډول برابروي او په پای کې نظم خپل جوړښت پوره کوي، نو ځکه خو ویلای شي چې نور عناصر ټول په ګډه د وزن ارکان ګڼل کېږي او وزن بیا په خپل وار سره د نظم اساسي رکن. په لنډیز سره ویلای شو چې نظم مانا وزن، نظم چې وزن ونه لري، نظم نه ګڼل کېږي، البته په دې باب ډېر اوږد بحث کېدی شي خو موږ هڅه وکړه چې هر څه په ډېر لنډیز سره بیان کړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

(۱) پښتو غږ پوهنه او ویيپوهنه، پوهنوال محمد صابر خويشکی، صميم ادبي ټولنه کابل، ۱۳۸۸ل کال، ۱۱مخ.
(۲) وزن شعر دری، دوکتور محمد افضل بنوال، سعيد خپرونه ټولنه کابل ۱۳۹۳ل کال، ۶۲ مخ.
(۳) پښتو ازاد نظم، لعل پاچا ازمون، د ختيزې سيمې ليکوالو او ژورناليستانو خپلواکه ټولنه، ننګرهار ۱۳۹۳ل کال، ۴ مخ.
(۴)پښتو عروض، درويش دراني، صحاف نشراتي موسسه، کوټه، (۲۰۰۷)م کال، ۴۴مخ
(۵)د پښتو ادبياتو لرغوني او منځنۍ دورې، سرمحقق هېوادمل، دانش خپرندويه ټولنه، پېښور ۱۳۷۹ ل کال،۱۰۴مخ.
(۶)پښتو شعر څنګه جوړېږي، پوهاند دوکتور مجاور احمد زيار، دانش خپرندويه ټولنه، پېښور ۱۳۹۰ ل کال،۱ مخ.
(۷) پښتو ازاد نظم: لعل پاچا ازمون، د ختيزې سيمې د ليکوالو او ژورناليستانو خپلواکه ټولنه، ننګرها ۱۳۹۳ل کال،۲-۵ مخونه.
(۸) پښتو ازاد نظم: لعل پاچا ازمون، د ختيزې سيمې د ليکوالو او ژورناليستانو خپلواکه ټولنه، ننګرهار ۱۳۹۳ل کال، ۶ مخ.
(۹) وزن شعر دری، دوکتور محمد افضل ښووال، سعيد خپرندويه ټولنه، کابل ۱۳۹۳ل کال، ۵۳ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۰) قافیه پوهنه، پوهندوی ډاکتر محمداجان حقپال، کابل پوهنتون، کابل ۱۳۹۱ل کال، ۹ مخ.
(۱۱) قافیه پوهنه، پوهندوی، ډاکتر محمداجان حقپال، کابل پوهنتون،کابل ۱۳۹۱ل کال، ۱۱ مخ.
(۱۲) : د پښتو شعر هندسي جوړښت، محمد اسمعیل یون، یون کلتوري یون، ۱۳۸۷ ل کال، کابل ۲۶ مخ.
(۱۳) وزن شعر دری، دوکتور محمد افضل بنوال، سعید خپرندویه ټولنه،کابل ۱۳۹۳ل کال، ۱۴-۱۵ مخونه.
(۱۴) وزن شعر دری، دوکتور محمد افضل بنوال، سعید خپرندویه ټولنه،ابل ۱۳۹۳ل کال، ۱۶ مخونه.
(۱۶) - وزن و قافیه شعر فارسی، تقی وحیدیان کامگار، تهران، ۱۳۹۳ ل کال، ۲ مخ.
(۱۵) وزن شعر دری، دوکتور محمد افضل بنووال، سعید خپرندویه ټولنه،کابل ۱۳۹۳ل کال، ۷ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

JANG AW FARHANG
WAR AND CULTURE

"War and Culture in Afghanistan"

Collection of Different Articles

د افغانستان ملي تحریک
www.melitahrik.com

د لیکوال د خپرونو لړ:۴۲
د خپروندوی د خپرونو لړ:۹۷

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library